Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vestjyllands Økomuseum

– landskab, kultur og turisme

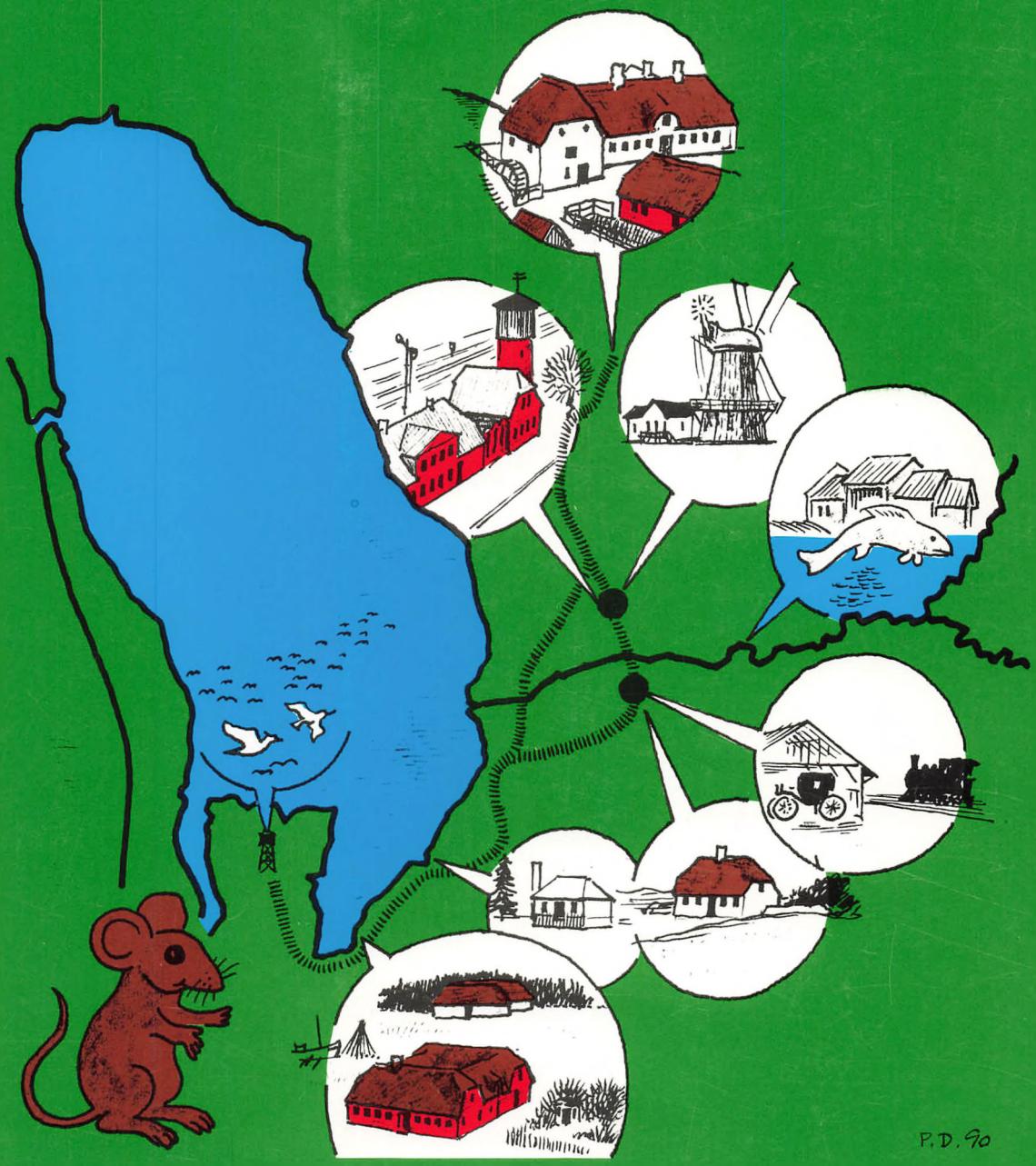

SKJERN-EGVAD MUSEUM 1990

Vestjyllands Økomuseum

– landskab, kultur og turisme

Forslag til udvikling af et økomuseum i Skjern og Egvad kommuner

Udarbejdet af Kim Clausen, Per Mikkelsen, Torben Egebjerg Hansen, Wolfgang Framke, Tage Madsen og Peter Carstensen

SKJERN-EGVAD MUSEUM 1990

Vestjyllands Økomuseum
– landskab, kultur og turisme.

© Skjern-Egvad Museum.

Rapporten er udarbejdet af museumsinspektør, mag.scient. Kim Clausen, museumsinspektør mag.art. Torben Egebjerg Hansen, lektor, dr.phil. Wolfgang Framke, konsulent, forstkandidat og naturvejleder Per Mikkelsen, lærer og naturvejleder Tage Madsen og cand.mag. Peter Carstensen.

Tilrettelægning: Peter Carstensen, Kim Clausen og Gullanders Bogtrykkeri, Skjern.

Omslag og illustrationer: Peter la Cour Dragsbo.

Fotos: Kim Clausen.

Tryk: Gullanders Bogtrykkeri A/S, Skjern, 1990.

Indskrivning: Margit Nielsen.

Rapporten er finansieret af midler fra Industriministeriets tilskudsordning for produktudvikling indenfor turisterhvervet (PUTO).

Kort reproduceret med tilladelse fra Geodætisk Institut.

ISBN 87-89205-13-8

Indhold

Forord 5

Indledning 7

1. Fra idé til virkelighed – et økomuseum planlægges 9
   - Hvad er et økomuseum? 10
   - Økomuseer i udlandet 11
   - Skjern-Tarm egnens landskabsmæssige forudsætninger 15
   - Idéudviklingen af et dansk økomuseum 17

2. Temaer opdages 19
   - Temaer for et vestjysk økomuseum 20
     - Fra boplads til stationsby 22
     - Landbrug 24
     - Fiskeri 27
     - Fugle 30
     - Vand- og vindmøller 33
     - Det daglige brød 36
     - Rakkerne 39
     - Tro og overtro 42

3. Udstillinger og aktive kultur- og naturoplevelser 45
   - Behov for nye formidlingsformer 46
   - Integration af formidlingen 47
     - Historiske værksteder 48
     - Naturskole 48
     - Naturvejledning 48
   - Økomuseets besøgssteder (delprojekter) 50
     - Bundsbæk Mølle 51
     - Skjern Stationsbymuseum 53
     - Fahl Kro 55
     - Vestjysk Vindmuseum – Skjern Vindmølle 57
     - Hattemagerhuset i Tarm 59
     - Pakhuset ved Tarm station 60
     - Skjern Å Laksecenter 61
     - Fuglecenter ved Tipperhalvøen 62

4. På opdagelse i kulturlandskabet 63
Lokalområder 64
Skjern-Tarm 66
Lønborg-Skaven 68
Bork-Hemmet 70
Lyne-Sdr. Vium 72
Ådum 74
Hoven 76
Borris-Astrup-Faster 78
Rk. Mølle-Finderup-Hanning-Bølling-Sædding 80
Dejbjerg-Stauning 82

5. Markedsføring 84
Navnet Vestjyllands Økomuseum 85
Økomuseets målgrupper 85
Økomuseets synliggørelse 86
Økomuseets markedsføringstrategier 89

6. Økomuseet og turismen 92
Turismen i Skjern-Tarm området 93
Økomuseet som turistattraktion 97
Økomuseets egen indtjening 97
Økomuseet og hovedbyerne Skjern og Tarm 98
Økomuseet og turismen i landsognene 98
Økomuseets beskæftigelsesmæssige effekt 98
Økomuseets afledte beskæftigelsesmæssige effekt 99
Økomuseets image-skabende betydning 99

7. Realiseringen af økomuseet 101
Økomuseet som en paraply for samarbejde 102
Ressourcerne til økomuseets realisering 104
Økomuseets drift 105
Handlingsplan Skjern-Egvad Museum 105
Skjern og Egvad kommuner 107
Ringkøbing Amtskommune 108
Foreninger og lokalsamfund 108
Skov- og naturstyrelsen 109
DSB 109
TRA 109
Skoler o.lign. 109
Menighedsråd 109

Sammenfatning 110

Litteratur 112

Forord

Skjern-Egvad Museum har i flere år arbejdet med at udvikle økomuseumsideen på Skjern-Tarm egnen. Museets interesse for at forene forskning, indsamling, bevaring og formidling af Skjern-Tarm egnens kulturarv med udviklingen af en kvalitets-turisme har altid været til stede i museets 61 årige historie. Således var en stor del af de mennesker, der var med til at starte museet i 1929, også med til at stifte turistforeningen.

I 1930'erne var en af museets frivillige medarbejdere, lokomotivfører J. J. Scheel-Poulsen, således også meget aktiv i turistforeningens arbejde med at rejse historiske mindesten på interessante lokaliteter i Skjern-området.

Man kan sige, at økomuseumsprojektet fører denne tradition videre på et niveau, der svarer til de krav, som mennesker i 1990'erne stiller til kultur- og naturoplevelser.

Skjern-Egvad Museum har også en gammel tradition for at inddrage frivillige i museets formidlingsarbejde, og netop de frivilliges indsats er en væsentlig forudsætning for at kunne udvikle et økomuseum.

Den økonomiske støtte fra Industriministeriets tilskudsordning for produktudvikling indenfor turisterhvervet (PUTO), har gjort det muligt at gennemføre dette omfattende produktudviklingsarbejde af et dansk økomuseum i Skjern-Egvad Museums regi.

For Skjern-Egvad Museum har sigtet med produktudviklingsarbejdet naturligvis først og fremmest været at bane vej for et økomuseum på Skjern-Tarm egnen. Men vi har også været interesserede i at medvirke til, at andre museer kan blive bekendt med økomuseumsideerne og komme igang med at udnytte de store muligheder, denne museumsform indebærer i forbindelse med udviklingen af turismen.

Et interessant træk ved denne rapport er, at den er blevet udarbejdet af museets faste medarbejdere bistået af konsulenter udefra. På den måde mener vi at sikre os, at den proces, der er blevet sat i gang med produktudviklingsarbejdet, vil kunne føres ud i praksis. Vi risikerer således ikke, som man ofte ser med mange projektrapporter, at denne økomuseumsrapport ender i en bogreol. Tværtimod opfatter vi rapporten som et arbejdsredskab, som nu skal tages i anvendelse i det videre arbejde med at realisere Vestjyllands Økomuseum.

I denne proces har det også været uhyre vigtigt, at museets styrelse 100 procent har bakket op omkring udviklingsarbejdet. Museets studietur til Økomuseet Bergslagen i efteråret 1989, hvor størstedelen af styrelsesmedlemmerne deltog, har i høj grad bidraget til, at museets styrelse er helt fortrolige med økomuseumsfilosofien.

For arbejdsgruppens arbejde med projektet har museets daglige leder, museumsinspektør Kim Clausen, været til stor inspiration. Gennem sine studierejser til museer i andre lande, hvor økomuseumstanken har nydt fremme – og ved sin store museumsfaglige erfaring, er det lykkedes at skabe kontakt til personer og organisationer, som også fremover vil kunne støtte økomuseumsplanerne i Skjern-Egvad.

Som nærmeste medarbejder i udviklingsarbejdet er Kim Clausen blevet bistået af konsulent, forstkandidat og naturvejleder Per Mikkelsen samt af museumsinspektør Torben Egeberg Hansen, naturvejleder Tage Madsen og cand.mag Peter Carstensen. Endvidere har der været nedsat en styregruppe, som har fulgt arbejdsgruppens arbejde kontinuerligt.

Styregruppen, der har været til stor støtte og inspiration for projektets udformning, har

haft følgende medlemmer: Mads Kjær, Skjern kommune, Egon Søgaard, Skjern-Egvad Museum, Gunnar Andersen, Egvad kommune, Hans Fielsø, Egvad kommune (indtil 31.12.1989), Ella Funch, Egvad kommune (fra 1.1.1990), stadsingeniør G. H. Gregersen, Skjern kommune, kommuneingeniør Ib Riskjær, Egvad kommune og fuldmægtig Arne Bondo-Andersen, Skov- og Naturstyrelsen, endvidere har amtsfredningsinspektør Gert Alsted, Ringkøbing amtskommune deltaget som observatør i styregruppen.

Udover en tak til PUTO, museets styrelse, styregruppen og arbejdsgruppen skal der være en speciel tak til dr.phil Wolfgang Framke Handelshøjskolen i København, der har ydet et stort arbejde med at analysere Skjern-Tarm egnens turisme, og uden hvis arbejde økomuseet ville være baseret på et meget løsere grundlag.

Museumsinspektør Peter la Cour Dragsbo, Esbjerg, der i tidens løb har hjulpet museet mange gange med sine gode tegninger, har endnu en gang stillet sit store talent til rådighed for denne rapport.

Endelig skal der lyde en tak til en lang række personer, der alle har medvirket i idéudviklingsprocessen, blandt dem skal en speciel tak rettes til Margit Nielsen, der har ydet en stor indsats med at renskrive denne rapport og de mange andre arbejdspapirer, der er blevet udarbejdet i forbindelse med dette projekt.

Albæk, den 6. april 1990

Egon Søgaard
formand for styrelsen for
Skjern-Egvad Museum

INDLEDNING

En af de oprindelige ideer i den moderne turisme, da den startede for ca. 100 år siden, var at præsentere en egns kulturelle og naturmæssige værdier for tilrejsende gæster.

Når det kan være relevant at fremhæve denne sammenhæng skyldes det, at denne kombination af natur/kultur og turisme ikke har været uproblematisk.

Fra de grupper, der repræsenterer kulturlivet og naturbevaringen, hører man ofte, at turistfolkene sætter kvantitet over kvalitet og beskæftiger sig mere med markedsføring og omsætningstal end med kvaliteten i de oplevelser, man tilbyder turisterne.

Denne holdning til turismen fører let til et negativ portræt af turisten som en fredsforstyrrer eller et fremmedeelement, der med sin tilstedeværelse og nysgerrighed er til gene for den fastboende befolkning. Et sådant billede er imidlertid perspektivløst, hvis man ønsker at udvikle turismen i fremtiden. Udgangspunktet for denne rapport er, at vi opfatter turisten som en gæst, der er interesseret i kvalitetsoplevelser under ferieopholdet – og som kan tilføre den fastboende befolkning nye indtjeningsmuligheder.

I bestræbelserne på at opnå dette kvalitetsniveau spiller en bevidsthed om den lokale kulturarv hos den fastboende befolkning en vigtig rolle.

På den ene side giver en udviklet lokal bevidsthed en speciel form for åbenhed, der er afgørende for, at mødet mellem turister og fastboende kan blive en succes.

På den anden side er det også med udgangspunkt i den kulturelle bevidsthed, at en stor del af de kvalitetsoplevelser, som turisterne kommer for, skal udvikles.

I udlandet er man begyndt at interessere sig meget for samarbejdet mellem turismen og kulturlivet. Således mener flere svenske museumsfolk, at 90'erne vil blive et årti, hvor kultur og naturoplevelser kommer til at stå i centrum for fritidslivet og turismen.

Interessant i forbindelse med problemstillingen kultur/turisme er den engelske økonom John Myerscough's analyse af kultursektorens betydning for den engelske økonomi, som han har udarbejdet for Europarådet.

Udover at konstatere, at kulturlivet har stor betydning for turismen, påviser han, at kulturlivet fungerer som en magnet i de regionale økonomier.

Han fremhæver, at et udviklet kulturliv kan udløse skjulte ressourcer igennem sin katalysatoriske effekt, og på den måde være medvirkende til at gøre en by eller en egn attraktiv for såvel turister som folk og virksomheder, der ønsker at slå sig ned i området.

Myerscough mener således at kunne påvise, at områder med en stærk kulturel infrastruktur har lettere ved at tiltrække højteknologiske vækstindustrier end de områder, der fremstår uden en kulturel fremtoning.

Såvel den engelske undersøgelse som rapporten »Kultur og lokal udvikling« fra Nordisk Ministerråd peger i retning af, at de lokalsamfund, der i de kommende år kan fremstå som kulturelt aktive med spændende kulturelle muligheder såvel til den fastboende befolkning som til udefra kommende turister – vil have de bedste muligheder for at overleve som lokalsamfund.

De danske lokalsamfund og ikke mindst de vestjyske har med deres rige traditioner for folkeoplysning gode muligheder for at udvikle en speciel dansk form for kulturturisme. De kulturhistoriske museer kan her komme til at spille en vigtig rolle som igangsættere og inspiratorer.

Den museumsform, der synes mest interessant i forbindelse med udvikling af kulturturisme i lokalsamfundene, er økomuseet.

Et økomuseum er et museum, der såvel indenfor som udenfor museets vægge vil fortælle, hvordan kultur og natur hænger sammen i et bestemt geografisk område.

I Skjern og Egvad kommuner kan et økomuseum allerede nu opleves på et mere traditionelt museumsniveau, idet Skjern-Egvad Museum i kraft af sin decentrale opbygning består af 3 bemandede museumsafdelinger:

- Stationsbymuseet i Skjern by
- Bundsbæk Mølle ved Dejbjerg Plantage nord for Skjern
- Fahl Kro ved den sydlige del af Ringkøbing Fjord
- Skjern Vindmølle, der endnu ikke er fast bemandet.

Hvert af disse museer indgår i en naturlig sammenhæng med deres omgivelser, hvor udstillingerne er en nøgle til at forstå det omkringliggende natur- og kulturmiljø.

Et andet træk ved Skjern-Egvad Museum, som også peger i retning af et økomuseum, er traditionen for at frivillige på forskellige måder hjælper med at drive og formidle museets besøgssteder. Museets to kaffestuer på Bundsbæk Mølle og Fahl Kro drives i vid udstrækning ved hjælp af frivillige.

Hertil kommer museets erfaringer med naturvejledning, som en vigtig faktor ved et økomuseums udvikling.

I de sidste 3 år har museet i samarbejde med Ringkøbing Amtskommune været med i den 3-årige forsøgsordning omkring naturvejledning i Danmark. Her har museets arbejde med økomuseumsideen været med til at præge udviklingen af naturvejledningen i Danmark.

Økomuseumsprojektet i Skjern og Egvad kommuner må opfattes som et kultur/turisteksperiment, hvor målet er at skabe en kultur- og naturhistorisk formidling, der kan interessere både den fastboende befolkning og besøgende turister, og derved skabe bedre økonomiske forudsætninger for museets fortsatte udvikling.

Det søde sommerliv

Tegning af Bo Bojesen.

Et besøg på egnsmuseet åbner ens øjne for storheden i forfædrenes liv og virke.

1. FRA IDÉ TIL VIRKELIGHED – et økomuseum planlægges

Hvad er et økomuseum?

Begrebet økomuseum vinder i stigende grad indpas i en lang række europæiske lande som en betegnelse for en ny og spændende museumstype, der vil fortælle om sammenhængen mellem landskab, miljøer og mennesker.

Forstavelsen øko, som vi kender fra økonomi og økologi, stammer fra det græske ord 'oikos', der betyder hus eller hushold. Økonomi betyder således at »holde hus med sine midler«, mens økologi betyder læren om, »hvorledes huset er bygget«. I overført betydning er økologi læren om tingenes sammenhæng – almindeligvis mest anvendt på naturen. Men økologi-begrebet kan også defineres som et samfunds kulturhistoriske tilpasning til naturforholdene og til omkringliggende samfund. De økologiske sammenhænge, der findes indenfor et afgrænset område, kaldes et økosystem.

Økomuseumsidéen kan bedst forklares i forhold til frilandsmuseet. Et frilandsmuseum bygger på den idé at flytte nogle bevaringsværdige og karakteristiske bygninger til et afgrænset museumsareal og der løsrevet fra det oprindelige miljø opbygge en ny sammenhæng, der imidlertid stort set begrænser sig til bygningerne. Frilandsmuseet er således i sit væsen et øjebliksbillede af, hvordan tingene var en gang.

Modsat et frilandsmuseum tilstræber økomuseet at bevare helheden i deres oprindelige sammenhæng og derigennem etablere et kulturhistorisk netværk i det bestående miljø. Herved kan der fortælles om de lange linjer i områdets historiske udvikling. Men økomuseumsidéen omfatter også hele økosystemet bestående af kulturlandskab, dyr, planter og de mennesker, der bor i det pågældende område.

Det kulturhistoriske netværk skal give lokalbefolkningen og besøgende turister mulighed for at danne sig et indtryk af det pågældende områdes naturgivne vilkår og historie. Økomuseet har således stor betydning i en verden, hvor vi i stigende grad er ved at miste forbindelsen med den naturgivne virkelighed i et historisk forløb.

Økomuseet må derfor være et aktivt og levende museum, der giver mulighed for autentiske oplevelser, der gør fortid og fremtid til håndgribelige størrelser, der angår os alle. Franskmændene kalder økomuseet for »museet uden vægge« og udvider på den måde det traditionelle museumsbegreb til helt nye måder at tænke og lave museum på.

Et økomuseum vil udover administration almindeligvis bestå af følgende elementer:

- dokumentationscenter
- besøgssteder med udstillinger
- historiske værksteder/levendegørelse
- enkelte seværdigheder, der i princippet kan være en biotop, et kulturspor, en bygning eller et husdyr
- stier, ruter

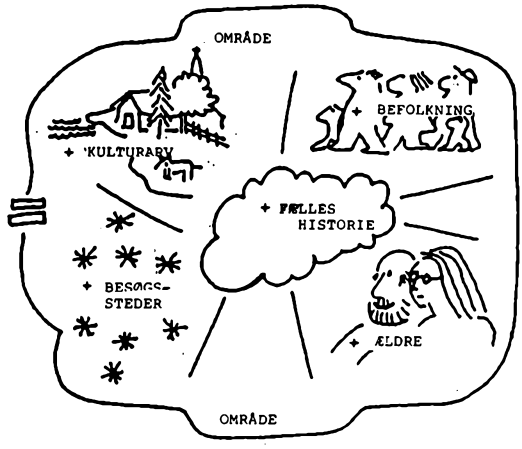

Økomuseets bestanddele efter René Rivard. (Tegning: René Rivard).

I flere europæiske lande er der etableret økomuseer netop som led i udviklingen af en egnspræget kvalitetsturisme.

Økomuseer i udlandet

Frankrig

Økomuseumsidéen opstod i Frankrig i 1971. De franske økomuseer har siden udviklet sig ad to veje.

Den ene vej har været præget af økomuseet i mineområdet Le Creusot/Monceau-Les Mines i Bourgogne.

Økomuseet i *Le Creusot* blev etableret i et gammelt industrimiljø, hvor tidligere industribygninger er genanvendt til museumsformål. Samtidig udvikledes en idé om at et netværk af lokale seværdigheder kunne fungere som økomuseets »antenner« eller filialer. For filosofien bag økomuseet i Le Creusot var det endvidere fundamentalt, at beboerne i området skulle være »medarbejdere« på økomuseet, de skulle selv skabe deres eget museum, og hele egnens materielle kultur var potentielle museumsgenstande.

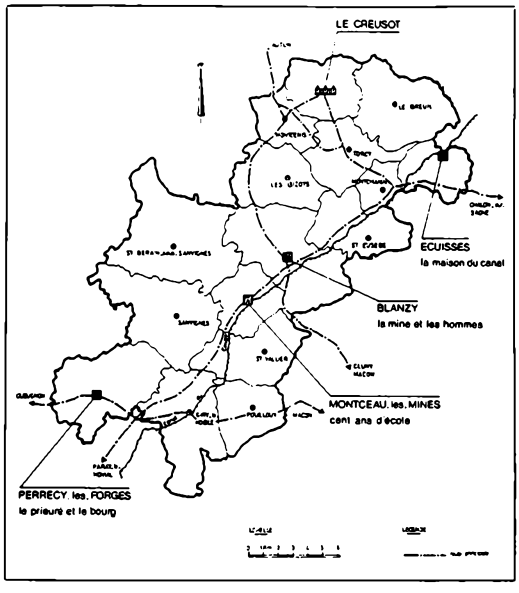

Kort over Le Creusot/Montceau Les Mines fra 1983 med museets antenner indtegnet.

Den anden økomuseumslinje – parkmuseerne – opstod ved dannelsen af økomuseet i regionalparken i *Gascogne*. Egentlig ville man have oprettet et frilandsmuseum efter skandinavisk mønster, men under arbejdet fandt man ud af, at det var en langt bedre idé at bevare de eksisterende miljøer, hvor de var.

I dag findes der i Frankrig ca. 28 økomuseer, hvor parkmuseerne synes at være i størst fremgang.

PARC NATUREL REGIONAL
DES LANDES DE GASCOGNE
ECOMUSEE DE LA GRANDE LANDE

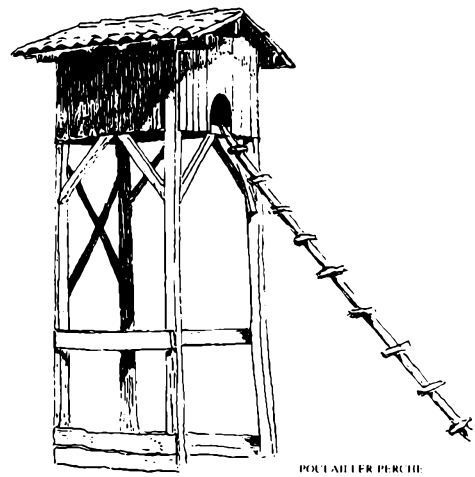

MARQUEZE LUXEY 1985

Illustration fra brochure for økomuseet i Gascogne.

Norge

Norge er det land i Skandinavien, hvor økomuseumsidéen først fandt fodfæste. I Norge foregår udviklingen via styrkelse af de lokale kulturhistoriske museer. Som eksempel på denne udvikling kan Toten Museum nævnes.

Økomuseet Toten blev bekendt med økomuseumstankegangen i begyndelsen af

1980'erne, hvor man besøgte økomuseet i Le Creusot. I dag er man i gang med at udbygge et »økomuseumsnetværk« omkring Toten Museum. Hovedvægten ligger på nyere tids historie med udgangspunkt i de tekniske kulturminder fra 1900-tallet, der er bevaret i området.

Toten Museum har ikke udviklet nogen speciel turistmæssig strategi, men er indstillet på i de kommende år at forsøge at markedsføre økomuseet mere aktivt som en turistattraktion.

I Norge er der i øjeblikket ca. 10 økomuseer under udvikling.

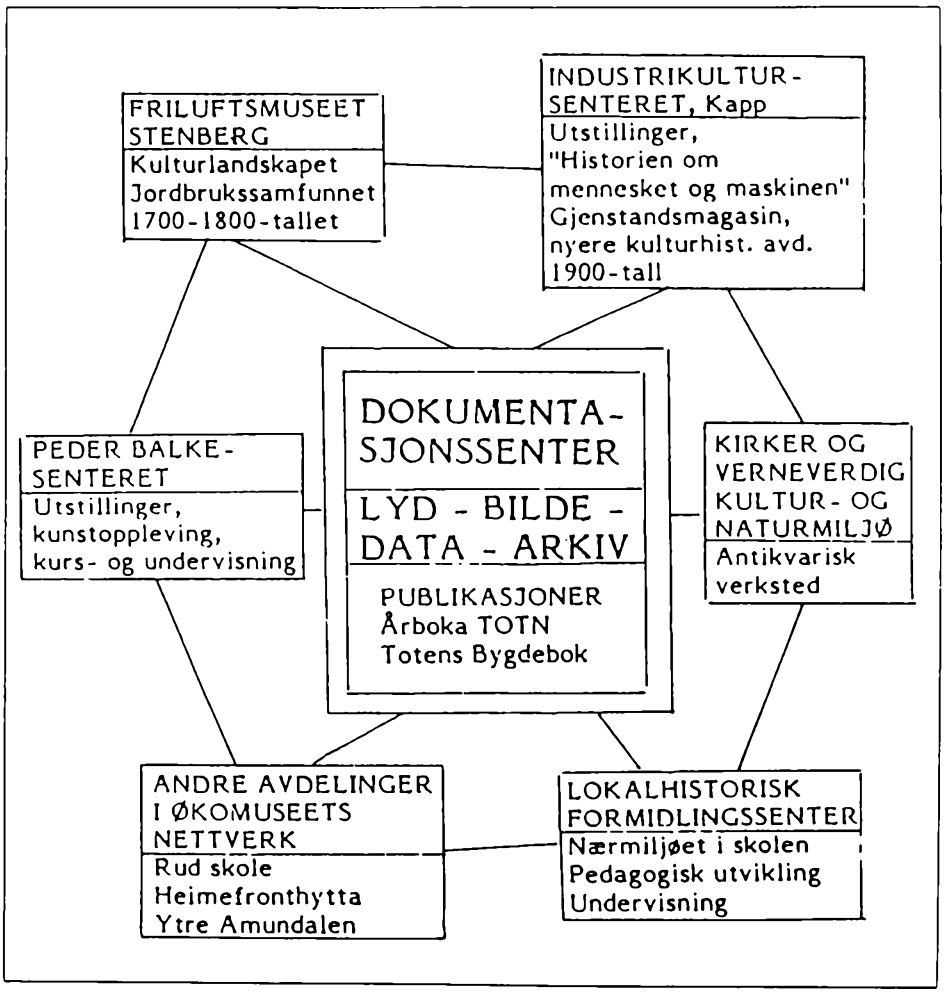

Toten Museum har de siste åra utviklet seg til økomuseum med avdelinger over hele Toten. Samtidig er dokumentasjonssenteret utbygd med sterk vekt på gamle og nye fotografier, lydbåndintervjuer og innsamling av alle typer arkivalia. Sammen med bygdebokarkivet og museets store fagbibliotek utgjør derfor dokumentasjonssenteret den fremste kunnskapsbank om Toten. Økomuseumsmodellen ved Toten Museum vekker stor faglig interesse hos museumsfolk ellers både i Norge og internasjonalt.

Sverige

Det første svenske økomuseum i *Bergslagen* er primært udtænkt som et regionalt projekt for udvikling af kulturturisme.

Økomuseet dækker kulturlandskabet Vesterbergslagen, der omfatter 7 kommuner og 2 län. Økomuseet Bergslagen har endnu ikke fundet en endelig selvstændig organisatorisk form, men bliver drevet som et fælles projekt mellem länsmuseerne Dalarnas Museum og Vesterås Museum.

Økomuseet Bergslagen fortæller historien »Jern bryder bygd«, som er opdelt i 9 temaer: (1) Miner, (2) Hytter, (3) Bruk, (4) Bergmandsgårde (5) Transport, (6) Energi, (7) Finne-kolonisation, (8) Kulturpersonligheder, (9) Øvrige.

Ved hjælp af disse ni temaer samordnes Bergslagens eksisterende besøgsmål og seværdigheder. Med tiden håber man, at en række nye seværdigheder kan udvikles.

En anden bestræbelse går ud på at intensivere økomuseets samarbejde med de respektive hembygdsforeninger, som skal give økomuseet en decentral struktur og opbygning. Ideelt vil hver hembygdsforening udgøre sit lille økomuseum i den store struktur.

Man har satset kraftigt på at markedsføre økomuseet. En guidebog og en række temafoldere er udgivet, og en omfattende skiltning er gennemført. Økomuseet har på få år udviklet sig til en betydelig turistattraktion.

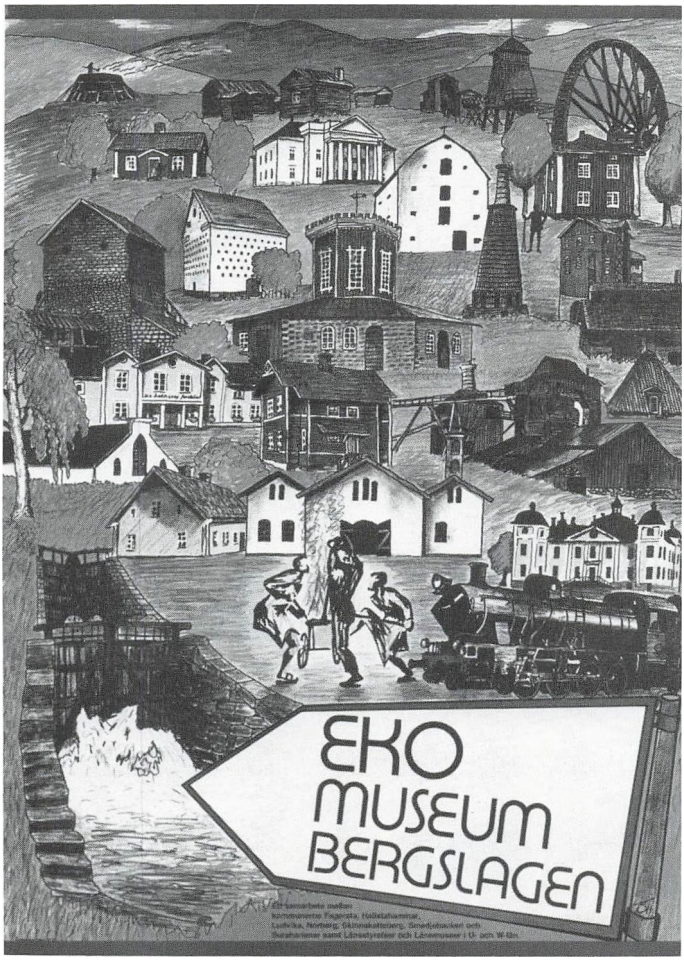

Forside fra brochure om Økomuseet Bergslagen.

England

Ironbridge Gorge Museum i Shropshire i England har mange træk til fælles med de franske, norske og svenske økomuseer.

Hovedattraktionen udgøres af verdens første støbejernsbro »Ironbridge«, der blev bygget i 1779 over floden Severn. Broen har også givet navn til byen, der voksede op ved den nye støbejernsbro. Broen står i dag som monument for et af Englands tidligste industrielle miljøer. Allerede i 1709 begyndte jernværksejeren Abraham Darby at benytte koks til udsmeltning af jern. I 1700- og 1800 tallet blev en lang række støbejernsprodukter udviklet i området omkring Ironbridge.

I dag er byen Ironbridge en slags »bevaringsby« stærkt præget af museumstrusten Ironbridge Gorge Museum Trust's virksomhed.

Museumstrusten driver flg. museer eller besøgssteder i Ironbridge:

1. Coalbrookdale Museum of Iron, hvor historien om udviklingen af støbejern fortælles.
2. Broen The Iron Bridge og det gamle toldhus, der nu er indrettet som udstillingssted og informationscenter.
3. Coalport China Museum – et arbejdende porcelænsmuseum.
4. Jackfield Tile Museum – et arbejdende kakkelmuseum.
5. Ironbridge Visitor Centre – placeret i et gammelt pakhus tilhørende det gamle Coalbrookdale Company, der har præget hele området.
6. Blist Hill Open Air Museum. Frilandsmuseet er bygget op som en viktoriansk mineby fra 1890'erne – med jernbane, smedjer, jernstøberi, bank, apotek, slagter, bager, boliger osv. Museet levendegøres af en stor gruppe af frivillige. Blist Hill er en stor publikumssucces med op til en halv million besøgende om året.

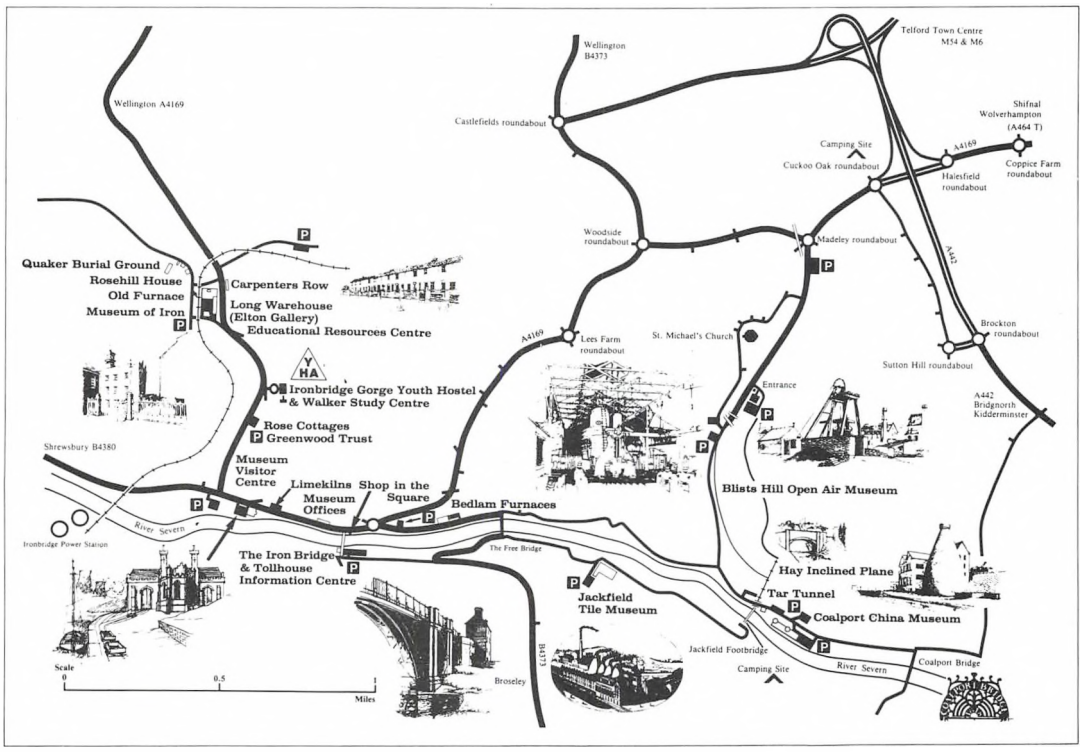

Kort over museerne i Ironbridge Gorge området.

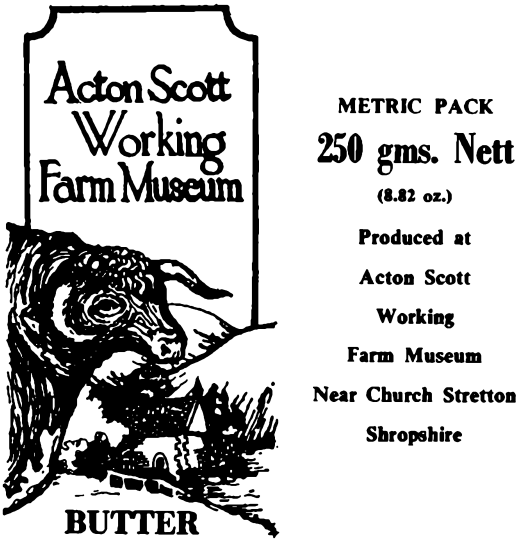

Illustration fra smørpapir fra Acton Scott Working Farm's gårdmejeri. Gårdens produkter sælges i en lille butik på museet.

Acton Scott Working Farm er et andet økomuseumslignende initiativ i Shropshire. Museet ligger ca. 20 km fra Blist Hill, men har ikke noget med Iron Bridge Gorge Museum at gøre. Det er et arbejdende landbrugsmuseum, der driver og formidler ladegården til godset Acton Scott, sådan som et engelsk gods blev drevet for ca. 100 år siden. Museet har et besøgstal på ca. 50.000 om året. En del af driften er baseret på frivillig arbejdskraft.

Museet bestræber sig på at formidle årets forskellige landbrugsarbejder så troværdigt som muligt. Således demonstreres pløjning, såning, høst, tærskning, malkning, smørkærning osv.

Severn Valley Railway er et tredie økomuseumslignende initiativ i Shropshire, udviklet omkring en af verdens største veteranbaner. Severn Valley Railway ligger ca. 20 km fra Ironbridge og Acton Scott. Veteranjernbanen driver – med fastansat og frivillig arbejdskraft – en ca. 30 km. lang jernbanelinje med otte restaurerede stationer, remiser, veterantoge m.v. I alt befordrer veteranbanen flere hundrede tusinde turister årligt.

De omtalte økomuseumslignende initiativer i Shropshire kunne, hvis de indgik i et samarbejde, udgøre et utroligt spændende økomuseum med et enormt turistmæssigt potentiale. En sådan integration synes imidlertid meget vanskelig at gennemføre i England, hvor museerne i vid udstrækning drives som virksomheder og således opfatter sig selv i en konkurrencesituation.

Som konklusion på udviklingen af økomuseumsidéen i disse lande kan man udlede følgende erfaringer:

- ***I Frankrig*** benyttes økomuseet til at stimulere en lokal kulturudvikling, hvor lokalbefolkningen inddrages i museets virksomhed og engageres i bevaring og udvikling af lokalsamfundet.
- ***I Norge*** benyttes økomuseet til at underbygge kultur og landskab som identitetsskabere. Ved hjælp af økomuseet søges historie og tradition gjort til nogle konkrete og nærværende aspekter af dagligdagen.
- ***I Sverige*** benyttes økomuseumsidéen som en slags kulturturistmæssig paraplyorganisation, hvor bygningsbevaring, formidling af kulturlandskabet og egnsturisme går op i en højere enhed.
- ***I England*** er der udviklet mange økomuseumslignende initiativer. Karakteristisk er disse museers omfang og den meget engagerede måde, hvorpå disse museer inddrager frivillige til at levendegøre museerne.

Skjern-Tarm egnens landskabsmæssige forudsætninger

Turistbrochurerne forsøger ofte at fastholde et billede af Vestjylland som identisk med Vesterhavet, klitterne og hederne. Dette billede er naturligvis ikke forkert – men heller ikke dækkende.

Vestjylland har på grund af sine sandede jorde haft et særpræget erhvervs- og samfundshistorisk udviklingsforløb: færre men-

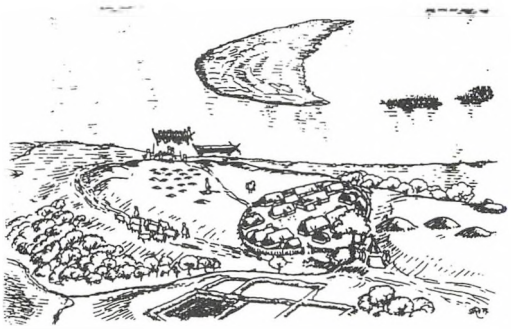

Lønborg år 200

Lønborg år 1250

Lønborg år 1750

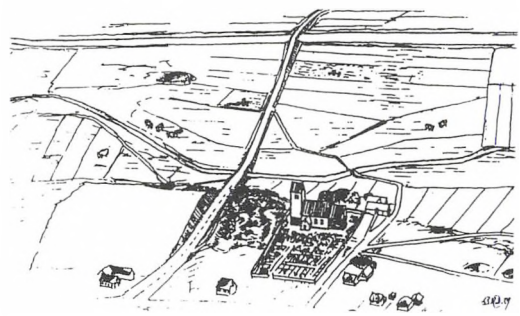

Lønborg år 1990

De fire billeder viser kontinuitet og ændring i Skjern Å-dalens landskab fra jernalder og op til idag. En af økomuseets opgaver er at berette om de lange linjer i det vestjyske kulturlandskabs udvikling.

nesker, mere spredt bebyggelse, svagere udviklet transportnet.

Men også i Vestjylland er der stor forskel fra egn til egn på natur og mennesker. Disse forskelle er under stadig forandring.

Skjern-Tarm området dækker den sydlige del af Ringkøbing Fjord samt Skjern Å dalen og dele af Skovbjerg og Varde Bakkeø.

Fjordlandskabet ved den sydlige del af Ringkøbing Fjord er et stort åbent landskab præget af indlandsklitter, rørskove og strandenge. På Tipperne og Værnengene opleves dette landskab stærkest.

Skjern Å deltaet, hvor man kan opleve Danmarks eneste floddelta, er et reguleret landskab, der fortæller et stykke moderne landbrugshistorie. Området er i dag genstand for Danmarks største naturgenopretningsprojekt, idet Folketinget har besluttet at den udrettede å skal have sine slyngninger tilbage. Længere inde ved Borris kan man opleve det gamle ålandskab – dog udnyttes engene slet ikke som tidligere.

Ådalens landskab – det såkaldte flodsletteland – har været med til at give Vestjylland sit ry som et fladt landskab.

På begge sider af ådalen hæver bakkeøerne sig. Her møder man et svagt kuperet terræn med varierende dyrkningsformer og udnyttelse.

Selv om de fleste bebyggelser er »nye byer« fra slutningen af 1800-tallet, har bebyggelsen i dette landskab mange steder rødder tilbage til jernalderen. I det åbne land kan man flere steder møde de gamle grundmurede gårde.

Et økomuseum i Skjern og Egvad kommuner vil forsøge at få fastboende og besøgende til at gå på opdagelse i dette landskab og give dem mulighed for at få nogle ægte kultur- og naturoplevelser vedrørende Skjern-Tarm egnens særpræg.

Idéudvikling af et dansk økomuseum

Idéudviklingen af et økomuseum på Skjern-Tarm egnen kan karakteriseres som en proces »fra idé til virkelighed«, med følgende stadier:

1) idé
2) idé-evaluering
3) skitseprojekt
4) projektering
5) virkelighed

Produktudviklingsarbejdet, som har været formålet med projektet, omfatter stadierne 1-3.

Udviklingsarbejdet er naturligvis præget af idéer og erfaringer fra Frankrig, Norge, Sverige og England. Men fra begyndelsen har det stået klart, at et dansk økomuseum på Skjern-Tarm egnen ikke skulle opbygges som en efterligning af de udenlandske økomuseer.

Der er således lagt vægt på, at økomuseet på Skjern-Tarm egnen bygger på følgende:

- det skal baseres på danske museums- og folkeoplysningstraditioner
- det skal i højere grad end de norske, svenske og engelske økomuseer sammenkæde kultur- og naturhistorie
- det skal have en synlig struktur i form af en hovedrute og et lokalt rutenet. Hovedruten, der skal forbinde Fahl Kro og Bundsbæk Mølle, udgør rygraden i denne struktur. Økomuseets vigtigste besøgssteder er placeret langs denne rute.
- de bestående besøgssteder Bymuseet, Fahl Kro og Bundsbæk Mølle må videreudvikles, samtidig med at nye besøgssteder må etableres. En del af de nye besøgssteder skal placeres i områdets to hovedbyer Skjern og Tarm, for at øge økomuseets turistmæssige effekt.
- det skal have en lokal indfaldsvinkel i form af lokalruter, der kan opleves uafhængigt af hinanden med udgangspunkt i de enkelte lokalsamfund. Disse lokalruter tænkes udviklet i samarbejde med lokale kræfter, sogneforeninger, lokalarkiver, skoler m.fl. og skal udvide forståelsen af disse lokalmiljøers egenart.
- de besøgende i økomuseet skal have gode muligheder for at få oplevelser sammen med den lokale befolkning, museets personale, turledere, frivillige m.fl.

En betydelig del af *idé-udviklingsarbejdet* har drejet sig om følgende *fire opgaver:*

At definere nogle temaer som dækker de mest karakteristiske sider af Skjern-Tarm egnens kultur- og naturhistorie

Følgende temaer blev valgt:

- Fra boplads til stationsby
- Landbrug
- Fiskeri
- Fugle
- Vand- og vindmøller
- Det daglige brød
- Rakkerne
- Tro og overtro

I formidlingen af temaerne er der udviklet et nyt formidlingssyn, der går ud på at sammenkæde museumsoplevelsen med historiske værksteder, naturskole og naturvejledning samt ture på egen hånd.

At udvikle delprojekter for udbygning af bestående besøgssteder og for etablering af nye

Således er følgende ***delprojekter*** udviklet:

- Fugleformidlingscenter ved Tipperhalvøen
- Skjern Å Laksecenter ved Albæk
- Jernaldergård (historisk værksted) ved Fahl Kro
- »Trinbrædtet« – velkomstcenter ved Bork Havn
- Hattemagerhuset – historisk værksted i Tarm
- Vognudstilling i pakhuset ved Tarm station
- Velkomstcenter ved Stationsbymuseet i Skjern

- Veteranbanecenter ved Skjern station
- Vindmuseum på Skjern Vindmølle
- Velkomstcenter ved Bundsbæk Mølle
- Kopi af den store Dejbjerg-vogn

I flere tilfælde har udviklingsarbejdet også strakt sig til at søge fondsmidler m.m. til at realisere disse projekter.

At udarbejde forslag til etablering af følgende 9 lokalruter, der kan kæde lokalsamfundene i de to kommuner sammen med økomuseumsstrukturen

1. Skjern-Tarm-ruten
2. Lønborg-Skaven-ruten
3. Bork-Hemmet-ruten
4. Lyne-Sdr. Vium-ruten
5. Ådum-ruten
6. Hoven-ruten
7. Borris-Astrup-Faster-ruten
8. Rk. Mølle-Finderup-Hanning-Bølling-Sædding-ruten
9. Dejbjerg-Stauning-ruten

At udarbejde en turistøkonomisk analyse af Skjern-Tarm området og med baggrund i denne analyse at udarbejde en informations- og markedsføringsplan for økomuseet.

Den turistøkonomiske undersøgelse er gennemført af dr. phil. Wolfgang Framke fra Handelshøjskolen i København.

Det er vigtigt, at denne analyse i de kommende år følges op med løbende undersøgelser af økomuseets turistøkonomiske effekt.

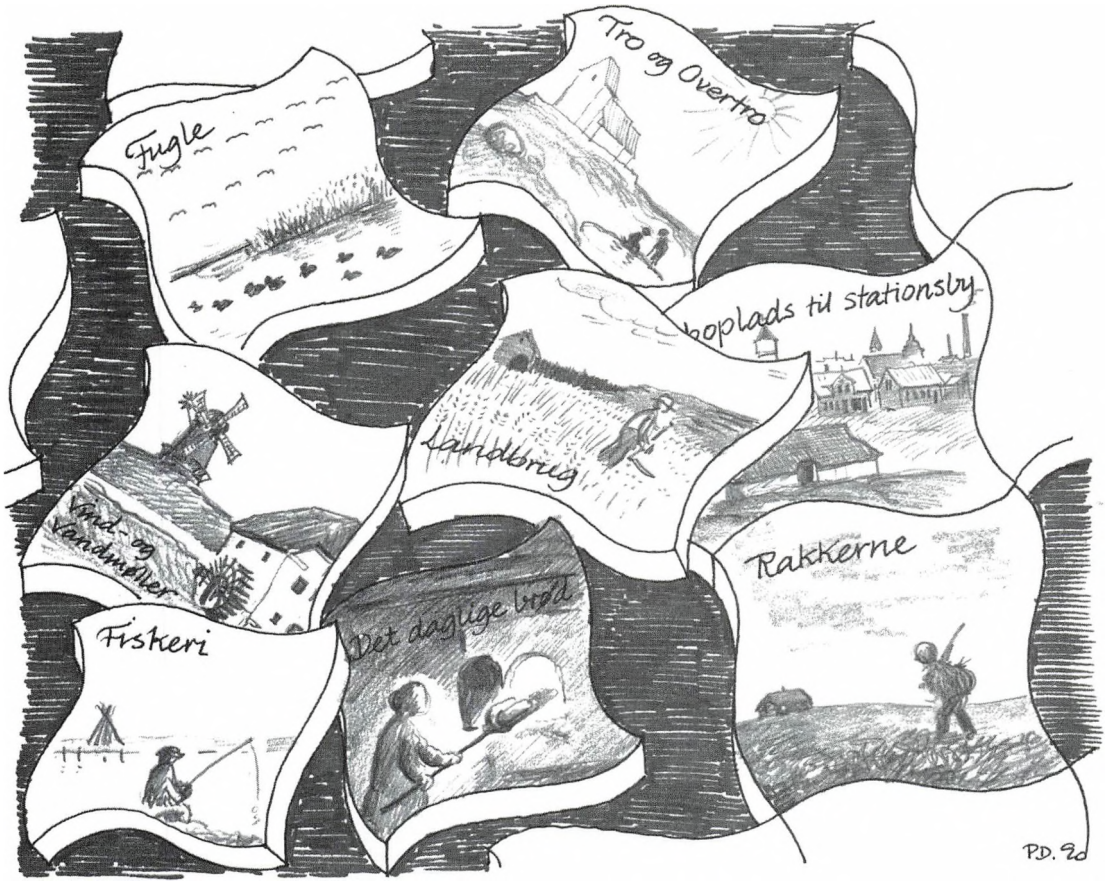

2. TEMAER OPDAGES

Økomuseets temaer må opfattes som sammenfattende emner, der tilsammen giver et karakteristisk billede af Skjern-Tarm egnens natur- og kulturhistorie.

Temaerne indbyder den besøgende til at gå på opdagelse i museets udstillinger og deltage i historiske værksteder, naturskole og naturvejledning eller gå ture på egen hånd. De valgte formidlingstemaer er vokset ud af Skjern-Egvad Museums forskning inden for arkæologi og etnologi.

For at gøre formidlingen af temaerne så vedkommende som muligt ønskes følgende synsvinkler inddraget:

Natur-kultur – sammenhænge
Tiden – fortid-nutid-fremtid
Udsyn – kombinere det lokale med et europæisk/globalt perspektiv
Aktiverende – at inddrage lokalbefolkningen i formidlingen af temaerne

Som temaer for et økomuseum på Skjern-Tarm egnen er følgende valgt:

Fra boplads til stationsby – afdækker de lange linjer i bebyggelsesudviklingen på egnen fra oldtid til nutid.

Landbrug – Skjern-Tarm egnen er et landbrugsområde, hvor der er gode muligheder for at formidle vestjysk landbrugs udvikling i fortid, nutid og i fremtiden.

Fiskeri – med udgangspunkt i dels fiskeriet på Ringkøbing Fjord og dels i fiskeri på Skjern Å – det eneste danske vandløb, som har en oprindelig bestand af laks.

Fugle – med baggrund i Værnengene og Tipperne som et af Danmarks mest interessante fugleområder. I forbindelse med fugletemaet vil jagten blive belyst.

Vand- og vindmøller – tager udgangspunkt i Vestjyllands eneste fungerende vandmølle Bundsbæk Mølle samt Skjern Vindmølle. I dag er Vestjylland et foregangsområde for produktion og brug af moderne vindmøller.

Det daglige brød – kan opfattes dels som bagning af brød og dels som småkårsfolks barske kamp for tilværelsen i Vestjylland i gamle dage.

Rakkerne – fortæller om en social minoritet, der holdt til bl. a. på Dejbjerg Hede frem til begyndelsen af dette århundrede.

Tro og overtro – Skjern-Tarm egnens kirker og folkesagn er udgangspunkt for dette tema.

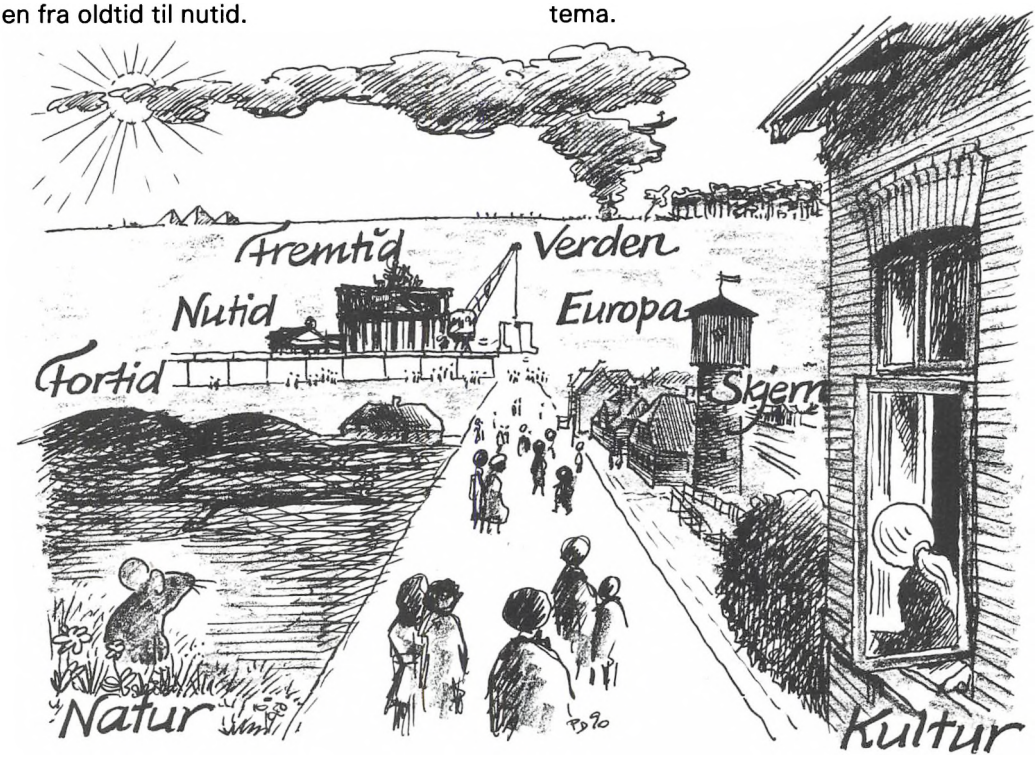

FRA BOPLADS TIL STATIONSBY

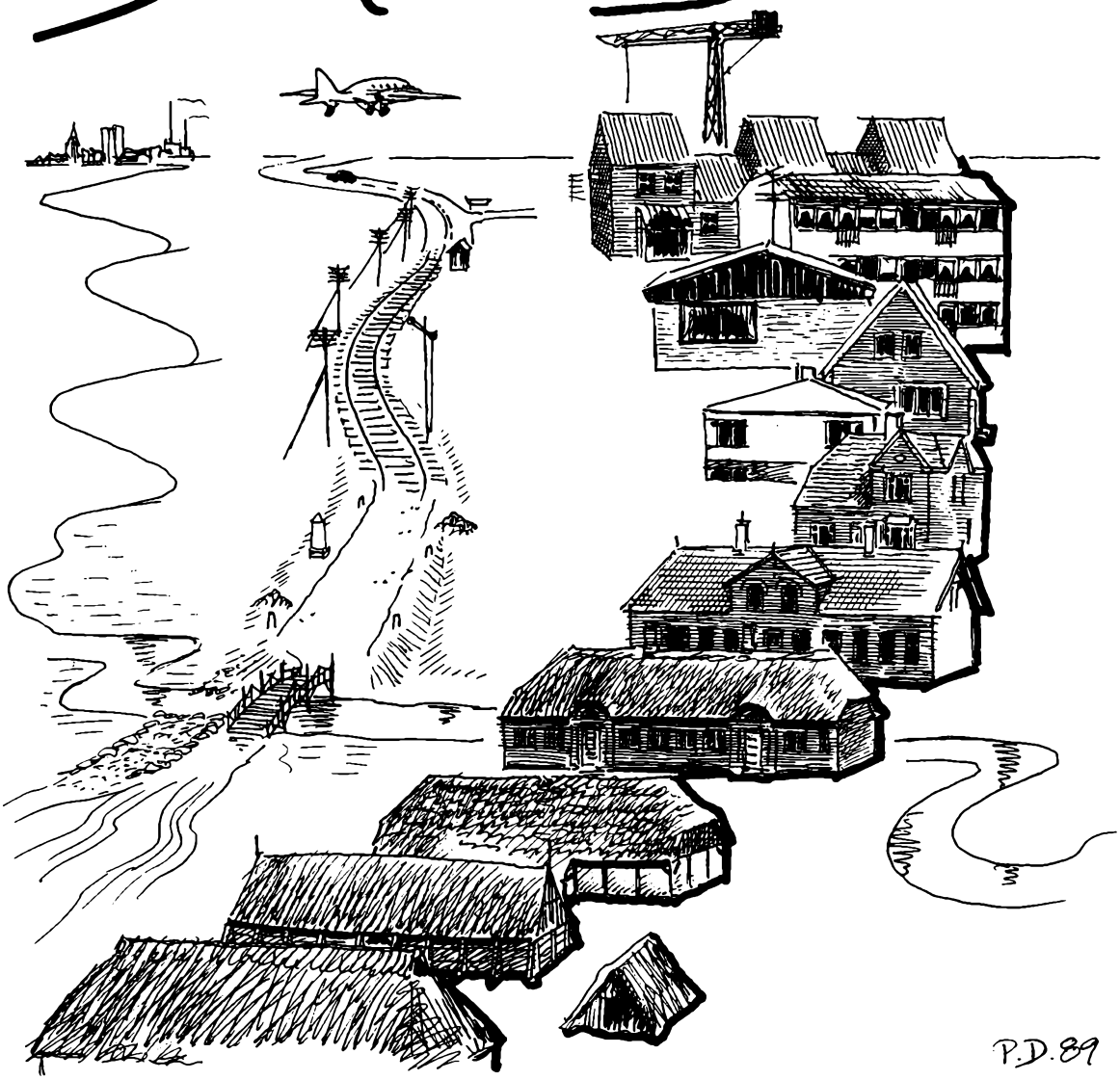

FRA BOPLADS TIL STATIONSBY

På grund af de geografiske forudsætninger har bebyggelsens udvikling til en vis grad haft et anderledes forløb i Vestjylland end i det øvrige Danmark.

Går man 10.000 år tilbage i tiden, ved vi, at stenalderjægerne havde bopladser langs vandløbene.

Ved overgangen til bondestenalder blev befolkningen bosat over længere perioder. Stenalderbønderne bosatte sig ude på bakkeøerne, hvor de ryddede skov til husdyrhold og agerbrug.

Også i bronzealderen finder vi bebyggelsen oppe på bakkeøerne i områder med mere lerholdig jord. Bøndernes landbrugsdrift formodes primært at have været baseret på husdyrhold – får, geder og kvæg.
I jernalderen fandt en kraftig udvidelse af bebyggelsen sted. Således finder man jernalderbebyggelse overalt i det vestjyske landskab. Det ser ud til, at jernalderbønderne især søgte mod de lavere liggende områder med våde enge, som gav mulighed for gode græsnings- og højbjærgningsarealer.

I vikingetid og middelalder fortsatte den udvikling i bosættelsesmønstret, der blev sat i gang i jernalderen, og som var præget af engenes betydning for kvægbruget.

Ud fra områdets topografi er det i øvrigt bemærkelsesværdigt, at der ikke allerede i middelalderen opstod en købstad et eller andet sted i Skjern Å deltaet.

I modsætning til Østjylland og øerne var landsbyerne ikke bygget op om en fælles stor gadeplads, forten. Derimod var det mere aflange bebyggelsesmønstre, hvor gårdene lå langs et vandløb med enge, eller langs en vej, der førte ud til engområderne. Dette bebyggelsesmønster kan stadig iagttages visse steder, som f.eks. i Bork og Stauning.

Fra midten af forrige århundrede fremkom en række nye byer i Vestjylland. Det begyndte med anlæggelsen af nye landeveje og accelererede yderligere med anlæggelsen af jernbanerne. Især var der vækstmuligheder for de bebyggelser, der opstod omkring jernbanestationerne.

Jernbanestationerne blev de knudepunkter, hvor alle varer til og fra lokalområdet blev samlet for dels at blive transporteret ud i landområderne og dels at blive transporteret til fjerne markeder.

Denne trafikale situation var sammen med etableringen af andelsmejerier baggrunden for at der opstod en række mindre bysamfund ved lokale vejknudepunkter. Men da bivejene blev forbedrede fra 1920'rne, mistede disse småbyer efterhånden deres vækstmuligheder, hvortil bilismens udbredelse også bidrog væsentligt. De større stationsbyer som Skjern og Tarm voksede sig imidlertid i samme periode så store, at de kunne fortsætte denne udvikling uafhængigt af ændringerne i trafikmønstret. Efter Anden Verdenskrig voksede disse byer yderligere som følge af en stærk tilvandring fra landområderne. Denne tendens er fortsat op til i dag.

BESØGSSTEDER

Stationsbymuseet
Fahl Kro
Skjern Vindmølle (skitseprojekt)
Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)
Pakhuset i Tarm (skitseprojekt)
Kolonnehuse i Skjern (skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Amager/Poppelallé – gl. arbejderkvarter i Skjern
Gl. landevej Tarm-Skjern
Skjern bro
Lundenæs Hovedgård
Borgvold, Lønborg
Lønborggård
Sdr. Bork (rækkelandsby)
Nr. Bork (rækkelandsby)
Hemmet by (vejby)
Række Mølle
Holmen, Nr. Bork
Lundsmark voldsted
Gl. landevej gennem Lyne

Vikingetidsgrav ved Hvilehøj ved Ådum
Ådum gl. Købmandsgård
Borris Krog – gl. færgested
Gl. smedje i Faster
Tomten efter Borris gl. seminarium
Langdysser i Løvstrup Plantage
Stendysse v. Sædding Station
Jernalderbebyggelse i Dejbjerg præstegårdsmose
Gl. landevej fra Ganer til Sortekro
Gl. landevej på Borris Hede
Toldboden, Stauning

AKTIVITETER

Temature

- Byvandringer

Naturvejlederture

- Byvandringer i Skjern og Tarm, evt. med frivillige turledere
- Tur med veteranbanen. (Skitseprojekt)

Historiske værksteder

- Stationsbymuseet
- Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)
- Jernaldergården ved Fahl Kro (skitseprojekt)

SAMARBEJDE

- Skjern og Egvad kommuner
- Bevaringsforeningen
- Ringkøbing Amtskommune
- Husejere og lodsejere om adgangsforhold
- Skjern og Tarm/Egvad turistkontorer
- Frivillige

LANDBRUG

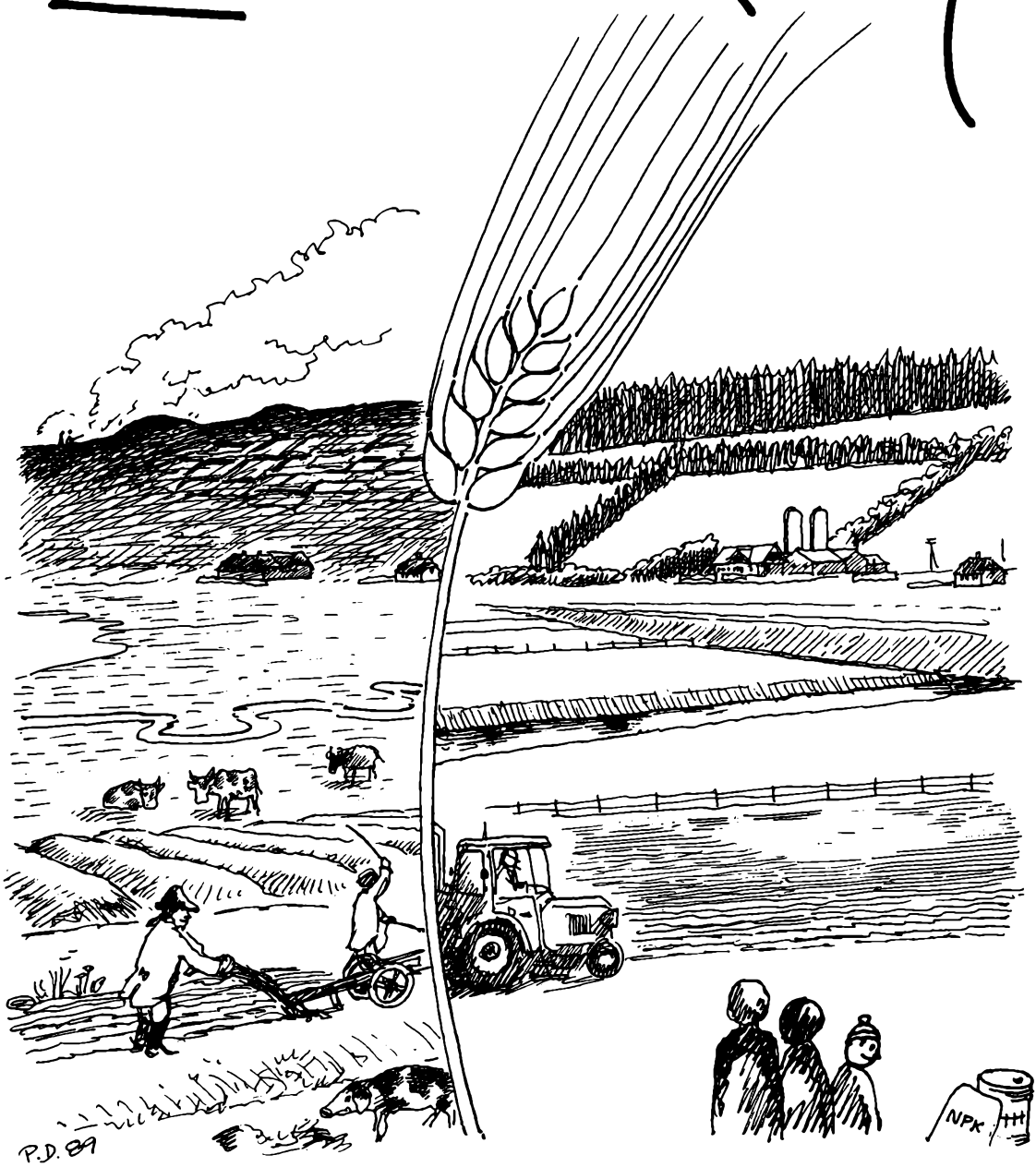

LANDBRUG

Landbruget har indtil de seneste år været Skjern-Tarm egnens hovederhverv.

I Vestjylland begyndte agerbrug med kvægavl allerede i bondestenalderen på de lette jorder på bakkeøerne nord for Skjern og langs Skjern Å dalen.

I løbet af jernalderen blev de lavere og mere fugtige områder syd for Skjern Å og ude ved Ringkøbing Fjord udnyttet til opdyrkning og høbjergning. Bakkeøerne affolkedes, og folk bosatte sig mere langs med engene.

På de lette, sandede jorder var forudsætningerne for kornproduktion dårlige. Engene langs åer og fjord var den afgørende ressource og forudsætning for kvægholdet, som altid har været dominerende i det vestjyske landbrug. Studedrift og studehandel var således rygraden i vestjysk landbrug helt op til slutningen af forrige århundrede, men i sidste halvdel af 1800-tallet blev studedriften i stigende grad koncentreret på de store gårde. På de mindre gårde var man allerede i begyndelsen af 1800-tallet gået over til kohold, og den deraf afledte produktion af smør – det såkaldte »bondesmør«.

Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet synes ikke at have medført større ændringer i driftsformerne i Vestjylland. Reformerne var først og fremmest rettet mod de store kornproducerende landbrug og det urentable hoverisystem i det østlige Danmark. Først 100 år senere – med andelsbevægelsen og hedeopdyrkningen skete der store ændringer i driftsformerne og bebyggelsesmønstret i Vestjylland.

Landbrugskrisen i 1880'erne medførte en ændring i dansk landbrug fra kornbrug til husdyrbrug. I Vestjylland var ændringerne dog ikke så store, men kan nærmest karakteriseres som en overgang fra ekstensivt til intensivt husdyrhold. Langt vigtigere var ændringerne inden for forarbejdningen med etablering af andelsforeningerne.

Andelsbevægelsens fremkomst synes begrundet i flere forhold:

- det engelske importstop for levende kreaturer var et hårdt slag for den vestjyske studehandel
- den stigende efterspørgsel efter kvalitetssmør stillede store krav til smørproduktionen
- centrifugens opfindelse gav helt nye muligheder for denne produktion.

Disse forhold blev af bønderne modsvaret ved dannelsen af helt nye produktionsvirksomheder – andelsforeninger.

Andelsbevægelsen udsprang af den standsrejsning, bønderne oplevede i slutningen af 1800-tallet gennem højskolebevægelsen, de folkelige bevægelser, sparekasserne og dannelsen af politiske foreninger. Bønderne dannede andelsforetagender, som tog sig af både forarbejdning, videresalg, indkøb og finansiering. Det første andelsmejeri blev oprettet i Hjedding i Vestjylland i 1882 og inden udgangen af 1880'erne var der oprettet over 700 andelsmejerier landet over. Senere kom også andelsslagterier, eksportforeninger, indkøbsforeninger mv.

Med andelsbevægelsen skete også en markant ændring i landbrugets selvforsyningsgrad. Hvor bønderne indtil da stort set selv havde stået for handel, krohold, mølleri osv., skete der efter 1880 en øget specialisering og arbejdsdeling. De bymæssige funktioner som handel, mølleri og håndværk blev udskilt fra landbruget og overtaget af andre grupper, som slog sig ned i de små bysamfund, der skød op omkring vejknudepunkter eller jernbanestationer. En kraftig befolkningstilvækst i det 19. århundrede skabte en betydelig overbefolkning i landbruget. Afvandringen fra det vestjyske landbrug var dog mindre, sammenlignet med andre landsdele, da hedeopdyrkningen og inddragelsen af vådområder tilførte området nye store landbrugsarealer. Helt frem til 1950'erne blev der foretaget store husmandsudstykninger på Skjern-Tarm egnen.

Nye store områder er senere inddraget som landbrugsjord ved det store afvandingsprojekt omkring Skjern Å i 1960'erne.

Landbruget har i slutningen af det 20. århundrede været præget af stordrift og øget specialisering. Afvandringen fra landbruget, der startede i 1950'erne, er fortsat med det resultat, at mange mindre landbrug er nedlagt, og hovedparten af de små an-

delsselskaber er fusioneret i større selskaber, som kan udnytte stordriftsfordele.

Kvægbruget er i dag mange steder afløst af svinedrift. Dermed har græsning og høslet efterhånden mistet sin værdi og engene er efter dræning blevet til marker med korn og frøafgrøder.

Den intensive landbrugsdrift, som i mange år har været rygraden i egnens økonomi, synes at stå over for betydelige forandringer, hvilket vil få stor betydning for lokalsamfundenes udvikling.

Det vedrører hele samfundet, hvordan landbruget bliver indrettet fremover og hvordan de naturgivne ressourcer bliver udnyttet uden at påføre miljøet uoprettelige skader. Det af Folketinget vedtagne naturgenopretningsprojekt i Skjern Å-dalen vil utvivlsomt sætte fokus på denne problemstilling i de kommende år.

BESØGSSTEDER

Bundsbæk Mølle
Fahl Kro
Skjern Vindmølle (skitseprojekt)
Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Lønborggård, Lønborg
Bork Mærsk, Sdr. Bork
Skrumsager, Sdr. Bork
Øster Lem Hede – jernalderagre, Sdr. Lem
Løvstrupgård, Finderup
Statshusmandsbrug i Sædding
Troldbanke – jernalderagre, Dejbjerg
Slumstrupgård, Sædding
Ahlergård, Borris
Ahler Østergård, Borris
Engvandingskanal ved Vorgod Å, Borris
Dalagergård markedsplads, Borris
Faster Mejeri
Fastergård, Faster
Sønderbygård, Borris
Østerhede, Sdr. Vium
Lønborg Hede
Statshusmandsbrug på Tingheden, Lyne/Sdr. Vium
Studefold ved Dejbjerglund
Lundemosen, Dejbjerg
Engvandingskanal i Hoven
Plantager
Skjern Å-dalen
Pumpestation Nord

AKTIVITETER

Temature
- Skjern Ådalen i fortid, nutid og fremtid
- Besøgsgårde

Naturvejlederture
- Skjern Ådalen i fortid, nutid og fremtid
- Besøgsgårde

Naturskole
- Bundsbæk Mølle
- Fahl Kro
- Udstillingsvogn

Historiske værksteder:
- Jernaldergård ved Fahl Kro (skitseprojekt)
- Bundsbæk Mølle
- Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)
- Historisk dyrskue ved Fahl Kro

SAMARBEJDE

- Landbo- og husmandsforeningerne
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold
- Bækgårdsskolen – husdyrhold
- Husdyr-gruppe (frivillige)
- Turistforeninger
- Overnatningssteder

FISKERI

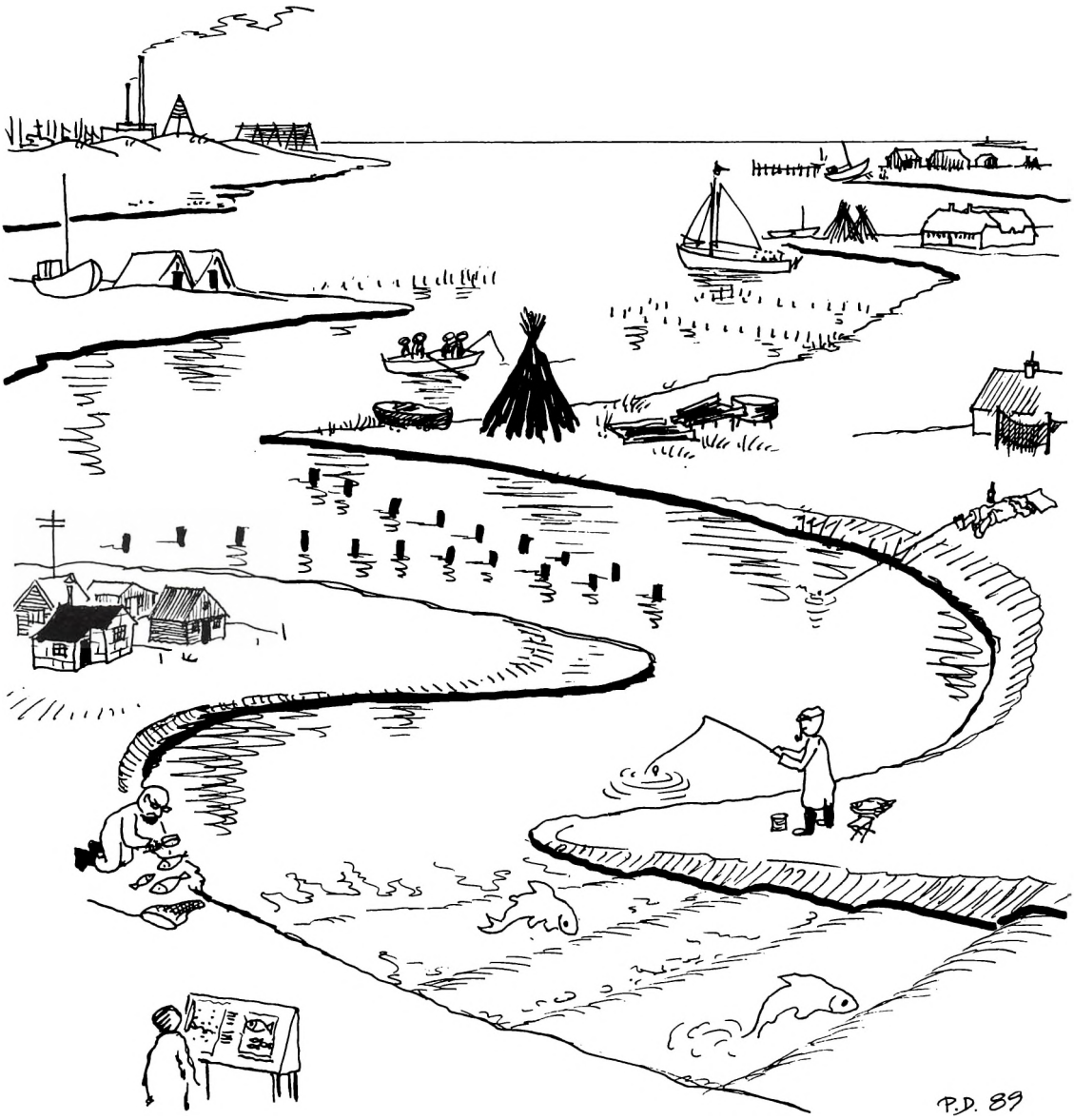

FISKERI

Fiskeri på fjord og å har fundet sted i ca. 10.000 år. De første stenalderfiskere på egnen har sandsynligvis også fanget Skjern Å laksen, som stadig er en eftertragtet fisk for lystfiskere.

Skjern Å laksen er den eneste oprindelige danske laksestamme, der i dag er bevaret. Vestjysk Fiskepark ved Ånum og Skjern Å Sammenslutningen udfører i disse år et stort arbejde for at bevare Skjern Å laksen.

Vi ved ikke hvor stor betydning fiskeriet på fjorden har haft i bondestenalder, bronzealder og jernalder. Arkæologen Gudmund Hatt påviste imidlertid med sine undersøgelser af jernalderbopladsen Nr. Fjand ved Nissum Fjord, at landsbyens beboere i overvejende grad havde ernæret sig som fjordfiskere, suppleret med husdyrhold, kvæg, får og geder samt jagt.

Denne livsform har i store træk gjort sig gældende omkring fjordfiskeriet helt op til efter Anden Verdenskrig.

I middelalderen var laksefiskeriet og østersfiskeriet en kongelig rettighed. I regnskaberne for Lønborg Kongsgård nævnes laks således allerede i 1300-tallet.

I denne periode fandt der ved fjordens udløb på Klitten en omfattende handel med fisk sted. Udløbet eller »Gabet« havde dengang en anden placering end i dag. Man ved, at der var oprettet et toldsted ved fiskerlejet, men i de gamle toldarkiver nævnes også navne på fiskere fra havne inde i fjorden. Det er imidlertid uklart, om handelen med fisk både har omfattet fisk fanget på fjorden og på havet.

Fra 1500-tallet og frem til landboreformerne i slutningen af 1700-tallet blev der ført mange retssager om lakserettighederne i åen. Kampen stod mellem herremændene på Lønborggård og Lundenæs på den ene side og de få fribønder, der var tilbage, på den anden. Samtidig begyndte en tilsanding af fjorden. Hvormeget disse økologiske ændringer påvirkede fiskeriet, ved vi ikke, men tilsyneladende har de sammenhæng med at østersfiskeriet forsvandt.

Efter landboreformerne synes det klart, at en del husmænd i stigende grad specialiserede sig som fjordfiskere, for så at gå til hånde på gårdene i høbjergningstiden. Disse fiskere benyttede skydegarn, ruser og ålejern.

I slutningen af 1800-tallet antog fjordfiskeriet mere og mere karakter af fuldtidsfiskeri. Denne professionalisering fortsatte i dette århundrede og frem til 1960'erne, hvor forholdene i fjorden blev forringet på grund af dårlig vandkvalitet som følge af tilledning af okker og næringssalte samt ændret slusepraksis i Hvide Sande.

I dag finder der kun fuldtidsfiskeri sted fra Tyskerhavn i Hvide Sande og et par enkelte andre steder ved fjorden. Fritidsfiskeri finder derimod sted ud fra alle fjordfiskelejerne.

BESØGSSTEDER

Fahl Kro
Skjern Å Laksecenter (skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Laksetrappen ved Lundenæs
Borris Krog
Spangen ved Ahlergård
Provstgårds hus i Skjern Å-dalen
Hemmet Havn
Bork Havn
Stauning Havn
Skaven Havn

AKTIVITETER

Temature

- Fjorden rundt
- Langs Skjern Å – fra Borris til fjorden

Naturvejlederture

- Fjordfiskeri med naturskolebåden »Laurids Fahl«
- Skjern Å laksen

Historiske værksteder

- Historisk bådebyggeri ved Fahl Kro
- Stejleplads og historisk bådehavn v. Fahl Kro (under udarbejdelse)
- Bundgarnsjollen »Kræ Just«

Naturskole

- Naturskolebygning ved Fahl Kro
- Naturskolebåden »Laurids Fahl«

Særlige arrangementer

- Sejlads i pramme
- »Vestjysk Fiskedag«
- Lejrskoler

SAMARBEJDE

- Vestjysk Fiskepark
- Bork Fiskeriforening
- Repræsentanter for havnene i Bork, Hemmet, Skaven og Stauning
- Skjern og Egvad kommuner
- Bork Havn Vandrerhjem
- Bork Havn Feriehotel
- Campingpladser
- Skjern og Egvad lystfiskerforeninger
- Skjern Å Sammenslutningen
- Skjern og Egvad turistkontorer
- Ringkøbing Museum
- Frivillige
- Ringkøbing Amtskommune
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold

FUGLE

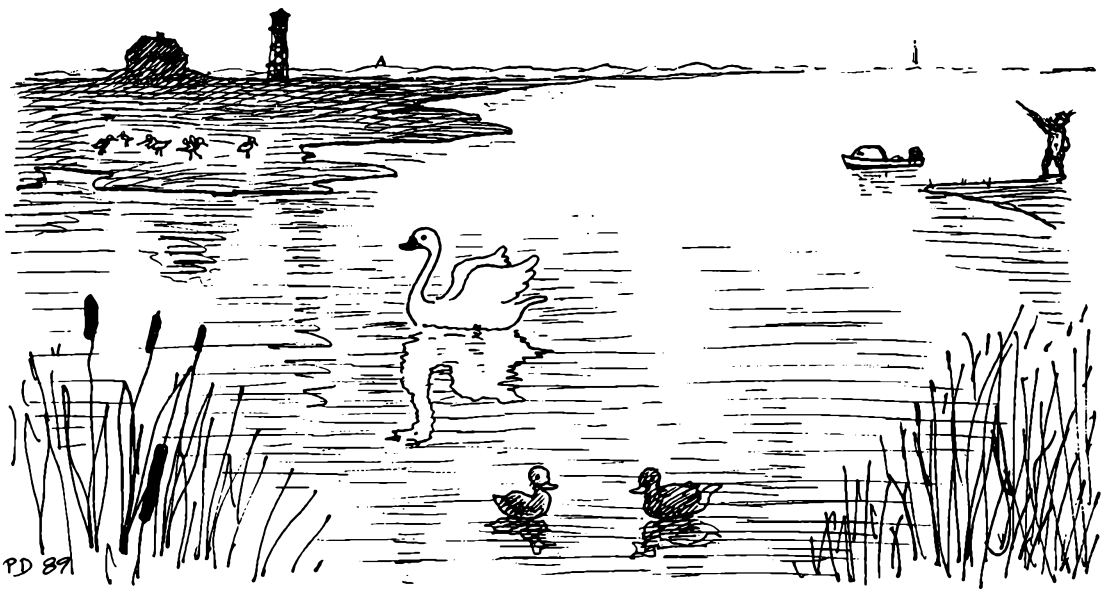

FUGLE

Fuglelivet er et karakteristisk indslag i Vestjyllands flade landskab. Fuglelivet ved Ringkøbing Fjord, i Skjern Å dalen samt det specielle fugleliv i tilknytning til hederne og plantagerne er meget rigt sammenlignet med andre områder.

Det mest kendte fugleområde er Tipperhalvøen, som med sine strandenge og vandområder er af international betydning for rastende trækfugle. Områdets betydning skyldes, at vade- og andefugle her finder de biotoper, som i vid udstrækning er ødelagt af tørlægninger andre steder.

I yngletiden er fuglelivet specielt rigt. Vadefuglene er de mest iøjnefaldende med territoriehævdende rødben og kobbersnepper, og dansende brushaner, som kan iagttages på få meters afstand. Desuden findes et bredt udsnit af de ynglende andearter, som forekommer i Danmark, samt andre fugle, bl. a. rovfugle, hejrer og rørdrum, som lever i tilknytning til vådområder.

Skjern Å dalen er af international betydning for kortnæbbet gås og pibesvane. Også en vigtig rasteplads for flere hundrede sangsvaner, viber og hjejler i tusindtal og forskellige nordiske rovfugle og småfugle. Disse raster dels i tilknytning til de dyrkede marker og dels i tilknytning til udyrkede arealer og fugtige områder. Skjern Å mundingen og områderne uden for fjorddiget er naturskønne og har rester af det fugleliv, der fandtes i Skjern Å dalen før reguleringen i 1960'erne.

Inden for Skjern-Egvad Museums arbejdsområde findes Bjålum Klit samt Borris, Dejbjerg og Lønborg heder. Desværre er urfuglenes sidste bastion på Borris Hede forladt i løbet af 1970'erne, og hjejlen er antagelig forsvundet som ynglefugl fra egnen før 1950.

Hederne rummer dog stadig karakteristiske arter for de vestjyske hedeegne, idet man finder stor tornskade, tinksmed, stor regnspove, krikand og andre hedefugle. Regnspovebestanden er stabil, men de øvrige arter er truede som ynglefugle i Danmark.

Plantagerne er en ny biotop i Vestjylland. Områdets plantager er fra tiden omkring århundredeskiftet, og fuglelivet er interessant, fordi tilpasningen til den nye biotop endnu ikke er afsluttet. Plantagerne har tiltrukket en lang række ynglefugle som misteldrossel, topmejse, gråsisken, korsnæb, dompap og skovhornugle. Også grønspætten og den nyindvandrede sortspætte yngler i området. Andre har tilpasset sig nåletræerne som f. eks. fiskehejre, der har ynglekolonier i Hoven og Dejbjerg plantager.

Jagten har helt op i dette århundrede været en del af livsgrundlaget for områdets fiskere og husmænd. På store dele af Ringkøbing Fjord er der fri adgang til at gå på jagt, men reservatbestemmelser sætter grænser for jagten i området ved Tipperne, Klægbanken, Skjern Å mundingen samt Nymindestrømmen.

For fjordjagtens fremtid er det vigtigt, at bundvegetationen – som udgør føden for mange ænder – breder sig til større dele af fjorden. Desuden er det vigtigt, at mulighederne for at sejle ud fra havne og andre bådpladser ikke forringes, samt at jagthytterne på Værnengene kan bevares.

BESØGSSTEDER

Fahl Kro
Tipperhuset
Bundsbæk Mølle
Fugletårn ved Skjern Å mundingen
Fugletårn på Værnet
Nordladen
Fuglecenter ved Tipperhalvøen
(skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Værnengene og Tipperne
Bjålum Klit
Skjern Å dalen
Pumpestation Nord
Albæk-området
Lønborg Hede
Borris Hede
Dejbjerg Hede
Bjørnemosen
Dejbjerg Plantage

Løvstrup Plantage
Lønborg Plantage
Sdr. Omme Plantage
Hårkær Plantage
Påbøl Plantage

AKTIVITETER

Temature
- Fugleture

Naturvejlederture
- Fugletur på Værnengene
- Fugletur til Bjørnemosen

Naturskole
- Fahl Kro
- Bundsbæk Mølle
- Udstillingsvogne
- Fuglecentret ved Tipperhalvøen (skitseprojekt)

Særlige arrangementer
- Fuglenes dag
- Vestjysk Fugleferie
- Jagtdag

SAMARBEJDE

- Dansk Ornitologisk Forening
- Tipperstationens observatører
- Jagtforeninger
- Værnselskabet
- Jyske Sortkrudtskytter
- Skolerne
- Vandrerhjemmet i Bork og andre overnatningssteder
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold
- Skov- og Naturstyrelsen
- Oksbøl Statsskovdistrikt

VAND- OG VINDMØLLER

VAND- OG VIND-MØLLER

Indtil opfindelsen af dampmaskinen i slutningen af 1700-tallet var vand- og vindkraft de eneste energiformer, der stod til rådighed for mennesket, udover muskelkraft fra dyr og mennesker.

Danmarks formentlig ældste vandmølle fra ca. år 900 er fundet ved vikingegården Omgård i Grønbjerg, ca. 30 km nord for Skjern. Interessant ved dette fund er, at møllehjulets konstruktion har været af en såkaldt paddelbladstype.

Karakteristisk for paddelbladsmøllen er, at den er i stand til at udnytte vandkraften i såvel små vandløb med et lille fald som vandløb med stærkere vandføring. De store faldhøjder er denne konstruktion imidlertid ikke særlig velegnet til. En registrering af vandmøllesteder i Skjern og Egvad kommuner bekræfter, at de lavest liggende møllesteder er de ældste. Disse vandmøllesteder, der bl. a. omfatter Ganer, Albæk, Tarm og Foersum Mølle samt møllesteder i Lønborg og Stauning, har alle denne karakteristiske placering og kan stamme fra 1200-1300-tallet, muligvis endnu tidligere.

En anden kategori af vandmøller, overfaldsmøllerne, vandt indpas i området i begyndelsen af 1600-tallet, parallelt med og i snæver tilknytning til den intensivering af herregårdsdriften, som fandt sted i denne periode. Således begyndte bl. a. en opdyrkning af hederne omkring herregårdene. Disse møller blev placeret, hvor større faldhøjder kunne opnås. Den bedst bevarede vandmølle fra denne periode er Bundsbæk Mølle, som i dag er en del af Skjern-Egvad Museum, og som helt naturligt skal rumme en kommende udstilling om vandkraftens udvikling i Vestjylland.

Vandmøllerne spillede en dominerende rolle frem til slutningen af 1800-tallet, hvor de blev overhalet i antal og betydning af vindmøllerne. Det er dog bemærkelsesværdigt, at der helt frem til 1870 blev bygget nye vandmølleanlæg som f. eks. Finderup Kartoffelmølle – til trods for, at vindmøller og ikke mindst dampmaskiner blev mere og mere udbredt.

Væksten i antallet af vindmøller satte ind i sidste halvdel af 1800-tallet, dels som følge af mølleprivilegiernes ophævelse og dels som følge af hedeopdyrkningen og den begyndende byudvikling.

I modsætning til en vandmølle kunne en vindmølle flyttes hen til et sted, hvor man kunne forvente en bymæssig udvikling. Dette var f. eks. tilfældet med Skjern Vindmølle, der i 1881 blev flyttet fra sin oprindelige plads tæt ved Albæk Vandmølle til den unge stationsby Skjern.

Efter Første Verdenskrig mistede de erhvervsdrevne vand- og vindmøller deres betydning. Nye energiformer som dieselmotoren og elmotoren vandt indpas, ligesom mindre vindmøller i stor udstrækning blev opført ved de enkelte gårde.

Efter energikrisen i 1972 har vindkraften fået en betydelig opblomstring i Danmark. Især Tvindmøllen og vindmøllefabrikken Vestas/Danish Wind Technology samt vindmølleparken i Tændpibe er blevet nogle af de vigtigste navne i den moderne danske vindkrafts historie.

De kommende års udfordringer om etablering af en bæredygtig økologisk udvikling, som skitseret i Brundtland-rapporten, placerer vindkraft og vindmølleindustrien i en meget spændende rolle.

BESØGSSTEDER

Bundsbæk Mølle
Vestjysk Vindmuseum – Skjern Vindmølle (skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Vindmøllefabrikken
Vestas/Danish Wind Technology, Lem
Tændpibe Vindmøllepark
Hemmet Vandmølle
Ganer Mølle
Bisgård Mølletomt
Tarm Mølle
Finderup Kartoffelmøllekanal
Rækker Møllegård
Odderskær Vandmølletomt

Lille Mølle ved Ådum
Sdr. Vium Mølle
Starbæk Mølle og mølledam
Stampen Mølletomt, Dejbjerg
Hoven Mølle
Skrumsager Mølle
Albæk Møllegård

AKTIVITETER

Temature
- Mølletur
- Energitur

Naturvejlederture
- Mølletur

Naturskole
- Arbejdende mølleri på Bundsbæk Mølle
- Vindværksted på Skjern Vindmølle (skitseprojekt)

Særlige arrangementer
- Dansk vindmølleferie
- Vestjysk Dragedag

Samarbejde
- Frivillig møllergruppe
- Lokale møllergrupper
- Vestas/Danish Wind Technology, Lem
- Tændpibe Vindmøllepark
- Vestjyllands Energikontor
- Ejere af møllebygninger og mølletomter

DET DAGLIGE BRØD

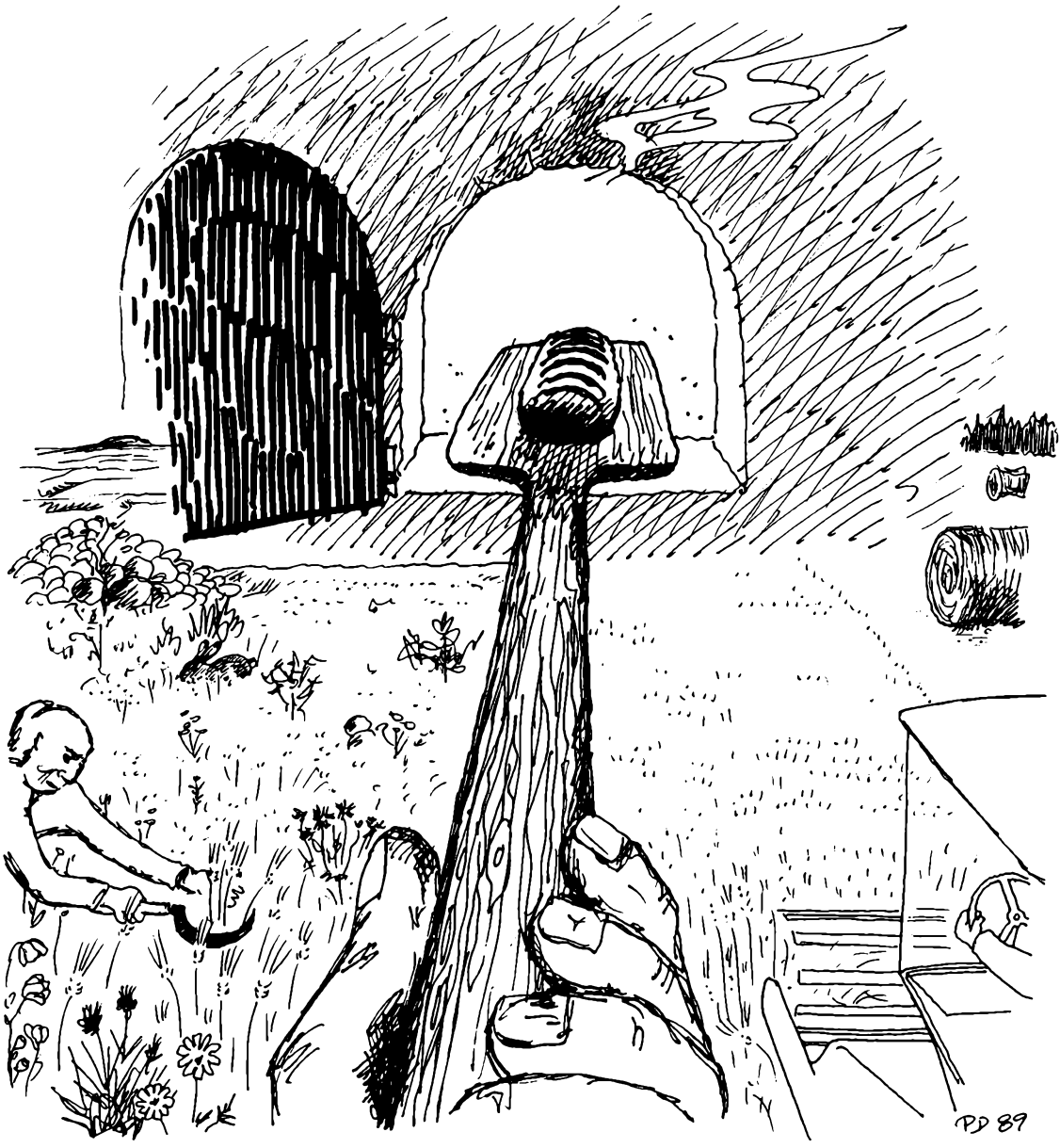

DET DAGLIGE BRØD

Brødkornet

Siden bondestenalderen for ca. 6.000 år siden har der været dyrket korn i Vestjylland. Bestræbelserne på at dyrke brødkorn har formet sig som en stadig kamp for at nyttiggøre landskabet. Sporene efter denne indsats ses overalt i det vestjyske landskab.

I flere hundrede år stod kampen mellem heden og kornarealerne. Opdyrkningen af hederne, som for alvor startede i slutningen af forrige århundrede og sigtede på at forøge kornarealerne, havde udgangspunkt i engene.

»En god eng gør en god ager«, hed det tidligere i Vestjylland. En tønde land eng skulle kunne give gødning nok til opdyrkning af 5-6 tdr. land hede. Arbejdet med at udvide kornarealerne fortsatte i dette århundrede med afvanding af store vådområder, som f. eks. Skjern Å dalen i 1960'erne.

Brødet

Brødbagning har uden tvivl fundet sted siden agerbrugets indførelse. Vi ved ikke meget om, hvorledes brødfremstillingen fandt sted i oldtiden. Sandsynligvis har man bagt små usyrede fladbrød direkte på en flad sten ved ildstedet. Denne form for brødbagning blev benyttet af småkårsfolk helt op i forrige århundrede.

Bageovnene, der kendes allerede fra oldtiden, var bygget op af en lerkappe over en bund af sten, som holdt på varmen. Opvarmningen af ovnen krævede store mængder af brænde. I Vestjylland anvendte man kvas, kviste, lyng og tørv. Bagningen af brødet foregik ved eftervarmen. Brødene kom først ind i ovnen, når aske og gløder var raget ud.

Valget af bagedag var forbundet med megen overtro. Brødbagning på helligdage gav ikke godt brød. Ved mandagen var der uheld, og torsdagsbrød kunne ikke holde sig ret længe.

Almindeligst var rugbrød og sigtebrød. Derudover havde man flade runde brød, skrabekage eller skoldkage eller flade rektangulære brød, kaldet knæpkage. Man kunne også forme figurer af dejresterne og give dem til børnene. Fugle var et særligt yndet motiv – de fugleformede kager kaldtes wak'ker (ænder).

Kampen for det daglige brød

Brød blev som det almindeligste næringsmiddel behandlet med stor respekt. Brødet var en Guds gave og en knapt tilmålt ressource, som man ikke skulle ødsle med. Tabte man et stykke brød, tog man det straks op, kyssede det og sagde: Gud forlade mig. Imens gik måltidet helt i stå.

Grød, vælling, brød og øl, der alle blev fremstillet af korn, var hovedbestanddelen i alle måltider indtil kartoflen slog igennem. Jo fattigere man var, jo større del af kosten bestod af brød og kartofler.

Brødet spillede således en vigtig rolle i livet på landet. Brød blev f. eks. benyttet som betaling for udført arbejde. Gårdfolk gav almindeligvis tjenestefolk og daglejere kosten, samt et brød til Mikkelsdag og til jul. Sognets embedsmænd – præst, degn, smed, jordemoder og rakker – kunne også få en del af deres løn som brød. Brød blev også givet som fattighjælp – som »nådsensbrød«.

BESØGSSTEDER

Bundsbæk Mølle
Skjern Vindmølle (skitseprojekt)
Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)

SEVÆRDIGHEDER

Sydladen
Fattiggården i Tarm
Løvstrupgård
Statshusmandsbrug ved Fyrstenborgvej
Kulmiler ved Horsmosen
Ejstruplejet
Kålgårde ved de gamle rakkertomter i Bjørnemosen
Fattiggården i Vittarp
Statshusmandssteder på Tingheden ved Lyne

Trækulsmiler i Påbøl Plantage
Skjern Å-dalen med Pumpestation Nord
Jernalderagre på Østre Lem hede
Jernalderagre ved Troldbanke
Stenbrød på Faster kirkemur

AKTIVITETER

Temature
- Det daglige brød

Naturvejlederture
- Brød – før, nu og i fremtiden

Historiske værksteder
- Arbejdende mølleri på Bundsbæk Mølle
- Arbejdende bageri på Bundsbæk Mølle
- Arbejdende mølleri på Skjern Vindmølle (skitseprojekt)
- Historisk værksted i Hattemagerhuset i Tarm (skitseprojekt)

Naturskole
- Bundsbæk Mølle

Særlige arrangementer
- Brøddage på Bundsbæk Mølle
- Servering og salg af traditionelle brødtyper i museets kaffestue

SAMARBEJDE

- Frivillig bagergruppe
- Frivillig møllergruppe
- Frivillig gruppe omkring Hattemagerhuset
- Midt West Husflidskreds
- Fællesorganisationen i Skjern og Tarm
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold
- Bagerlauget i Ringkøbing Amt

RAKKERNE

RAKKERNE

Oprindelig var rakkernes vigtigste funktion at hjælpe bøddelen. De hjalp bl. a. med at fremtvinge tilståelser gennem tortur og med at henrette folk i galgen eller på bålet.

I byerne udførte rakkerne også andet »urent« arbejde som skraldemandsarbejde, skorstensfejning, renholdning af gaderne for ådsler, tømning af lokummer, fangning og aflivning af løsgående hunde samt begravelse af selvmordere og forbrydere. På landet var det rakkernes arbejde at flå selvdøde dyr og kastrere hingste, tyre og orner.

Dette »urene« arbejde bevirkede, at rakkerne blev isoleret fra den øvrige befolkning. På gårdene var det almindeligt, at man havde et specielt rakker-glas, som rakkerne fik at drikke af, og i kirken kunne der være specielle stole til rakkerne. De døde rakkere blev også ofte begravet på et særligt sted på kirkegården tæt ved kirkegårdsdiget.

Dejbjerg-området er et af de områder i Vestjylland, hvor rakkerne levede længst som en minoritetsgruppe.

Den første rakker i Dejbjerg var så vidt vides en deserteret soldat ved navn Niels Clemmensen, der omkring 1690 havde slået sig ned i sogneskellet mellem Dejbjerg, Stauning og Skjern sogne.

I en indberetning fra amtmanden for Lundenæs og Bøvling amter i 1717 hedder det:

> »Ved Varde, Ringkøbing, Holstebro og Lemvig og flere steder findes ingen skorstensfejere, natmænd osv., men proprietærerne (herremændene) anviser rakkerne byggepladser på udhederne langt fra andre mennesker.«

Man kan gætte på, at en af årsagerne til, at herremændene ønskede at anvise rakkerne byggepladser, var de mange kreaturer, som dengang fandtes i det vestjyske landbrug. Døde et dyr, var det praktisk, at der var folk, der var villige til at flå huden af dyret.

I perioden 1745-1781 var Jylland plaget af kvægpest. Man må formode, at der har været god brug for rakkerne i denne periode.

Selv om en rakkers økonomiske situation ofte var bedre end en fattig husmands, eksisterede der alligevel et enormt socialt svælg mellem de »ærlige fattige« og de »uærlige rakkere«.

I løbet af 1800-tallet blev rakkerne mere og mere et socialt problem. Dels synes deres antal at have været stigende, og dels mistede de deres oprindelige eksistensgrundlag, ved at bønderne selv begyndte at udføre »urene« arbejdsopgaver som flåning af selvdøde dyr, skorstensfejning eller kastrering.

De sidste vestjyske rakkere – Mette Muus og Niels Kvembjerg – boede i et lille hus i Bjørnemosen, tæt ved Bundsbæk Mølle frem til 1931. Man kan i området omkring Bjørnemosen og i Kvembjerg stadig finde spor af rakkernes huler og huse.

BESØGSSTEDER

Bundsbæk Mølle
Dejbjerg Kirke og kirkegård med rakkerstolene i tårnrummet og rakkerbegravelsespladser.

SEVÆRDIGHEDER

Tomten af Bjørnemosehuset
Tomt efter rakkerhule i Bjørnemosens nordlige del
Rakkertomter og brønd i Bjørnemosens nordlige del
Helmisdalen
Taterhøj
Kasper Hoddes høj
Abraham Musens kilde
Tomten efter Niels Kvembjergs hus ved tresognestenen
Tomten efter Damhuset
Galgehøj i Hanning
Sortekro
Gl. Landevej fra Ganer til Dejbjerg Plantage
Natursti i Bjørnemosen

AKTIVITETER

Temature
- Rakkertur

Naturvejlederture
- Cykelturen »I rakkernes fodspor«

Naturskole
- Bundsbæk Mølle

Særlige arrangementer
- Egnsspil

SAMARBEJDE

- Hedeselskabet
- Dejbjerg menighedsråd
- Frivillige
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold
- Ringkøbing Amtskommune

TRO & OVERTRO

TRO OG OVERTRO

Tro og overtro har gennem alle tider haft stor indflydelse på den menneskelige forestillingsverden. At tro er uforbeholdent at acceptere nogen eller noget, men troen forudsætter altid en forståelse af det, man tror på. Derimod forsøger overtroen at forklare det uforståelige for at opretholde en orden over for kaos. Dette gøres ved at sikre sig magternes støtte gennem ritualer og magi.

I overtroen manifesterer magten sig utallige steder. Kilder, (helligkilder), høje (gravhøje, galgehøje), overnaturlige væsener (nisser, ellefolk) samt i mennesker som man enten afskærmer sig fra eller benytter sig af (hekse, kloge koner).

Troen synes altid at have sat sig synlige spor i landskabet. I yngre stenalder og bronzealder vidner de mange gravhøje og kæmpehøje om en religiøs forestillingsverden i forbindelse med gravritualet. I jernalderen er gravritualet mindre synligt, men den religiøse forestillingsverden udtrykkes her i de mange moseofferfund – f. eks. Dejbjergvognene.

Med kristendommens indførelse synliggøres troen især af områdets mange smukke kirker, hvoraf flere allerede besøges af mange turister. De mange missionshuse og forsamlingshuse er med deres ofte specielle arkitektur udtryk for forskellige folkelige trosretninger, de missionske retninger og den grundtvigske retning. Ofte har disse retninger stået i et modsætningsforhold, som har præget egnen helt op til vore dage.

Overtroen synes at leve en langt mere usynlig tilværelse. Den lever som en usynlig forestillingsverden under den etablerede religion, men en gang imellem bliver den næsten religion – som under hekseforfølgelserne.

Overtroen lever først og fremmest i sagnene. Sagnene fungerer som forklaring på det uforklarlige og er oftest knyttet til en bestemt lokalitet – det kan være en galgehøj, en hulvej, et øde hedeområde eller en kirkegård.

Mellem troen og overtroen finder vi helligkilderne, hvoraf området har to, nemlig Skt. Knuds Kilde i Lønborg og Kapels Kilde i Bølling. Begge kilder har ry for at være helbredende. Ved kilden i Bølling var der bygget et kapel, ligesom spedalskhedsvinduet i Bølling kirke også vidner om kildens betydning tidligere.

Området har endvidere en tradition for »kloge folk« eller folkelig helbredelse. Vestjyllands sidste »kloge kone«, Kirsten Sønderby, boede på Amager i Skjern til sin død i slutningen af 1930'rne. Flere steder i området har heksebrændinger fundet sted. På Lønborg Hede fandt således en af Danmarks sidste heksebrændinger sted i 1683.

BESØGSSTEDER

Områdets kirker

SEVÆRDIGHEDER

Mindesten for Kierkegaardslægten, Sædding
Skt. Knuds Kilde
Kapels Kilde
Abraham Musens Kilde
Troldebanke
Den skibsbrudne piges grav på Sdr. Bork Kirkegård
Heksebrændingsstedet på Lønborg Hede
Finderup kirketomt
Helligkors Kirke
Jernalderbopladsen v. Lønhøjvej, Tarm
Langdysser i Løvstrup Plantage
Dysseanlæg ved Sædding station
Hovedløs hest i Nærild Krat
Hovedløs hest i Helmisdalen
Dejbjerg Præstegårdsmose (Dejbjerg-vognene)
Galgehøje
Missionshuse
Forsamlingshuse

AKTIVITETER

Temature

- Kirketure
- Sagnture
- Dysseture

Naturvejlederture

- Søren Kierkegaard og Sædding-egnen.
- Kristendom, overtro og hekseforfølgelser.
- De religiøse vækkelser på Skjern-Tarm egnen i 1800-tallet.
- De vestjyske kirker

Særlige arrangementer

- Kirkekoncerter

SAMARBEJDE

- Frivillige
- Menighedsrådene
- Præsterne
- Graverne
- Forsamlingshuse
- Ejere af seværdigheder om adgangsforhold

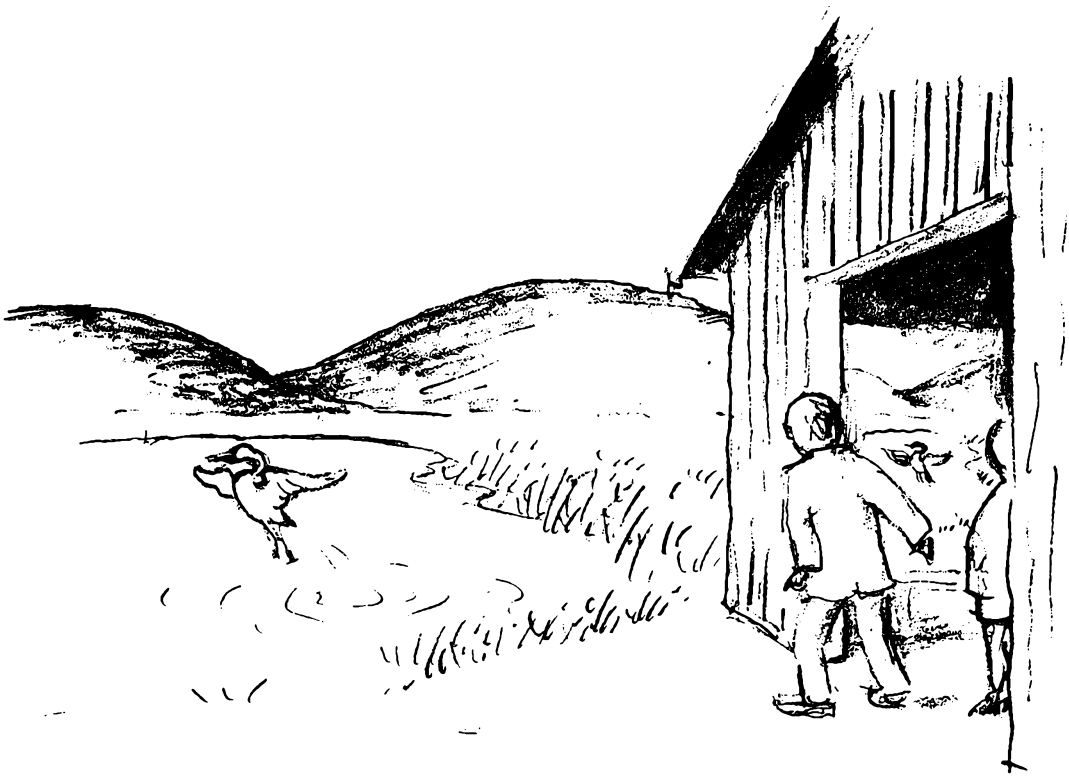

3. UDSTILLINGER OG AKTIVE KULTUR- OG NATUR-OPLEVELSER

Traditionelt opfattes et museum som en bygning med nogle historiske genstandssamlinger og et uddannet personale til at indsamle, dokumentere, bevare og formidle samlingerne til de besøgende museumsgæster. I forhold til denne opfattelse repræsenterer økomuseet med sit udvidede museumsbegreb et nybrud.

I Danmark har en udvikling væk fra en traditionel museumsopfattelse imidlertid længe været igang. Danske kulturhistoriske museer har således en lang tradition for at engagere sig i bevaring og beskyttelse af karakteristiske bygninger og kulturspor i såvel bymiljøer som i det åbne land.

Endvidere har stadig flere danske museer med tilskyndelse i museumsloven udviklet en decentral struktur oftest bestående af et hovedmuseum med museumsfilialer.

Nogle museer, som f. eks. Vendsyssel Historiske Museum (med sandflugtsmuseet i Rubjerg og Mosbjerg-projektet) samt Herning Museum (med Ørre Naturpark og Herningsholm), har udviklet museums-initiativer, der kommer meget tæt på økomuseumsideen.
Man kan således sige at nogle af de formidlingsideer økomuseet står for, i flere år har været praktiseret i Danmark.

Behov for nye formidlingsformer

I løbet af 1970'rne og 1980'rne er der opstået en større erkendelse af, at museerne må udvikle nye formidlingsformer. Nye museumslignende tiltag har indirekte medvirket til at fremkalde denne erkendelse. Fælles for disse nye museumslignende initiativer er, at de ikke påtager sig nogle forpligtelser over for indsamling, dokumentation og bevaring af kulturarven, men som regel koncentrerer deres ressourcer om formidling.

I bestræbelserne på at skabe mere levende og spændende udstillinger er mange museer nu ved at udvikle et udstillingssprog, hvor museumsudstillingerne mere og mere udvikler sig til store kulisseagtige opstillinger. I disse nye udstillingsformer oplever man, at de egentlige museumsgenstande let kommer til at træde i baggrunden. Endvidere er det karakteristisk, at man kun sjældent oplever »levende mennesker« i formidlingen af disse udstillinger.

En udfordring til økomuseets formidling må være at udvikle et udstillingssprog, der på én gang fremviser de autentiske museumsgenstande og samtidig inddrager den personlige kontakt med levende mennesker i formidlingen, så den bliver vedkommende for de besøgende. Økomuseets udstillinger må være troværdige, interessante, og underholdende.

Udgangspunktet for økomuseets udstillinger må være, at de skal fortælle om helheden, om sammenhængene mellem mennesker, genstande, bygninger, landskab, dyr og planter.

I denne formidling er museumsgenstandene vidnesbyrd om den kulturhistoriske udvikling, der har været kendetegnende for egnen og som økomuseet gerne ser bevaret, formidlet og udviklet i en sammenhæng.

Økomuseets udstillinger er således et hjælpemiddel, en katalysator eller inspirationskilde for de besøgende til selv at blive opmærksomme på og indgå i disse sammenhænge.

Ønsket om at bevare og formidle tingene i deres oprindelige sammenhænge bevirker, at økomuseets udstillinger så vidt muligt placeres i de bygninger og miljøer, de fortæller noget om.

Et arbejdermuseum placeres i et arbejderhjem, en transportudstilling i et gammelt pakhus og et møllemuseum i en gammel vindmølle. Der skabes derved en sammenhæng mellem ramme og indhold på en sådan måde, at økomuseet fastholder den sammenhæng, disse monumenter oprindelig fungerede i.

Endvidere forstærkes oplevelser af, at man i forbindelse med besøget kan træffe mennesker, der selv har et forhold til det pågældende besøgssted. Denne sammenhæng mellem ramme og indhold bevirker, at økomuseet for at give sine udstillinger autenticitet ikke behøver at udvikle en udstillingsteknologi, som måske får publi-

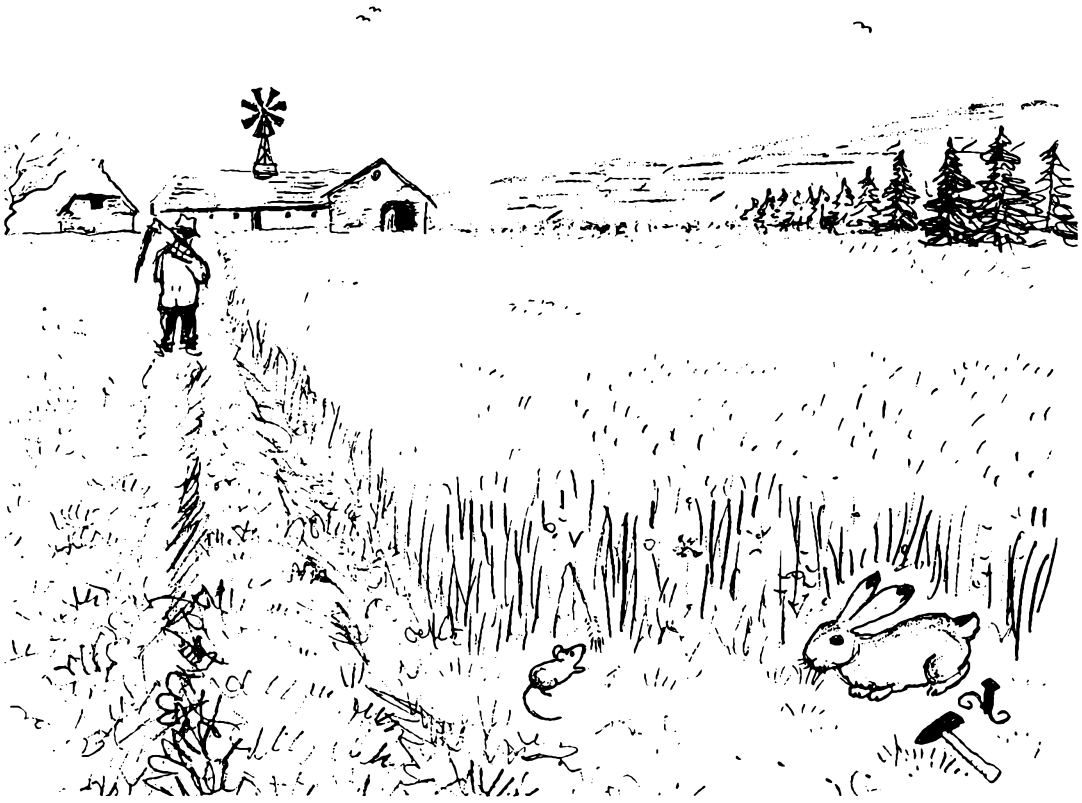

Økomuseet vil fortælle om sammenhængen mellem mennesker, genstande, bygninger, landskab, dyr og planter.

kum til at føle, at de lige så godt kunne se det hele på video eller film.

Når gæsten forlader økomuseets udstillinger og formidlingsaktiviteter, skal han/hun helst selv have fået lyst til at gå på opdagelse efter sammenhænge og nye oplevelser i byer og landskab.

Integration af formidlingen

Et dansk økomuseum må udvikles med udgangspunkt i de specielle formidlingsmæssige traditioner vi har i Danmark. I stedet for at opfinde nye begreber eller forsøge at give det franske begreb »animation« eller det engelske »interpretation« en speciel dansk oversættelse, forekommer det at være mere frugtbart at inddrage de forskellige formidlingserfaringer, som i de senere år har udviklet sig herhjemme i et forsøg på at gøre kultur- og naturhistorie mere levende og vedkommende.

Faktisk har vi i Danmark en betydelig oplysningstradition at bygge på. Denne tradition, som kan føres tilbage til Grundtvig og hele højskoletanken, overgår i virkeligheden, hvad de fleste europæiske lande kan fremvise. Det er vigtigt, at museumsbesøget også bliver til et møde mellem mennesker, hvor fortællingen kommer i centrum.

For et dansk økomuseum er opgaven således ikke så meget at finde på nye, levende formidlingsformer, men snarere at integrere, samordne og videreudvikle de levende formidlingsformer og traditioner vi allerede har.

I økomuseets regi må det tilstræbes, at grænserne mellem udstillinger, historiske værksteder, naturskole, museumspædagogik og naturvejledning overskrides, så der opstår en oplevelsesmæssig helhed.

Den besøgende skal ikke spekulere over, hvorvidt det nu er historisk værksted, naturskole eller naturvejledning, vedkommende deltager i. Indtrykket skal blot være, at der sker en aktiv og interessant levendegørelse af det tema, der focuseres på.

Organisatorisk vil sammenkædningen bedst foregå ved, at der dannes en egentlig besøgstjeneste, der betjener sig af de forskellige formidlingsaktiviteter i et samarbejde mellem museets faste medarbejdere og frivillige. I denne forbindelse vil det være meget vigtigt, at museet efter engelsk mønster iværksætter en uddannelse af de museumsfrivillige.

Besøgstjenesten skal sammenkæde udstillingsbesøg, historisk værksted, naturskole, naturvejledning/rundvisning og kaffestue til et samlet tilbud, der kan præsenteres for de besøgende.

Historiske værksteder

Begrebet »historisk værksted« er udviklet i Danmark. Det beskæftiger sig med en aktiv formidling af fortiden, hvor brugerne ikke kun er tilskuere, men søges delagtiggjort i de historiske arbejdsprocesser, man demonstrerer.

Det første historiske værksted blev oprettet i 1960'erne i Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre, hvor man med henblik på at foretage efterlignende eksperimenter rekonstruerede et helt jernaldermiljø med huse, marker osv. Siden har det pædagogiske og formidlingsmæssige ved det historiske værkstedsbegreb udviklet sig betydeligt. Historiske værksteder omfatter idag også miljøer fra andre tidsaldre.

Således er grænsen mellem det historiske værksted og frilandsmuseet under nedbrydning, idet begrebet levendegørelse, som man f.eks. anvender det på Hjerl Hede, i flere tilfælde nærmer sig det historiske værksteds eksperimenterende virksomhed.

Der findes i dag over 50 historiske værksteder i Danmark.

Naturskole

Naturskolebegrebet har udviklet sig gradvis i Danmark fra de første spæde tilløb til naturskoler i Københavnsområdet sidst i 60-erne. I dag er der ca. 30 naturskoler i Danmark, heraf halvdelen på Miljøministeriets arealer. Naturskolerne er i dag primært baseret på folkeskoleelever. Hovedideen i en naturskole er, at en skoleklasse for en periode på nogle få timer til nogle få dage forlægger undervisningen fra det vanlige klasserum til en naturskole placeret i direkte tilknytning til et naturområde.

På naturskolen undervises børnene i:

- at færdes hensynsfuldt i naturen, så forstyrrelsen bliver mindst mulig
- at iagttage dyr og planter i deres naturlige miljø
- at fremstille redskaber til fangst og høst
- at opleve hvordan planter og dyr kan anvendes til mad
- at se hvordan naturen udnyttes i industriel produktion
- at forstå hvordan husdyr påvirker mark og eng

Alt efter naturskolens emner kan rammerne være meget forskellige: et husmandssted, en skurvogn, et skovløberhus eller en stejleplads.

For de naturskoler, som er tilknyttet Skov- og Naturstyrelsen, har man lagt stor vægt på, at undervisningen på naturskolerne foretages af et menneske, som har sin daglige tilknytning til det område, hvor naturundervisningen foregår. Der bliver således tale om en autentisk undervisning foretaget af menneskene på stedet.

I Skjern-Egvad-området er en naturskole ved Fahl kro og på Bundsbæk Mølle under udvikling efter disse principper.

Naturvejledning

Ved naturvejledning forstås en helhedsbeskrivelse og forklaring af et landskab og et områdes karakteristiske elementer og sammenhænge. Formålet med naturvejledning er:

- at forklare, at naturen er en helhed af landskab, planter, dyr, historie og kultur, som mennesket indgår i, er afhængig af og påvirker,
- at skabe en forståelse for, at naturen både skal benyttes og beskyttes,
- at oplyse om naturgrundlaget, om erhvervene i området og om friluftslivet,

BH-klassen har fået deres egen natursti i Tarm

TARM - Naturstier er ikke bare noget voksne laver. Børn kan også. Børnehaveklasse B på Tarm Skole har sammen med deres lærer Birthe Holme og naturvejleder Tage Madsen skabt deres egen lille natursti, der begynder på sportspladsen ved skolen og fortsætter i forsøgshaven.

Naturvejlederen har været på besøg i børnehaveklassen tre gange, hvor han har gået turen igennem med børnene og fortalt dem om dyr og planter på vejen.

På naturstien gravede børnene og de voksne i torsdags seks skilte ned på langs stien. Da børnene endnu ikke kan skrive, har de tegnet de dyr og planter, som er i nærheden af hvert skilt.

Her er der snegle og mariehøns

– Snegle, bogfinker, mariehøns, mælkebøtter, biller, vorterod, skvalderkål, svarede forskellige børn, da gruppen blev spurgt om, hvad man kan se på tavlerne, som bliver stående i bededagene.

– Det er meningen, at de skal tage forældrene i hånden og gå turen sammen med dem i bededagene, siger naturvejleder Tage Madsen.

Formålet med børnenaturstien er at lære børnene om naturen, så de senere hen vil passe på den.

– Så længe en bille bare er en bille, kan man godt træde på den. Men når man kender dens navn, så lader man være, siger lærer Birthe Holme, mens det ene barn efter det andet afbryder hende for at stille spørgsmål.

Samarbejdet har været en succes

– Børnene får først biologi i 3. klasse, men i børnehavealderen er de utroligt opmærksomme på naturen. Det er vigtigt at gribe opmærksomheden, mens den er der, mener hun.

Tage Madsen og Birthe Holme er enige om, at samarbejdet mellem skole og naturvejleder har været en succes.

– Vi supplerer hinanden godt. Tage ved en masse om naturen, og jeg ved lidt mere end ham om børn i denne aldersgruppe, siger Birthe Holme, som gerne vil gentage succeen.

Men det er ikke sikkert, at hun får mulighed for det. Næste år ved samme tid er der måske ikke længere naturvejledere i Ringkøbing Amt. Naturvejledningen er et forsøg, som skal evalueres næste forår.

– Nej, nej, du skærer en orm over, skreg nogle børn, da spaden blev stukket i jorden for at grave et skilt ned langs naturstien.

Naturskolen har allerede gode erfaringer med samarbejdet med kommunernes skoler og børnehaver.

- at give direkte oplevelser, som fører til opdagelse af, kendskab til, viden om, forståelse og respekt for naturen,
- at informere om færdsel og ophold i det åbne land.

Naturvejledning kan gives på mange måder – gennem radio, tv, udstilling og gennem »levende mennesker«. Inspireret af erfaringerne fra udlandet besluttede Miljøministeriet i 1986 at gennemføre et 3-årigt forsøg med anvendelse af naturvejledere i Danmark – altså et forsøg hvor man direkte trækker mennesket frem på bekosning af audiovisuelle hjælpemidler som video, fjernsyn etc. Forsøget faldt så godt ud, at miljøministeren i december 1989 besluttede at indføre en permanent naturvejlederordning i Danmark.

Skjern-Egvad Museum deltog sammen med Ringkøbing amtskommune i det 3-årige naturvejlederforsøg i Danmark. Også i dette område faldt forsøget så godt ud, at Skjern-Egvad Museum har besluttet at fortsætte med at anvende naturvejledere i området. Erfaringerne fra forsøgsperioden viser desuden, at der er en stor overensstemmelse mellem tankerne om naturvejledning og tankerne bag et økomuseum, således at disse to begreber vil kunne udvikles og gå hånd i hånd i Skjern-Egvad-området i de kommende år.

Meget af det formidlingsarbejde naturvejlederne udfører, har siden 1970'erne været praktiseret på museerne af museumspædagoger eller museumsformidlerne. Museumspædagogerne har dog hovedsageligt formidlet kultur og naturhistorie inden for museernes vægge til besøgende skolebørn.

ØKOMUSEETS BESØGSSTEDER (delprojekter)

Siden 1975 og frem til i dag har Skjern-Egvad Museum udviklet en decentral museumsstruktur – bestående af Stationsbymuseet og Skjern Vindmølle i Skjern by, Bundsbæk Mølle i Dejbjergområdet 8 km nord for Skjern og Fahl Kro nær Værnengene og Tipperne 25 km vest for Skjern.

I forbindelse med dette projekt er der arbejdet på dels at videreudvikle de eksisterende besøgssteder dels at udvikle nogle nye.

To af de nye projekter, der er skitseret, er Fuglecenteret ved Værnet/Tipperne og Skjern Å laksecenter. Arbejdet med at skitsere disse to projekter har været igangsættende med håbet om, at andre kræfter vil kunne realisere projekterne.

Fælles for de projekter Skjern-Egvad Museum vil kunne påtage sig ansvaret for er, at de vil kunne realiseres som beskæftigelsesprojekter med støtte fra museets egne håndværkere.

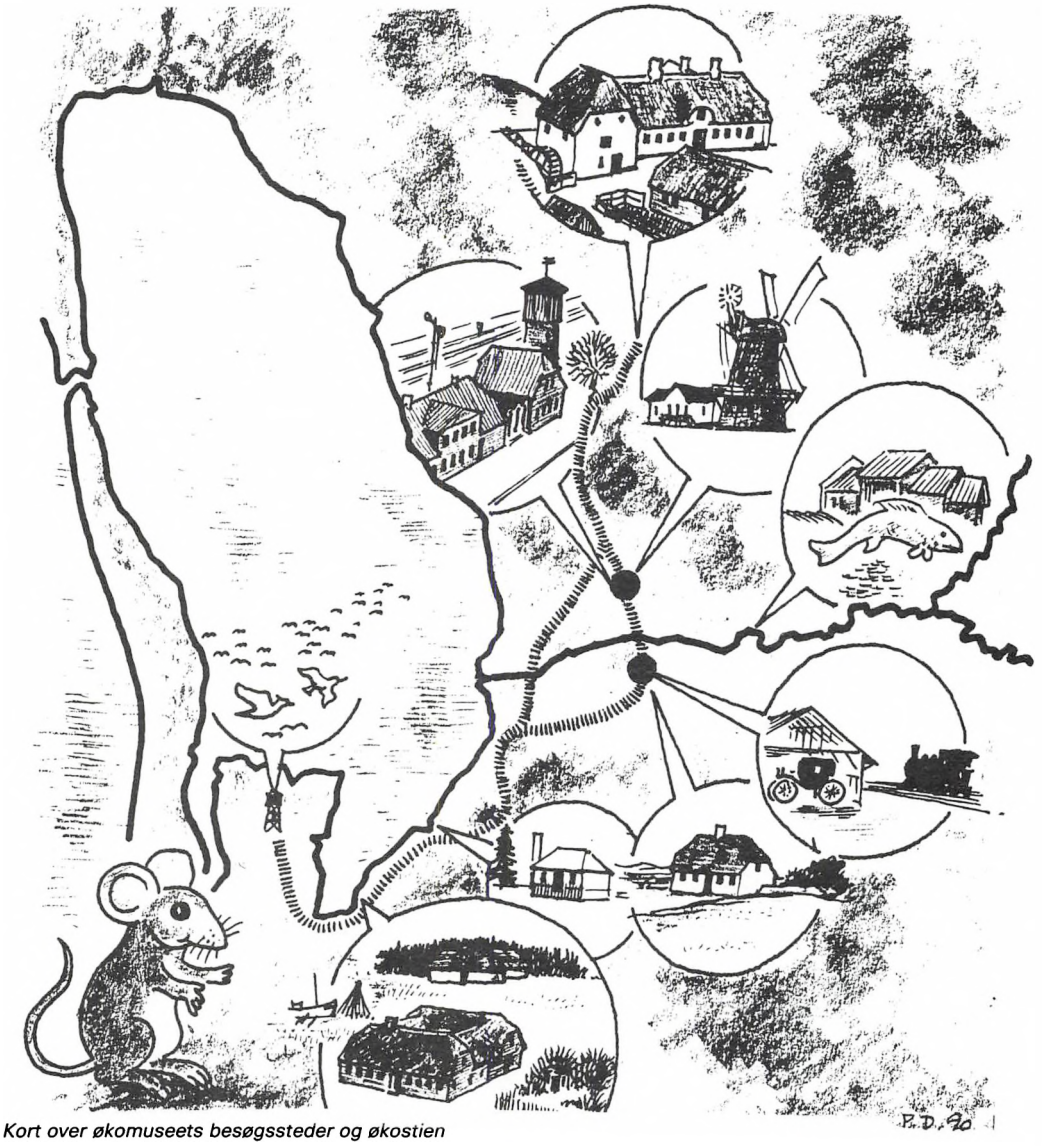

Kort over økomuseets besøgssteder og økostien

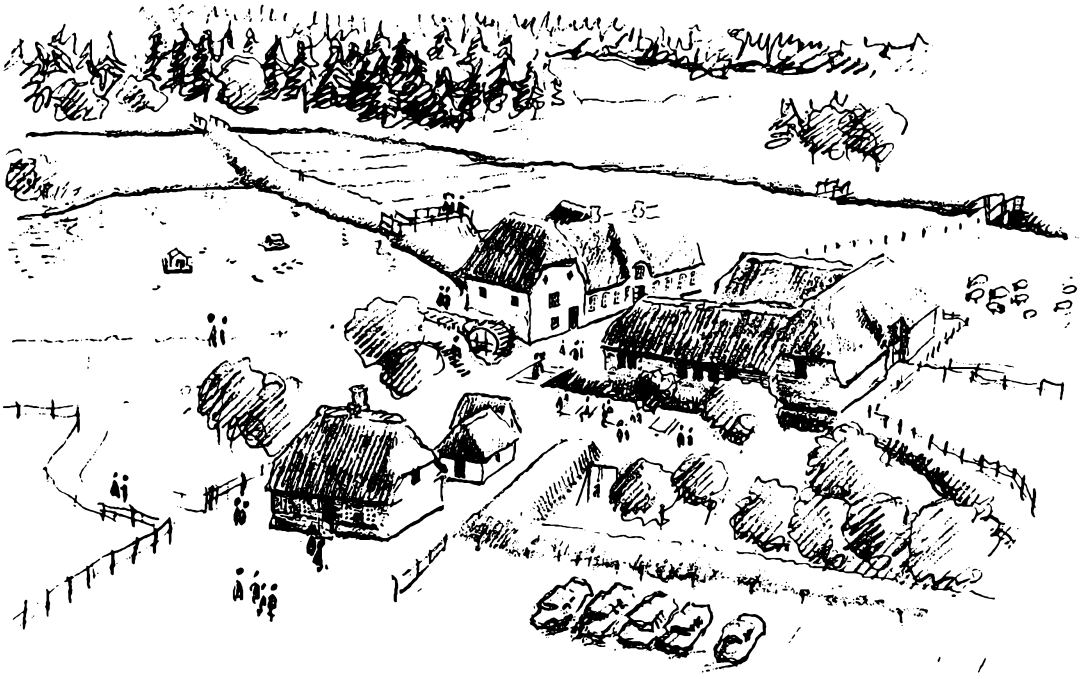

BUNDSBÆK MØLLE

Bundsbæk Mølle, der ligger ved Dejbjerg, er en af Vestjyllands få bevarede vandmøller, som stadig kan male korn. I 1975 købte Skjern-Egvad Museum møllen og har siden sat selve møllen og stuehuset i stand, bl. a. med gammeldags bageovn, køkken og kaffestue.

De øvrige af gårdens bygninger er genopført til udstillinger, skolestue mv. Mølledammen er retableret med fisketrappe og en lille turbine, der forsyner stedet med strøm. Den gamle stenkiste, som fører vejen over Bundsbæk Møllebæk, er sat i stand. En engvandingskanal er retableret.

Der er lavet en natursti gennem den fredede Bjørnemose med forbindelse til stier i Dejbjerg Plantage bl. a. til Dejbjerg Hede. Bundsbæk Mølle ligger godt i forhold til naturområderne i Dejbjerg og besøges af omkring 10.000 gæster om året.

Velkomstcenter

Det er hensigten at udbygge Bundsbæk Mølle med et velkomstcenter, hvor besøgende kan få oplysning om egnens sevædigheder og aktiviteter og betale entré for adgang til Bundsbæk Mølle.

Til at rumme velkomstcentret, er det planlagt at opbygge en kopi af Hattemagerhuset i Tarm, der netop har haft en tilsvarende placering i forhold til Bisgård Mølle, som kopien vil få i forhold til Bundsbæk Mølle.

Udstillinger

På Bundsbæk Mølle skal der være en fast udstilling om følgende af økomuseets temaer: Vandmøller, Rakkerne, Det daglige brød og Landbrug. I udstillingen skal den planlagte rekonstruerede Dejbjergvogn også indgå. Udstillingen tænkes indrettet i den store lade i lighed med den faste udstilling på Fahl Kro. Museet håber at kunne iværksætte dette arbejde i 1990.

Vandmøllen, stuehuset, gårdspladsen, mølledammen, stenkisten og engvandingskanalen er i sig selv en »udstilling«, som viser vigtige dele af områdets kulturhistorie. Det er planlagt at gennemføre en omfattende renovering af vandmøllen og stuehuset for at sikre, at de kan bevares. Desuden

ønskes opført en smedje ved møllen, da der tidligere har ligget en sådan ved Bundsbæk Mølle.

Udover den faste udstilling er der i gårdens østfløj plads til skiftende udstillinger.

Museet vil fortsætte med at undersøge mulighederne for at Bundsbæk Møllegård, der ligger lidt vest for møllen, kan erhverves, indrettes og drives som et 1950'er-landbrug og som »mini-friluftsgård« for besøgende i Dejbjergområdet.

Historiske værksteder

I den tid Bundsbæk Mølle har eksisteret som museum, er der skabt tradition for en lang række aktiviteter. Mange af disse gennemføres af museumsfrivillige, Midt West Husflidskreds og andre frivillige.

Disse aktiviteter ønskes videreudviklet, bl.a. kan nævnes maling af korn til mel på vandmøllen, bagning af brød i den store ovn, smedning af jern i den »ny« smedje, husflidsarbejder, pasning af gamle husdyrracer, drift af eng med engvandingsanlæg og Skt. Hansfester.

Ture

Bundsbæk Mølle ønskes fortsat benyttet som populært udgangspunkt for ture på egen hånd ad naturstien til hede og plantage. Der er planlagt forskellige forbedringer af mulighederne for at gå kortere ture i området omkring møllen. Navnlig en handicapsti søges anlagt i sommeren 1990.

Udover ture på egen hånd vil naturvejlederture blive tilrettelagt med Bundsbæk Mølle som start- eller slutpunkt, så udstillinger og historiske værksteder kan indgå som en del af turen.

Naturskole

Bundsbæk Mølle skal fortsat være et vigtigt led i museets naturskole. Skolebørn kan se udstillinger, deltage i de historiske værksteder og tage på tur mv. Rummene i gårdens vestfløj skal som hidtil bruges til skolestue, videobiograf mv.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Bagerlauget
- Bundsbæk Spillemænd
- Kaffestuegruppe
- Kustodegruppe
- Høsletlaug – ønskes etableret
- Smedelaug – ønskes etableret
- Møllelaug – ønskes etaleret
- Skjern og Egvad kommuner
- Ringkøbing Amtskommune

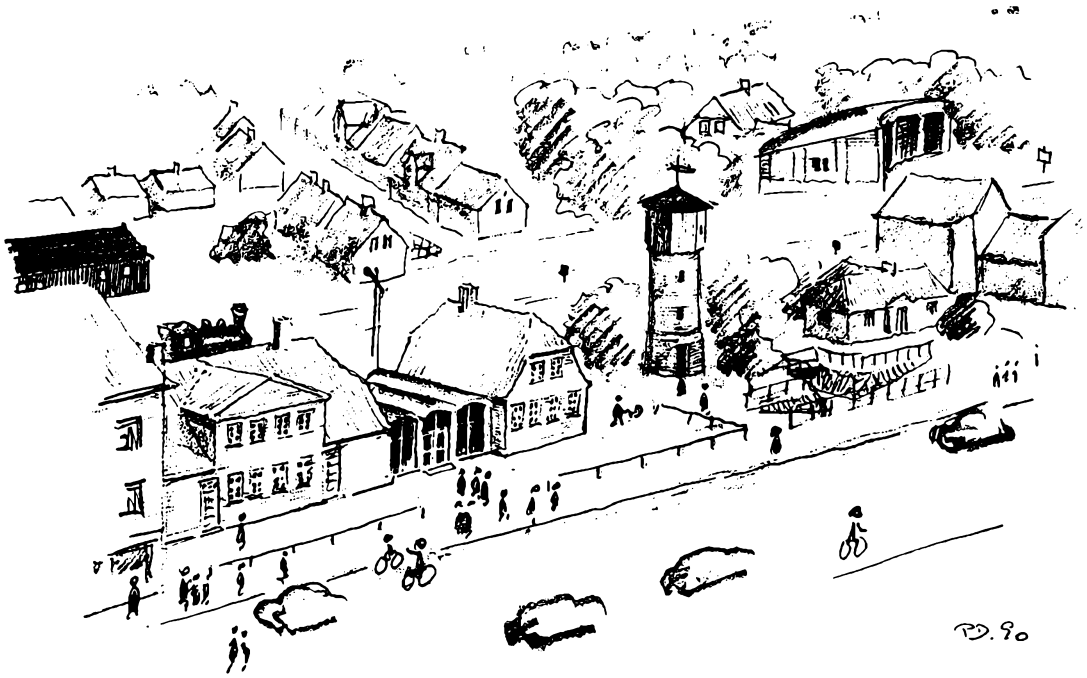

STATIONSBYMUSEET I SKJERN

En af grundpillerne i Skjern-Egvad Museum er Stationsbymuseet i Skjern. Bygningerne, som museet har lejet af DSB, har tidligere været lokomotivførerboliger. Desuden hører det fredede banevandtårn fra 1874 til museet som et monument for Skjerns opståen og udvikling som stationsby.

Bygningerne har en god placering tæt ved hovedstrøget i Skjern, og bruges i dag til udstillinger og kontorer. Der er bl.a. en købmandsbutik, en barbersalon og et skomagerværksted. Desuden er det et rum for dukketeater, videobiograf o.lign. Udstillingerne blev åbnet i 1988 og havde samme år over 2.000 besøgende.

Velkomstcenter

Stationsbymuseet vil blive udbygget til økomuseets centrale velkomstcenter. Her kan turister og andre besøgende få information om udstillinger, historiske værksteder, ture mv.

Velkomstcentret vil blive indrettet i en mellembygning med glasfacader, som bliver opført mellem de to nuværende museumsbygninger. Den eksisterende brolægning bibeholdes. Museet vil herved få en karakteristisk indgang fra hovedgaden.

Samtidig ønskes pladsen og gaden foran museet omdannet til et torv, som vil synliggøre museet. Det forventes, at en sådan byfornyelse vil blive afklaret i forbindelse med den kommende arkitektkonkurrence om bymidtens fremtid.

Udstillinger

Den faste udstilling på Stationsbymuseet behandler først og fremmest økomuseets tema Fra boplads til stationsby.

Når velkomstcentret er bygget – antagelig i 1991 – vil de nuværende udstillinger blive flyttet, så købmandsbutik, barbersalon og skomagerværksted placeres med facade ud til den nye mellembygning. Herved vil der opstå en udstillingsgade med oprindelige butiksvinduer, døre og skilte. Den faste udstilling vil blive placeret i stueplanet, mens kontor mv. flyttes op på første sal.

Som et led i formidlingen af stationsbyen arbejder museet på at få opbygget et Veteranbanecenter med opstilling af ældre jernbanevogne og lokomotiver i tilknytning til Stationsbymuseet. Lokomotiv og vogne, som museet har fået tilbudt, skal kunne ses og beses fra den nye mellembygning. Hvis DSB senere ikke skal bruge remisen, kan der også her laves udstillinger af vogne mv.

I det ene af de to kolonnehuse, som DSB har lejet ud til Skjern Kommune, ønskes der opbygget en udstilling om banearbejdere i Vestjylland.

Et vigtigt formål med den nye mellembygning er i øvrigt at skabe plads til skiftende udstillinger, som kan gøre Stationsbymuseet mere attraktivt.

Historiske værksteder

Stationsbymuseets købmandsbutik, barbersalon og skomagerværksted vil som hidtil med mellemrum blive levendegjort med hjælp fra frivillige.

Den nye mellembygning giver plads til levendegørelse af forskellige håndværkerværksteder og butikker, der har været karakteristiske for byens udvikling.

Hvis det lykkes at oprette det ønskede Veteranbanecenter, vil der blive mulighed for at vise, hvordan lokomotiver og togvogne sættes i stand. Hertil kommer, at der kan arrangeres ture med veteranbanen, f. eks. mellem Skjern, Tarm og Borris i ferieperioder og ved særlige lejligheder. Dette vil kunne få stor betydning for Stationsbymuseet som besøgssted.

Virkeliggøres idéen med et torv foran museet, kan der bl. a. arrangeres marked, underholdning mv.

Ture

Det er ønskeligt, at Stationsbymuseet i stigende grad kan blive et udgangspunkt for byvandringer i Skjern samt for bil- og cykelture i omegnen, både på egen hånd og med naturvejleder.

Naturskole

Museets naturskole vil især benytte Stationsbymuseet i forbindelse med de historiske værksteder og ved brug af dukketeaterrummet.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Kustodegruppe
- Arkivgruppe
- Veteranbanegruppe
- Købmandsgruppe
- Barbergruppe
- Skomagergruppe
- Dukketeatergruppe – ønskes etableret
- Skjern og Egvad kommuner
- Dansk Jernbaneforbund
- DSB

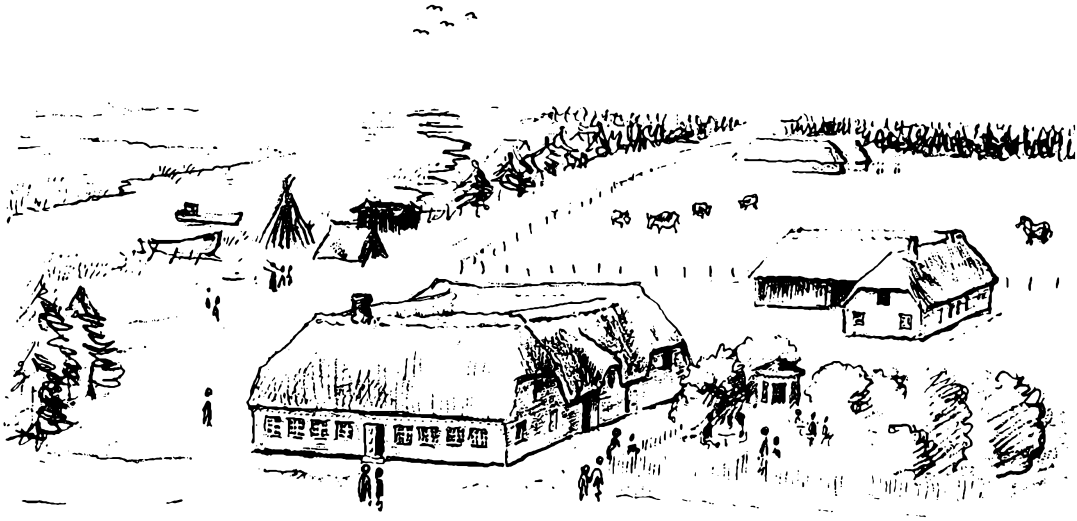

FAHL KRO

Fahl Kro er det sydligste af museets tre hovedbesøgssteder. Den tidligere kro blev overdraget til museet i 1983 og siden istandsat, genopbygget og indrettet med køkken, gammeldags brændekomfur, kaffestue i de oprindelige krostuer og udstillingsrum i stald og ladebygning. De første udstillinger åbnede i 1987.

I 1990 færdigbygges en ny bygning med naturskole og bådebyggerværksted.

Fahl Kro ligger tæt ved de spændende naturområder i bunden af Ringkøbing Fjord, bl. a. fugleområderne på Tipperhalvøen – og i kanten af det store ferieområde omkring Bork Havn. Der kommer derfor udover folk fra lokalområdet mange feriegæster og endagsturister på Fahl Kro – i 1987-89 omkring 8.000 om året, hvortil kommer deltagere på fugleture med naturvejledere.

Velkomstcenter

Fahl Kro vil komme til at fungere som et af økomuseets velkomstcentre. Et af rummene i bygningen vil blive indrettet med udstilling, plakater mv. som giver oplysninger om besøgssteder, ture og andre aktiviteter i området.

Herudover vil der i samarbejde med Tarm/Egvad turistkontor blive indrettet et særligt velkomstcenter i det såkaldte »Trinbrædt« på Bork Havn – egnens mest besøgte turistlokalitet. »Trinbrædtet« stammer fra den nedlagte Tarm-Nr. Nebel-bane.

Udstillinger

Den faste udstilling på Fahl Kro belyser temaerne Fugle, Fiskeri, Landbrug og Fra boplads til stationsby. Bl. a. illustreres fuglelivets afhængighed af fjordens forureningstilstand, fjordjagten, høslettet på Værnengene og jernalderbebyggelsen langs fjorden. I et af rummene er der akvarier, hvor nogle af fjordens fisk vises.

Det er planen at forbedre udstillingen om fjordens fiskeri, bl. a. i forbindelse med åbningen af bådebyggerværkstedet – herunder fremvisning af gamle bådtyper.

Krobygningen er i sig selv et fint eksempel på egnens byggeskik. På et areal nord for kroen er det planen at opføre kopier af nogle jernalderhuse. På markerne omkring museet er der indhegninger med sort/gråbroget jysk kvæg – en gammel dansk husdyrrace, som museet er med til at bevare. Hus-

dyrholdet vil blive udvidet i de kommende år.

Udover bygninger og faste udstillinger er der i Fahl Kros østfløj plads til skiftende udstillinger – hidtil har de drejet sig om fuglelivet på fjord og eng.

Historiske værksteder

I de få år, museet har været åbent, har der været flere spændende aktiviteter, og det er planlagt, at de skal videreudvikles.

Inde i museet er der udviklet traditioner med madlavning på det gamle komfur og spisning i de gamle krostuer.

Udenfor har navnlig det historiske dyrskue for gamle danske husdyrracer været besøgt af mange, og dette dyrskue vil blive gentaget i de kommende år.

Museets medarbejdere har sammen med lokale fiskere sejlet folk ud på fjorden fra Bork Havn i museets nye fiskejolle for at vise, hvordan fjordfiskeriet er foregået. Det er meningen, at en del af sejladsen i fremtiden skal udgå fra åen ved Fahl Kro. Her bliver der lavet en stejleplads, og det vil blive vist, hvordan net og andre fiskeredskaber vedligeholdes.

I det nye bådebyggerværksted vil medarbejdere og frivillige bygge kopier af joller og pramme, som har været brugt til fiskeri på fjorden – og museumsgæster kan se på og evt. deltage. De færdigbyggede både vil bl. a. blive brugt til sejlads på åen og på fjorden.

Det planlagte byggeri af jernalderhuse vil i sig selv blive en demonstration af datidens bygningshåndværk – og når husene er færdige, skal de bruges til at bo og arbejde i, så jernalderfamiliernes livsvilkår kan blive nærværende for deltagere og tilskuere.

Ture

Der vil som hidtil blive tilrettelagt mange naturvejlederture, der starter og slutter på Fahl Kro – navnlig fugleture til Værnengene og Tipperne og sejlture på fjorden.

Ture på egen hånd vil også for mange besøgende begynde eller slutte på Fahl Kro, hvor udstillinger og historiske værksteder kan inspirere til at uddybe oplevelserne på turene.

Naturskole

Sammen med Bundsbæk Mølle skal Fahl Kro være det vigtigste led i udviklingen af museets naturskole. Den ny naturskolebygning vil blive samlingsstedet, hvorfra eleverne kan deltage i de historiske værksteder og tage på fugle- eller fisketure.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Kaffestuegruppe
- Kustodegruppe
- Nerthus – amatørarkæologisk gruppe
- Husdyrgruppe
- Bådelauget »Kræ Just«
- Jydske Sortkrudtskytter
- Skjern og Egvad kommuner
- Tarm/Egvad Turistkontor
- Jagtforeninger og ornitologiske foreninger
- Oksbøl Skovdistrikt
- Bork Fiskeriforening

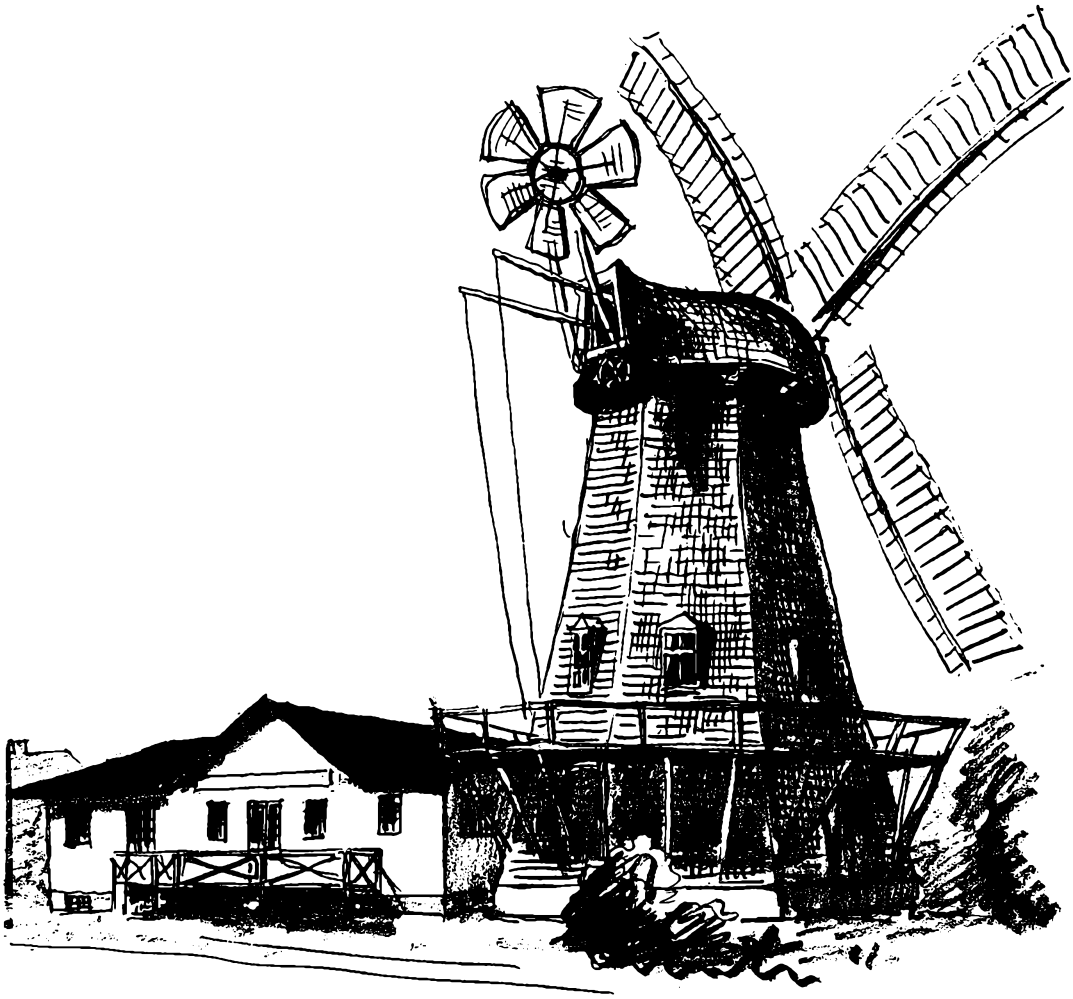

SKJERN VINDMØLLE – VESTJYSK VINDMUSEUM

I Skjern ligger en af Vestjyllands få gamle vindmøller, der endnu kan køre og male korn. Et møllerlaug af frivillige har passet møllen og på særlige dage vist, hvordan en hollandsk vindmølle med selvkrøjende møllehat fungerer.

Det er museets hensigt at udvikle Skjern Vindmølle til et formidlings- og samlingssted for folk, der interesserer sig for vind, vindenergi og møller. Vindmuseet skal ses i sammenhæng med egnens moderne vindmøller, Vestas-fabrikken og Vestjyllands Energi- og Miljøkontor.

Udstillinger

Skjern Vindmølle skal sammen med Bundsbæk Mølle være udgangspunkt for økomuseets tema om vand- og vindmøller.

Der vil blive satset på at opbygge en samling af genstande og modeller, som viser udviklingen i vindmøllernes historie. Disse vil, i en del af møllens tidligere lagerbygning, sammen med billeder og plancher blive brugt til at lave en fast udstilling om vindens betydning som vedvarende energikilde og dens indflydelse på planter, dyr og mennesker.

Vindmøllen er i sig selv en spændende »udstilling« om en af egnens tidligere fremstillingsvirksomheder.

I tilknytning til udstillingen på Skjern Vindmølle vil der blive søgt etableret kontakter til nyere, funktionsduelige vindmøller forskellige steder på egnen – privatejede møller og mølleparker, som feriegæster og andre interesserede kan besøge og få information om.

På Skjern Vindmølle tænkes desuden arrangeret skiftende udstillinger med f. eks. kunst og brugskunst, der har sammenhæng med vind og møller.

Historiske værksteder

Det er tanken, at møllen skal være et besøgssted, hvor der udover udstillinger foregår en række aktiviteter, som navnlig grupper af frivillige står for.

Først og fremmest må det nuværende møllerlaug forsøge, at få vindmøllen til at køre så meget som muligt. Møllevingerne og en del af mølleværket vil derfor blive istandsat, og møllen indrettet, så den kan producere strøm, når den ikke bruges til at male korn.

I en del af den tidligere lagerbygning vil der blive indrettet et vindværksted, hvor der kan eksperimenteres med vind og bygges møllemodeller, drager o.lign.

I forbindelse med værkstederne vil der blive indrettet kaffekøkken og samlingslokale for frivillige, besøgende og andre mølleinteresserede.

Ture

Vindmøllen tænkes bl. a. brugt som udgangspunkt for naturvejlederture og ture på egen hånd til egnens vindmøller og andre seværdigheder med relation til vind.

Naturskole

Skjern Vindmølle vil blive en del af museets naturskole, hvor skolebørn kan komme og deltage i historiske værksteder og lave eksperimenter med vind.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Møllegruppe
- Vestas/Danish Wind Technology
- Vestjyllands Energi- og Miljøkontor
- Tændpibe Vindmøllepark og andre møllelaug

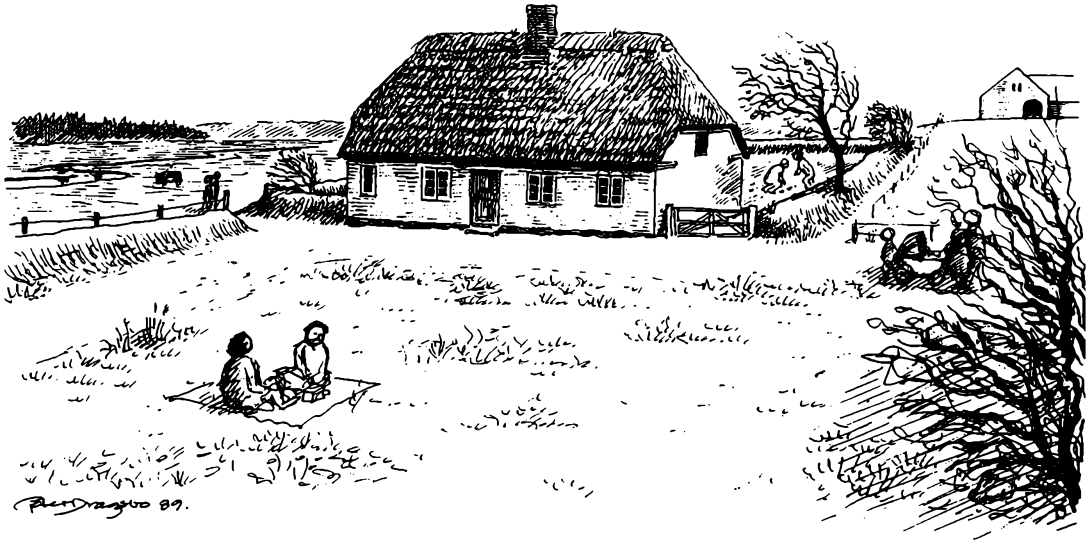

HATTEMAGERHUSET I TARM

I den sydlige del af Tarm ligger byens ældste hus, kaldet Hattemagerhuset efter en af husets beboere i forrige århundrede. Det har været et jordløst hus, beboet af arbejderfamilier, som i perioder har skaffet sig indtægter ved forskellige former for håndværk.

Huset, som er meget forfaldent, ejes i dag af kommunen, men forventes overdraget til museet, for at det som et af økomuseets besøgssteder kan blive restaureret og indrettet som historisk værksted.

Udstilling

Hattemagerhuset vil belyse de to temaer Fra boplads til stationsby og Det daglige brød.

Huset vil blive indrettet som et typisk hjem for fattige arbejderfamilier omkring århundredeskiftet med en lille stue, et soverum, køkken med komfur og bageovn og et lille værksted. Huset vil være uden el, indlagt vand og varme udover kakkelovn.

Historisk værksted

Huset skal være et levende arbejdermuseum, hvor frivillige i ferieperioder demonstrerer forskellige sider af egnens arbejderliv. Udover boligforholdene kan man demonstrere husdyrhold, havedyrkning, brødbagning, skærvehugning, dræningsarbejde, tørvegravning, hattemageri, kurvefletning, kostebinding og smedearbejde.

Naturskole

Det historiske værksted forventes at blive en spændende del af museets naturskole. Her kan skolebørn bl. a. i form af medspilsteater komme til at mærke på deres egen krop, hvor hårde vilkårene har været for en vestjysk arbejderfamilie for omkring 100 år siden. De kan bo i huset, lave mad på komfuret med tørv som brændsel, passe kålgårdshaven, vaske tøj, lave husflid mv.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- FO i Skjern og Tarm
- Midt West Husflidskreds
- Hattemagerhusets »støtteforening« – ønskes etableret
- Skjern og Egvad kommuner

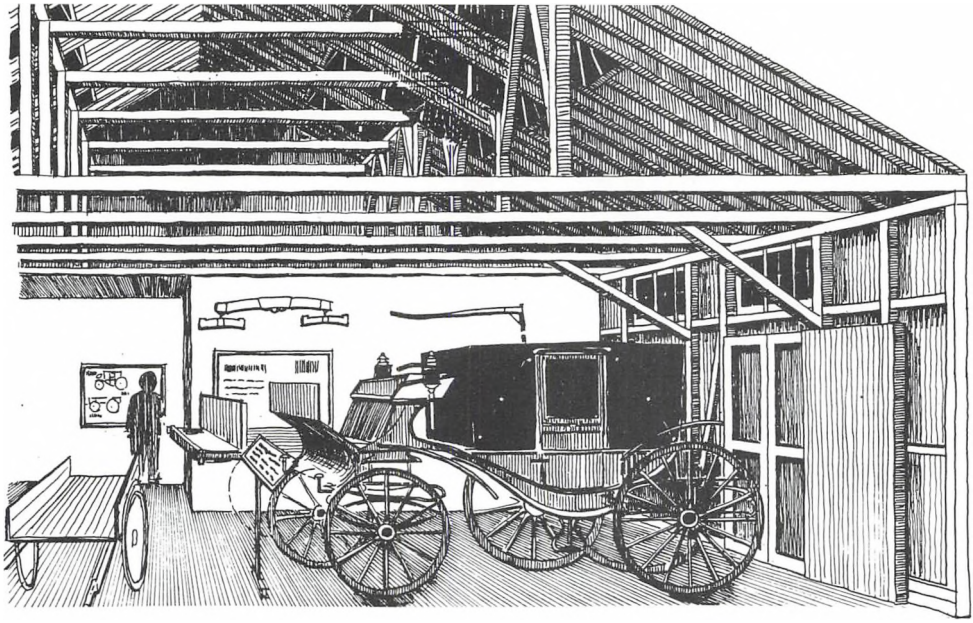

PAKHUSET VED TARM STATION

Det tidligere pakhus på stationen i Tarm planlægges anvendt som et af økomuseets besøgssteder. Huset er bygget i forbindelse med banens anlæggelse i 1875. Det er en velholdt og bevaringsværdig træbygning, der ejes af DSB, men er lejet ud til Skjern-Egvad Museum.

Udstilling

Pakhuset skal indeholde udstillinger i tilknytning til temaet Fra boplads til stationsby. Den vigtigste attraktion skal være en fast udstilling af vogne og andre transportmidler, som blev brugt ved betjeningen af nærforbindelserne i Vestjylland i perioden 1880-1920.

Udstillingen bygges op omkring museets samling af hestevogne, og vil desuden bestå af trækvogne, trillebørre, cykler mv. Genstandene vil blive suppleret med plancher om stationsbyernes historie og betydning som »transportbyer«.

Pakhusets store rum vil med få forbedringer – navnlig belysning - være velegnet til den planlagte udstilling. Udstillingen må ses i sammenhæng med udstillingerne på Stationsbymuseet og det planlagte Veteranbanecenter.

Historisk værksted

Som et led i udviklingen af udstillingen vil der blive satset på at konservere og reparere hestevogne og andre køretøjer. Der vil derfor blive oprettet et håndværkerlaug, som sammen med konservatorer skal arbejde med gamle håndværk som f. eks. karetmagere, hjulmagere og sadelmagere. Et af de mindre rum i pakhuset vil blive indrettet som værksted.

De gamle håndværk skal på særlige dage vises for besøgende, og nogle af de rekonstruerede hestekøretøjer kunne i turistsæsonen køre udflugtsture i Tarm og omegn.

Naturskole

Det historiske værksted vil også kunne bruges som et led i museets naturskole.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Håndværkerlaug – ønskes etableret
- Køregruppe – ønskes etableret
- Skjern og Egvad kommuner
- Tarm/Egvad Turistkontor

SKJERN Å LAKSECENTER

Skjern-Tarm egnen vil være et oplagt sted at etablere et formidlingscenter for Skjern Å laksen og lystfiskeriet i Skjern Åen og dens tilløb.

Skjern Å laksen er den sidste naturlige danske laksestamme – i Vestjysk Fiskepark ved Albæk opdrættes laks og ørred og Skjern Å er trods reguleringer et af landets bedste fiskevande.

Som en væsentlig udbygning af økomuseets besøgssteder foreslås derfor bygget et Skjern Å Laksecenter ved Albæk. Centret skal sammen med Fahl Kro være det vigtigste besøgssted for temaet Fiskeri. Besøgstallet skulle gerne komme op på 20.000 om året.

Udstillinger

Laksecentrets vigtigste attraktion skal være et op til 50 m langt akvarium, som skal illustrere de forskellige typer af åstrækninger fra kilderne til ådeltaet. I akvariet skal leve Skjern Å systemets forskellige fisk, og også andre dyr og planter, der er karakteristiske for åen.

I forbindelse med akvariet ophænges plancher med historiske og nutidige fotografier, tegninger mv. om Skjern Å systemets udvikling, åens plante- og dyreliv og de forskellige former for fiskeri.

Der vil også blive lavet en udstilling med fiskestænger og andre genstande, som har været brugt ved forskellige former for fiskeri på åen.

Der vil være mulighed for at vise lysbilleder og video om åens liv, fiskepleje, vandløbspleje og fiskeri. Desuden vil der blive opbygget en studiesamling af bøger mv. og indrettet et landsdækkende lakseinformations- og dokumentationscenter.

Værksteder o.lign.

Foruden at være besøgssted for turister og andre gæster, skal Laksecentret være for bl. a. lystfiskere. Der skal derfor være værksted og undervisningsrum og evt. også butik med fiskegrej i centret.

Uden for bygningen skal der være fiskebane og andre arealer til træningsformål.

Også andre end lystfiskere skal kunne bruge Laksecentret som samlingssted, sådan at det kan komme til at fungere som en friluftsgård for friluftsorganisationer.

Ture

Laksecentret skal være et vigtigt udgangspunkt for ture i Skjern Å dalen, herunder fisketure. Det kan også være base for de traditionelle fiskerkonkurrencer o.lign. i Skjern Åen.

Naturskole

Skoleklasser fra omegnen og andre dele af landet skal kunne besøge og arbejde på centrets værksted mv. med forskellige aktiviteter som fiskeri og feltundersøgelser.

Samarbejde

Projektet forudsætter samarbejde med følgende:

- Vestjysk Fiskepark i Albæk
- Lystfiskerforeninger
- Skjern og Egvad kommuner
- Ringkøbing Amtskommune
- Skov- og Naturstyrelsen

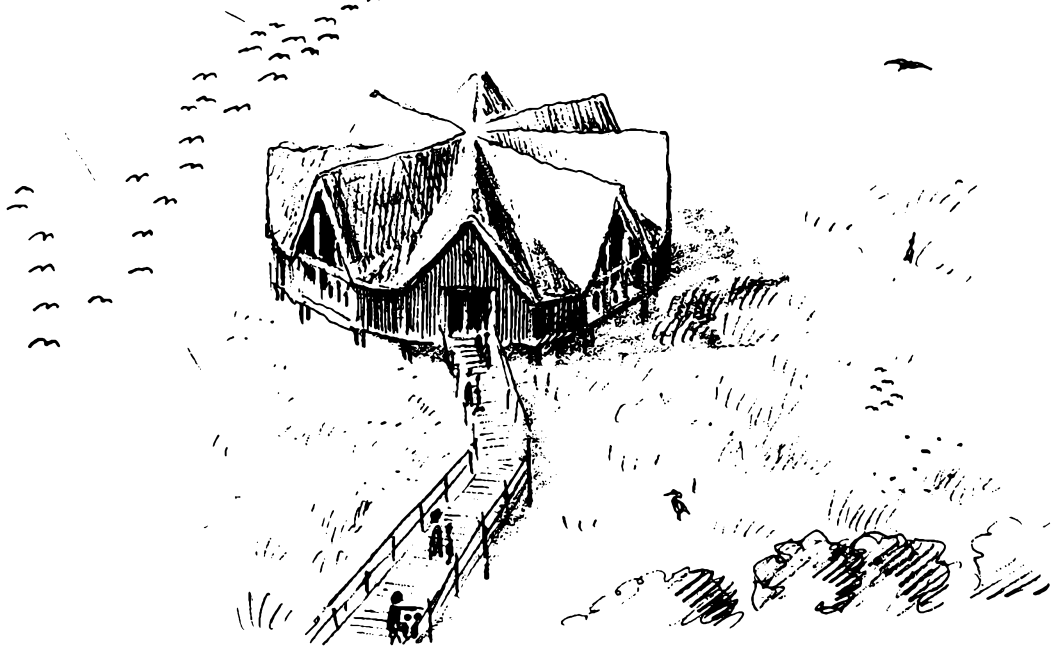

FUGLECENTER VED TIPPERHALVØEN

Tipperne og Værnengene er blandt de allervigtigste fugleområder i Danmark med en usædvanlig rig ynglebestand og store flokke af rastende fugle på træk langs den jyske vestkyst. Dette er baggrunden for at placere et formidlingscenter om fugle i Danmark tæt ved store ferieområder langs kysten.

Fuglecenteret ved Tipperhalvøen skal sammen med Fahl Kro og Fuglestationen på Tipperne være økomuseets vigtigste besøgssted for temaet Fugle. Antallet af besøgende vil antagelig kunne blive omkring 20–30.000 om året.

Udstillinger

Fuglecentret skal placeres med direkte udsigt til et lavvandet område, hvor mange forskellige vandfugle opholder sig i løbet af året. Herudover skal der evt. opføres selvstændige observationsskjul. Forbindelsen mellem center og natur vil blive et »udstillingsvindue«.

Der er flere muligheder for en god placering af Fuglecentret, men det er forudsat, at der først tages stilling hertil senere, når de forskellige alternativer er blevet nærmere overvejet.

Inde i bygningen skal der være teleskoper til fri afbenyttelse, og der skal være en fast udstilling om de fugle, der kan ses.

Herudover skal der være udstillinger om bl.a. Ringkøbing Fjords dannelse, forureningstilstanden i fjorden, naturbeskyttelse, jagt og andre former for friluftsliv. Der kan også arrangeres kunstudstillinger om naturemner.

På centret tænkes indrettet en »miljøstation«, så besøgende ved hjælp af elektroniske målinger kan få viden om fjordens og luftens aktuelle tilstand.

Ture

Fuglecentret lægger op til, at de besøgende tager på tur på egen hånd i området og ser på fugle mv. fra veje, stier, fugletårne og observationsskjul. Der vil også blive arrangeret naturvejlederture ud i området.

Naturskole

Det er tanken, at Fuglecentret skal fungere sammen med Fahl Kros skolestue.

Samarbejde

Projektet forudsætter et samarbejde med følgende:

- Skov- og Naturstyrelsen
- Skjern og Egvad kommuner
- Dansk Ornitologisk Forening
- Jagtorganisationer
- Værnselskaberne
- Ringkøbing Amtskommune

4. PÅ OPDAGELSE I KULTUR-LANDSKABET

Skjern-Egvad områdets landskab, sådan som vi kender det i dag, er et resultat af både naturens og menneskenes kræfter igennem mange tusinde år. Landskabet er i mangt og meget skabt af mennesker og er, hvad man kalder et »kulturlandskab«.

Naturen har givet muligheder og sat grænser. Med skiftende tiders teknologi som redskab har mennesker udnyttet og omformet naturen efter egne behov.

I økomuseets formidling af kulturlandskabet opereres der med to forskellige formidlingsformer. Dels en formidling, der tager udgangspunkt i et bestemt tema og tilrettelægger en tur til kulturhistoriske seværdigheder med relation til temaet – ligesom fra montre til montre på en udstilling. Dels en formidling, som tager udgangspunkt i de enkelte lokalområder.

Lokalområder

Som et led i udviklingen af økomuseet foreslåes der i hvert enkelt lokalområde etableret en lokalrute som leder den besøgende til de kultur- og naturhistoriske seværdigheder i området – men uden den struktur, som er indlagt i tematurene.
Målet med etableringen af de forskellige lokalruter er at få den besøgende til at gå på opdagelse i landskabet. Et andet sigte er at fastholde eller skabe en lokal identitet.

Skjern og Egvad kommuner er i denne sammenhæng opdelt i 9 lokalområder:

1. Skjern-Tarm
2. Lønborg-Skaven
3. Bork-Hemmet
4. Lyne-Sdr. Vium
5. Ådum
6. Hoven
7. Borris-Astrup-Faster
8. Rk. Mølle-Finderup-Hanning-Bølling-Sædding
9. Dejbjerg-Stauning

Etableringen og det daglige arbejde med lokalruterne vil i vid udstrækning ske i samarbejde med de lokale foreninger. Disse vil indgå i udvælgelsen og formidlingen af de kulturhistoriske elementer og i de bevaringsmæssige opgaver i forbindelse med seværdighederne.

Dermed bliver lokalsamfundet ikke blot en passiv modtager af museets betjening, men inddrages aktivt i at tage stilling og hensyn til dets egne natur- og kulturhistoriske værdier.

Lokalruterne indeholder muligheder for at lokalbefolkningen aktivt inddrages i den fremtidige udformning af lokalsamfundet. Bl.a. kan lokalbefolkningen benytte lokalruterne som et redskab til at udvikle turismen i lokalsamfundene. En sådan udvikling overvejes allerede flere steder med anlæg af mindre hyttebyer. Men man kan også forestille sig, at lokalruterne kan anspore til en udvikling af »bed and breakfast«, bondegårdsferie, stalddørssalg osv. Her er det op til lokalsamfundene selv at udnytte mulighederne.

En af økomuseets frivillige, den gamle smed Hjalmar Berg fra Foersum (tv. i billedet), forklarer en besøgende, hvordan den af ham i 1989 restaurerede og nyopstillede stødhævert på Bundsbæk Mølle fungerer. (Foto: Bendt Christiansen).

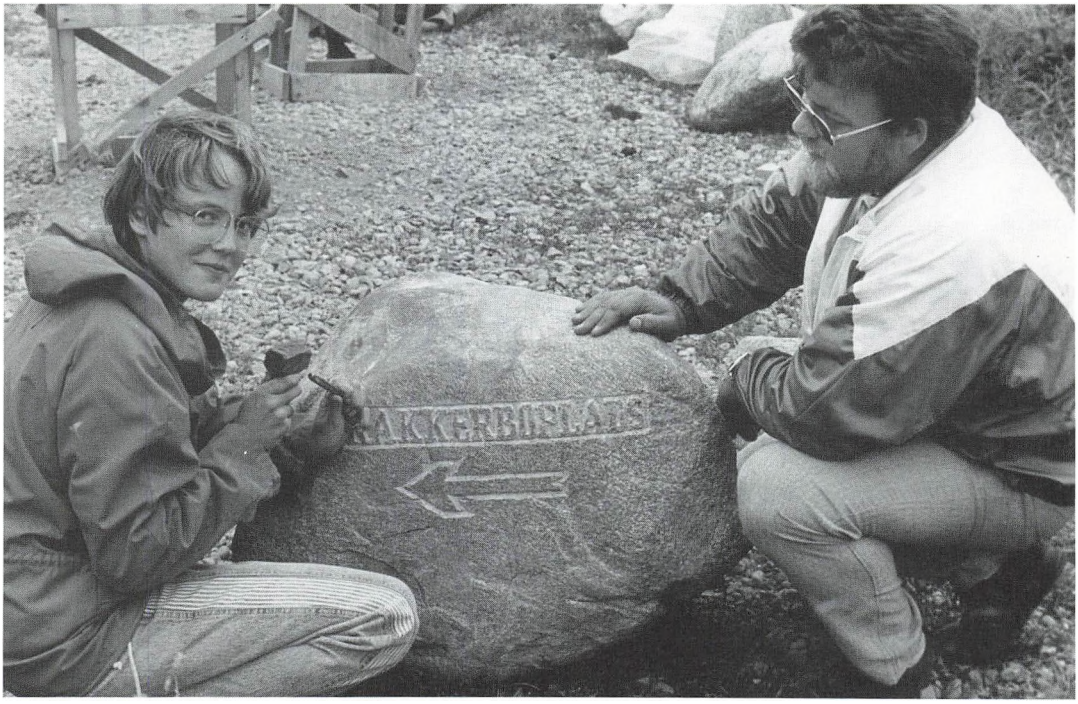

Stenhuggerprojektet ved Bundsbæk Mølle i sommeren 1989. En gruppe unge ledige under ledelse af en professionel stenhugger fremstillede vejvisersten til Rakkerstien gennem Bjørnemosen og Dejbjerg Plantage. Ideen kunne evt. tages op i forbindelse med etableringen af lokalruterne. (Foto: Bendt Christiansen).

Lokalrute 1. Skjern-Tarm

1. Bymuseet. Eksisterende besøgssted og museumsudstilling
2. Bødkerværksted i Skjern
3. Slagteriet
4. Skjern Vindmølle. Planlagt besøgssted og museumsudstilling
5. Dommerkonteret og politistationen i Skjern
6. Veteranbanecenter i Skjern. Planlagt besøgssted og arbejdende værksted
7. Ganer mølle. Gl. vandmølle. Turbine opsat. Privat område
8. Poppel Alle – gl. arbejderkvarter
9. Skjern kirke
10. Skjern Birk plantage og Galgehøj
11. Lundenæs Voldsted, laksegård og hovedgård
12. Gl. præstegård i Skjern
13. Oldagergård. Gl. hovedgård, ødelagt af stormflod
14. Rensningsanlægget
15. Skjern Brogård
16. Jernalderlandsbyer og -gravpladser ved Lønhøjvej i Tarm
17. Jernaldergravplads på Møllebakken i Tarm
18. Tarm Stolefabrik
19. Pakhuset i Tarm. Planlagt besøgssted og arbejdende værksted
20. Bechs Hotel
21. Tarm Apotek
22. Tarm Sygehus
23. Tarm Kirke
24. Hattemagerhuset i Tarm. Planlagt besøgssted og arbejdende værksted
25. Tarm vandmølle (Blåkilde). Middelalderligt møllested.
26. Egvad kirke
27. Bisgaard vandmølle. Mølletomt.
28. Fattiggården i Tarm. (Privat beboelse i dag)
29. Gammel landevej mellem Skjern og Tarm
30. Skjern Bro
31. Kong Hans' hul.
32. Petersminde (Dommergården)

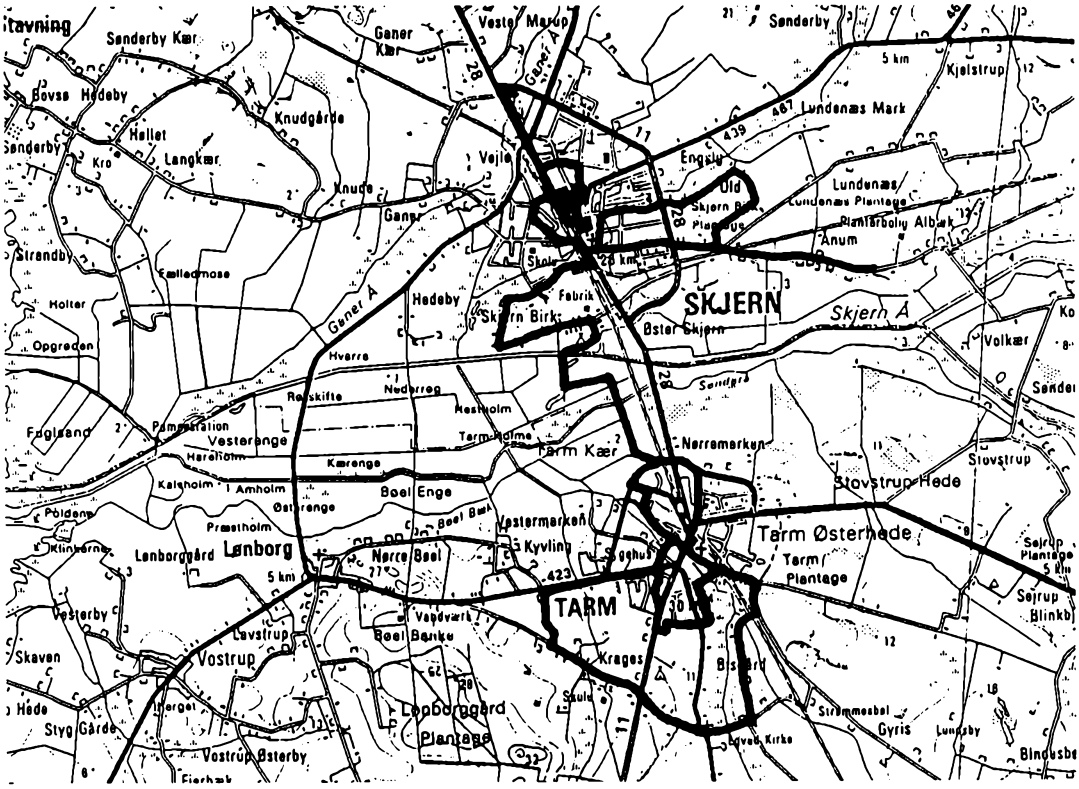

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

DSB-vandtårnet i Skjern fra 1874. – Vandtårnet er i dag fredet som monument over Skjerns opståen og udvikling som vestjysk jernbaneknudepunkt.

Tarm Apotek fra 1896 fortæller om den gamle konkurrence mellem de to byer Tarm og Skjern på hver side af åen. I 1852 kom en ung apoteker til Skjern for at bygge et apotek ved Skjern Bro. Imidlertid ville ingen i Skjern sælge en byggegrund til apotekeren. Man ville ikke have jordløse huse i sognet, da sådanne folk før eller siden ville ende på fattiggården! I Tarm ville man godt have et jordløst apotek. Apotekets placering i Tarm gav senere anledning til, at også sygehuset blev placeret i Tarm. – Skjern fik først eget apotek i 1923.

Lokalrute 2. Lønborg-Skaven

1. Lønborg kirke
2. Borgvold, Lønborg kongsgård, jernaldergravplads, udsigt over Ådalen
3. Sct. Knuds helligkilde (i dyrket mark)
4. Sorthøj. Gravhøj fra bronzealderen, herfra smukt bronzesværd
   Ligger i dyrket mark
5. Lønborggård. Oprindelig bispegård, nu områdets sidste herregård.
   Privatejet
6. Gammeltoft. Stedet formodet jernalder- og vikingetidsbebyggelse.
   Privatejet
7. Pumpestation Sydvest. Sti på digerne
8. Skaven Havn. Gl. fiskerleje
9. Gl. landevej Tarm – Nr. Nebel
10. Jernbanestrækningen Nr. Nebel – Tarm, nu landevej. Jordvold lige syd for Vostrup er et snedige
11. Lønborg hede. Et af områdets største hedearealer
12. Galgebjerg. Gl. rettersted ?

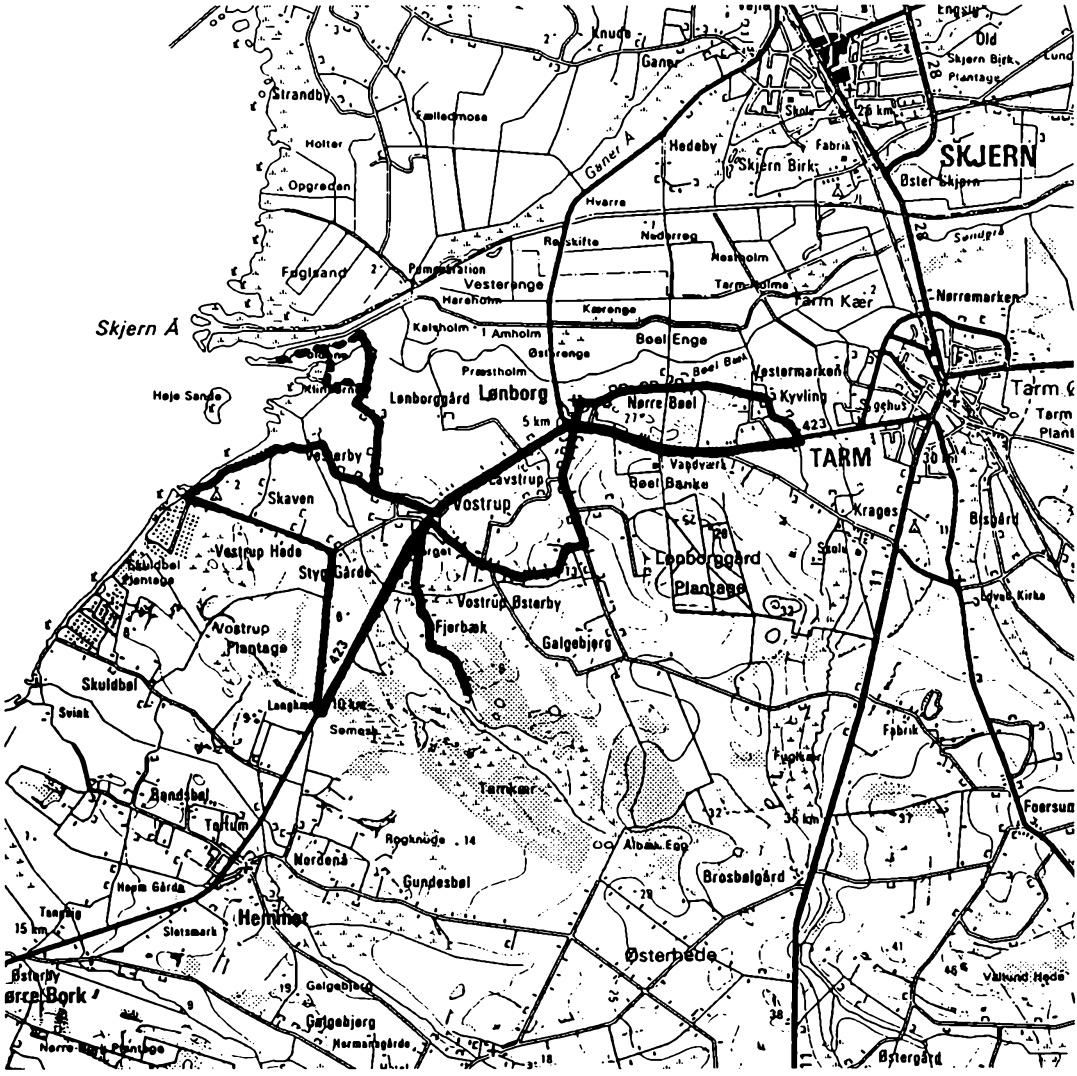
Skjern Å
SKJERN
TARM
Lønborg
Lønborggård
Vestrup
Skaven
Vestrup Plantage
Vestrup Østerby
Fjerbæk
Galgebjerg
Lønborggård Plantage
Tarm Kær
Nørremarken
Bøel Enge
Bøel Banke
Nørre Bøel
Vestermarken
Krages
Hedeby
Skjern Birk
Vesterenge
Pumpestation
Præstholm
Kæreng
Kelsholm
Amholm
Hejle Sande
Skuldbøl
Sviak
Bøndbøl
Tartum
Nordenå
Gundesbøl
Hermod
Tarmkær
Brosbølgård
Østerhede
Østergård
Vallund Hede
Foersum
Bisgård
Fabrik
Gl. Kirke
Gl. Skole
Nørre Bork
Østerby
Gl. Bork
Plantage
Strandby
Hotter
Opgreden
Fuglsang
Hvarre
Nedbrrag
Holmholm
Tarm-Holme
Ganer Å
Knuds
Gamst
Old
Skjern Birk Plantage
Østerskjern
Sandgrd
Engsig
Lund
Kyvling
Gehus
Vandværk
Tarm
Plant
Lavstrup
Vestrup Hede
Styg Gårde
Plantage
Skuldbøl Plantage
Langkær
Somesh
Rødknude
Hejm Gårde
Tangsø
Slotsmark
Galgebjerg
Normandgårde
Albæk Eng
Nørre Bork Plantage
Rebskifte
Fuglsang Pumpestation
Kelsholm
Amholm
Østerenge
Præstholm
Bøel Bæk
Lønborggård
Nørre Bøel
Vestermarken
Vandværk
Bøel Banke
Krages
Lønborggård Plantage
Vestrup Østerby
Fjerbæk
Galgebjerg
Tarmkær
Rødknude
Albæk Eng
Brosbølgård
Østerhede
Østergård
Vallund Hede
Foersum
Fabrik
Gl. Skole
Gl. Kirke
Bisgård
Tarm
Plant
Nørremarken
Tarm Kær
Hedeby
Skjern Birk
Østerskjern
Sandgrd
Engsig
Lund
Kyvling
Gehus
Vandværk

Smukt dekoreret hoveddør på gammel gård i Vostrup. – Tidligere var de store engarealer, som gav grundlag for store kvægbesætninger, afgørende for landbruget i Vestjylland. Handelen med kreaturer skabte kontakter til Sønderjylland og Nordtyskland. Disse forbindelser smittede også af på den vestjyske byggestil. Således har de vestjyske gårde mange træk, som stammer fra de sønderjyske marskegne.

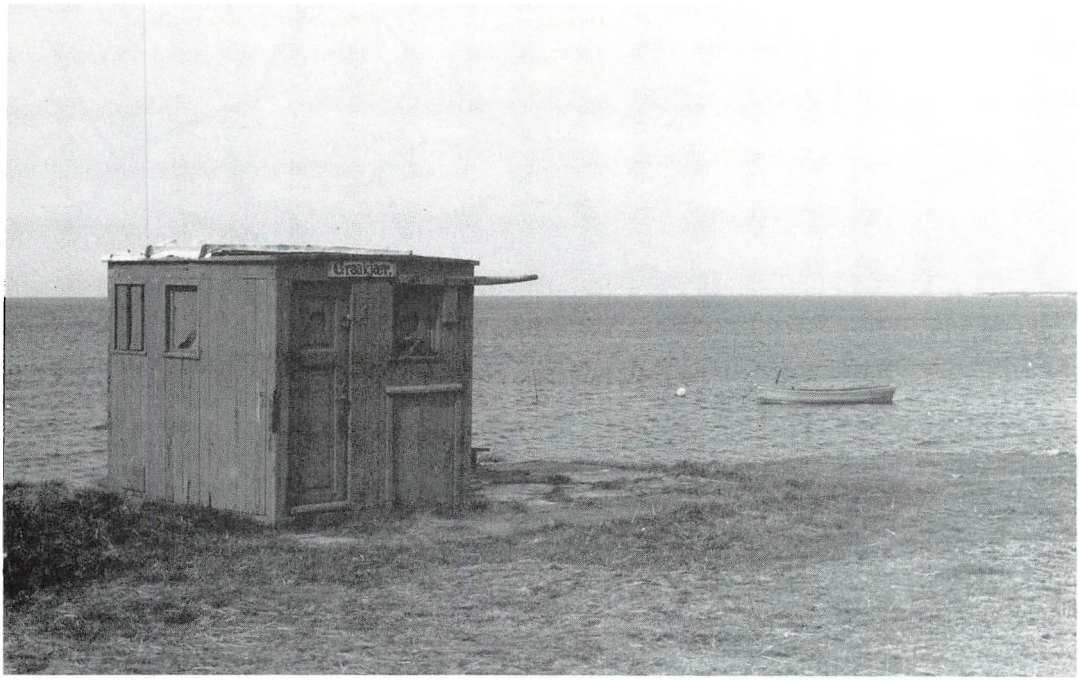

Fjordfiskerleje ved Skaven. – Landingspladsen ved Skaven har været benyttet til fiskeri på fjorden i flere hundrede år. De primitive skure udgør et karakteristisk indslag i landskabet.

Lokalrute 3. Bork-Hemmet

1. Fahl Kro. Restaureret kro. Bemandet besøgssted og museumsudstilling
2. Værnsande fugleobservationscenter
3. Sydladen
4. Fugletårn ved Værnsande
5. Nordladen. Ubemandet besøgssted
6. Tipperhuset
7. Anerbjerge Plantage
8. Bork Mærsk
9. Grønbjerg. Tomt af jernalderlandsby på naturlig højning
10. Sdr. Bork kirke
11. Sdr. Bork landsby
12. Skrumsager. Gl. herregård, nedlagt stampemølle og farveri
13. Rækkelandsbyen i Nr. Bork
14. Nr. Bork kirke
15. Grubbesholm, tidligere herregård
16. Gl. firlænget gård i typisk vestjysk byggestil, ca. 1850
17. Hemmet by
18. Hemmet kirke
19. Hemmet vandmølle
20. Flyvergrav ved Bandsbøl
21. Hemmet havn
22. Holmen. Overpløjet, middelalderligt voldsted
23. Bork Havn/Trinbrædtet

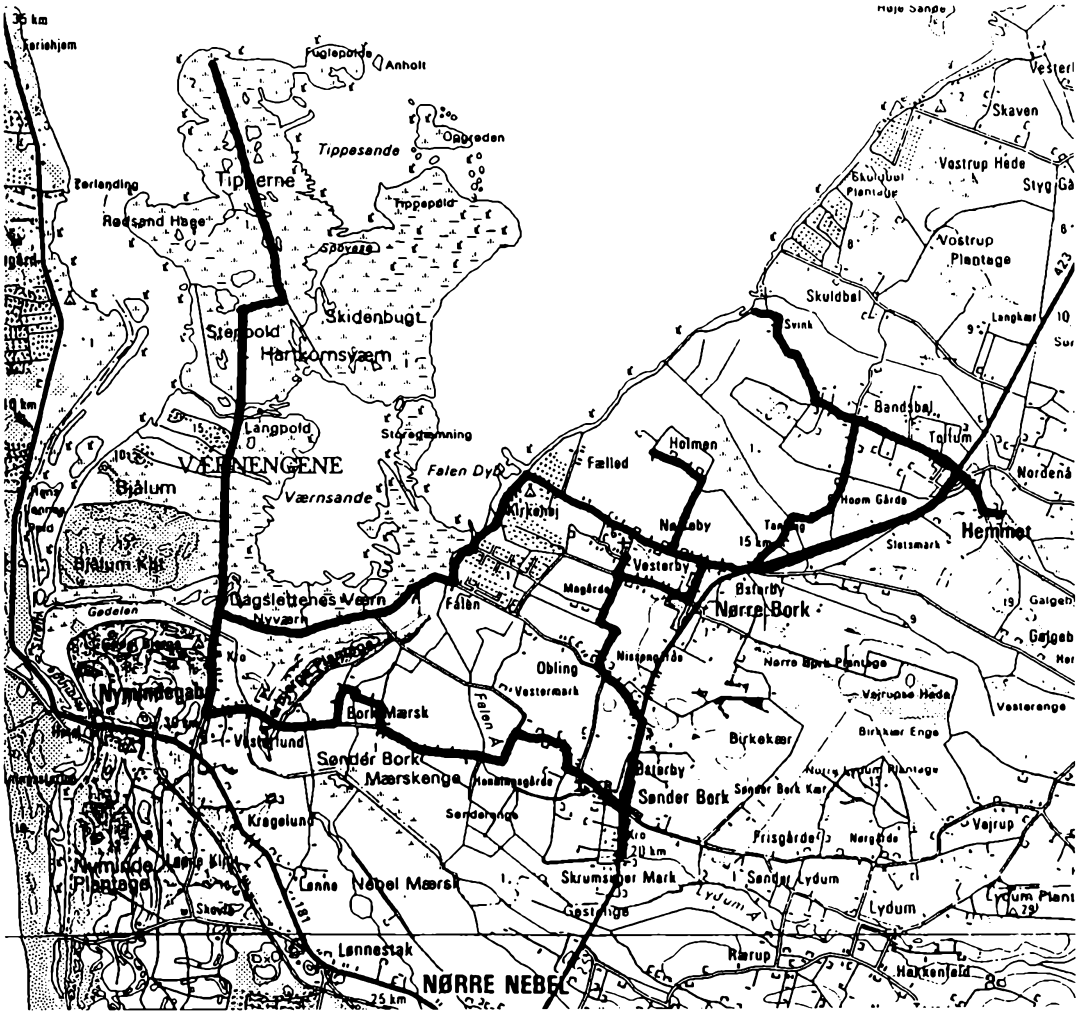

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Hemmet Vandmølle. – Omkring Hemmet Vandmølle opstod der aldrig nogen bydannelse. Således kan man stadig opleve den gamle vandmølle liggende frit i landskabet lidt uden for Hemmet by.

Gæs på Tipperhalvøen. – Tipperne og Værnengene er blandt de allervigtigste fugleområder i Danmark med en usædvanlig rig ynglebestand og er samtidig en af de vigtigste rastepladser langs den jyske vestkyst. (Foto: Jørgen Borg).

Lokalrute 4. Lyne-Sdr. Vium

1. Lyne kirke
2. Overpløjede jernaldermarker
3. Starbæk mølle og mølledam (fredet)
4. Overpløjet jernaldergravfelt
5. Fårefold og gravhøje
6. Viumgård. Gl. herregård (privatejet område)
7. Sdr. Vium vandmølle (privat område)
8. Sdr. Vium kirke. Jernaldergrav under kirken
9. Lundsmark voldsted (privat område)
10. Tinghøje. Gl. tingsted
11. Lønborg hede. Et af vestjyllands største hedeområder
12. Østerheden og Tingheden. Statshusmandsbrug på nyopdyrket hede
13. Gl. vejspor fra den vestjyske stude- eller hærvej
14. Nærild krat. Fredet egekrat
15. Østergård. Gl. herregård
16. Ravnkjær Mindepark. Mindesten for Ravnkjær-slægten
17. Gl. Landevej. Resterne af vejdæmningen ses stadig

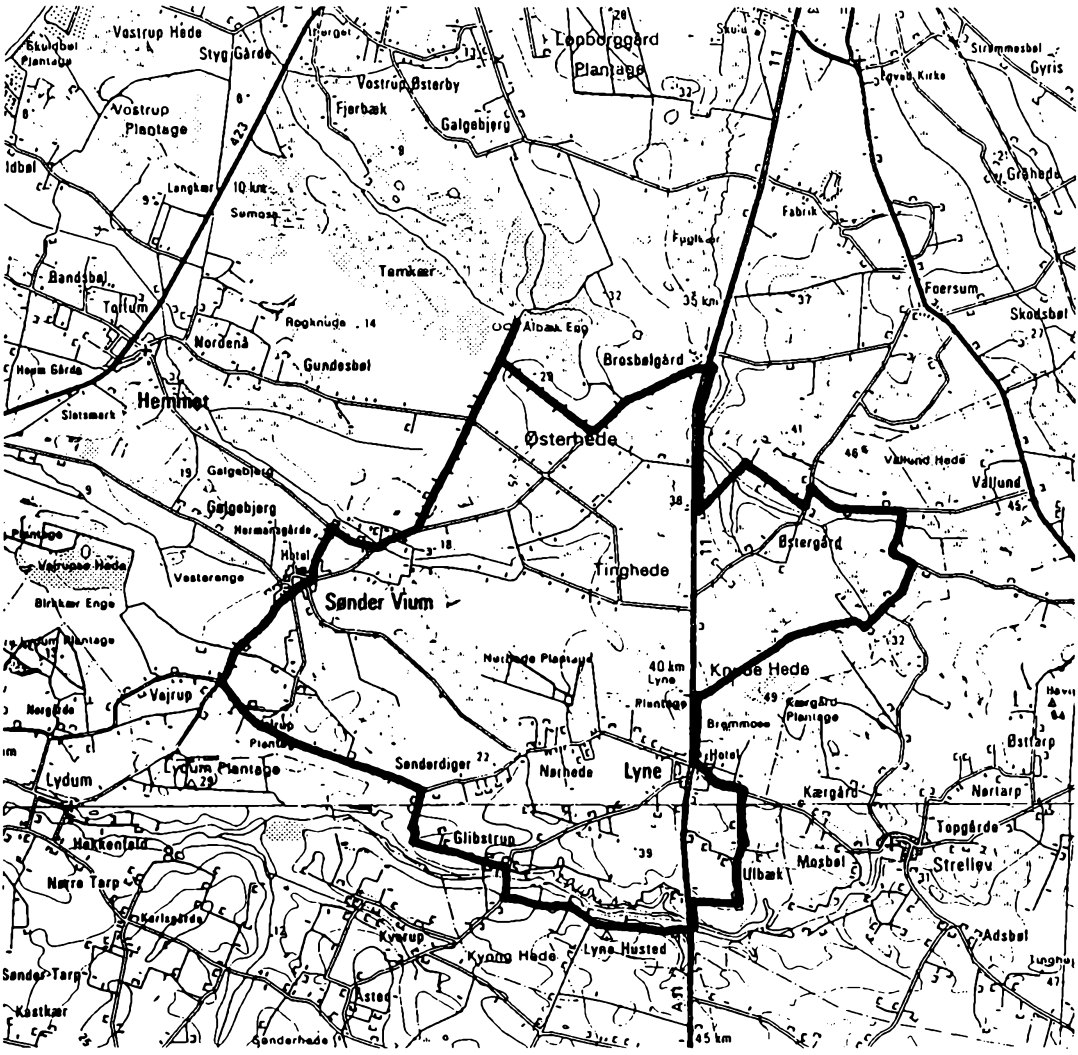

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Statshusmandsbruget »Hedelykke« på Tingheden mellem Lyne og Sdr. Vium. – Tingheden blev udstykket og opdyrkningen påbegyndt i 1965. Opdyrkningen på Tingheden, var en af de sidste hedeopdyrkninger, der fandt sted i landet.

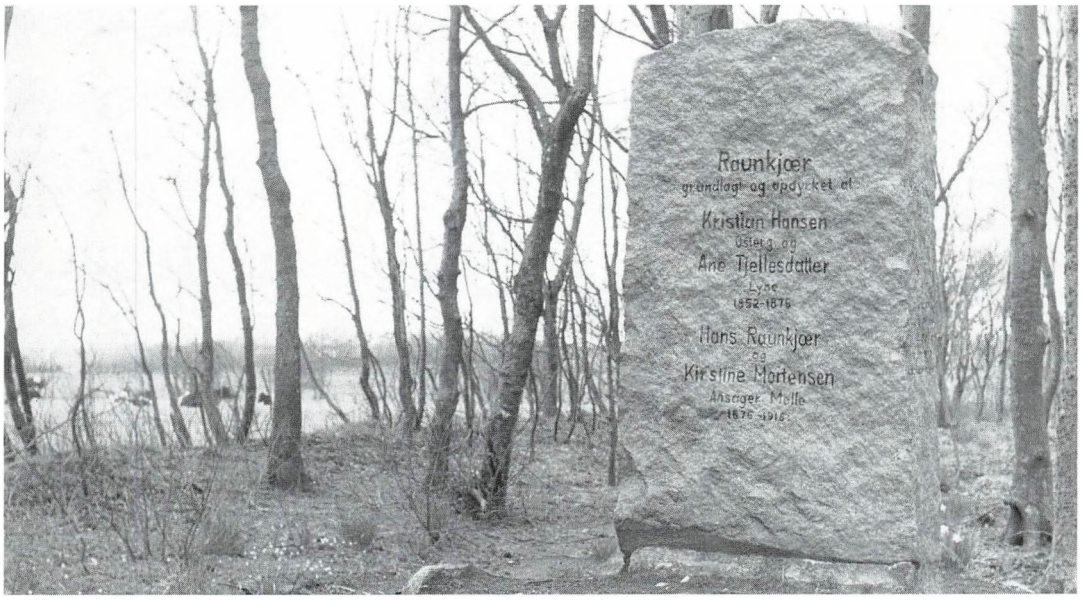

Mindelund ved Raunkjærgård i Lyne. – Stenen er rejst til minde om Johan Kristian Hansen (f. 1826, d. 1904) i daglig tale kaldet Kristian Raunkjær og hans kone Ane Tjellesdatter (f. 1823, d. 1901). Sammen opdyrkede de fra 1867 til 1901 tre hedegårde. Først ca. 100 tdr. land hede ved Raunkjærgård, dernæst gården Knude, hvor heden også blev opdyrket. Til sidst gik de igang med den tredje gård – Hedegård – hvor de nåede at opdyrke en stor del af de 90 tdr. land hede, før de døde. En anden sten i mindelunden er rejst for botanikeren professor C. Raunkjær (f. 1860, d. 1938), søn af de to gamle hedeopdyrkere.

Lokalrute 5. Ådum

1. Ådum kirke med runesten
2. Gl. købmandsgård
3. Tomten af Bindesbølgård
4. Tomten af Lille Mølle (privat område)
5. Rosendal Egekrat, fredet
6. Teglværket, med teglgrav. På privat område
7. Hvilehøj, herfra vikingetidsgrav. På privat område
8. Pengehøj m.fl. Bronzealdergrave, smukt beliggende
9. Gravhøje og udsigtspunkt
10. Udsigtssted og P-plads
11. Foersum, bl. a. gl. vandmøllested
12. Gyris. Ved gården er fundet et meget stort skattefund fra 1600-årene

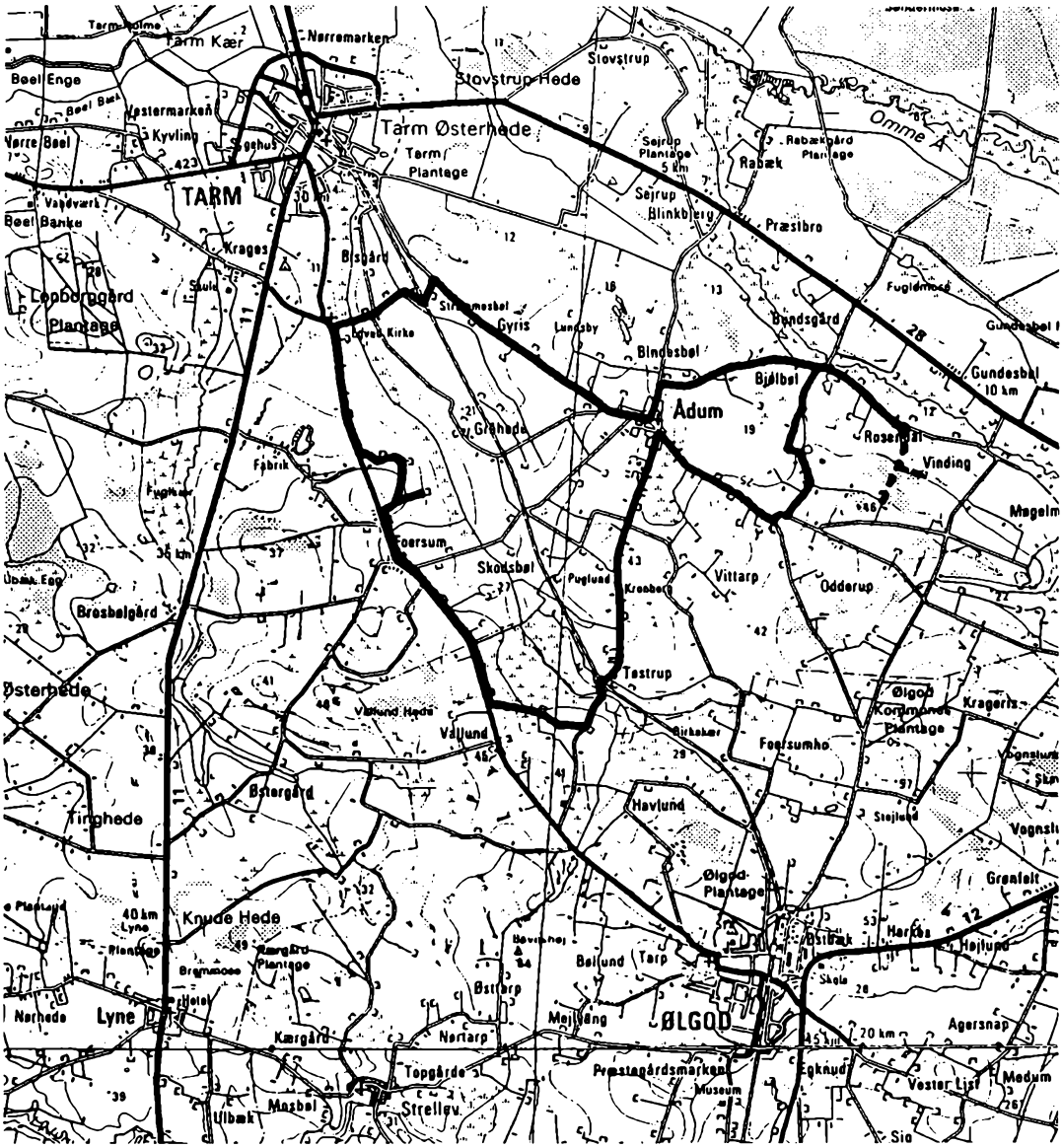

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Ådum-stenen ved Ådum Kirke. – Runestenen, der blev fundet i kirkegårdsdiget, er en gravsten fra den tidlige kristne tid, ca. 1050–1150. På stenen står: »Thorulv satte stenen efter Toke Tokes søn, den ypperste (eller yngste). Gud hjælpe hans (sjæl)«.

Den gamle købmandsgård i Ådum. – Gården, der har været i brug indtil 1989, er et velbevaret eksempel på en gammel vestjysk købmandsgård.

Lokalrute 6. Hoven

1. Hoven kirke
2. Hoven mølle
3. Heimdal plantage
4. Tirsbjerg plantage
5. Påbøl plantage
6. Trækulsmiler i Påbøl plantage
7. Skovriddergården i Påbøl –
   I. C. Christensens fødehjem
8. Engvandingskanal ved Dyrvig
9. Højskolen i Hoven

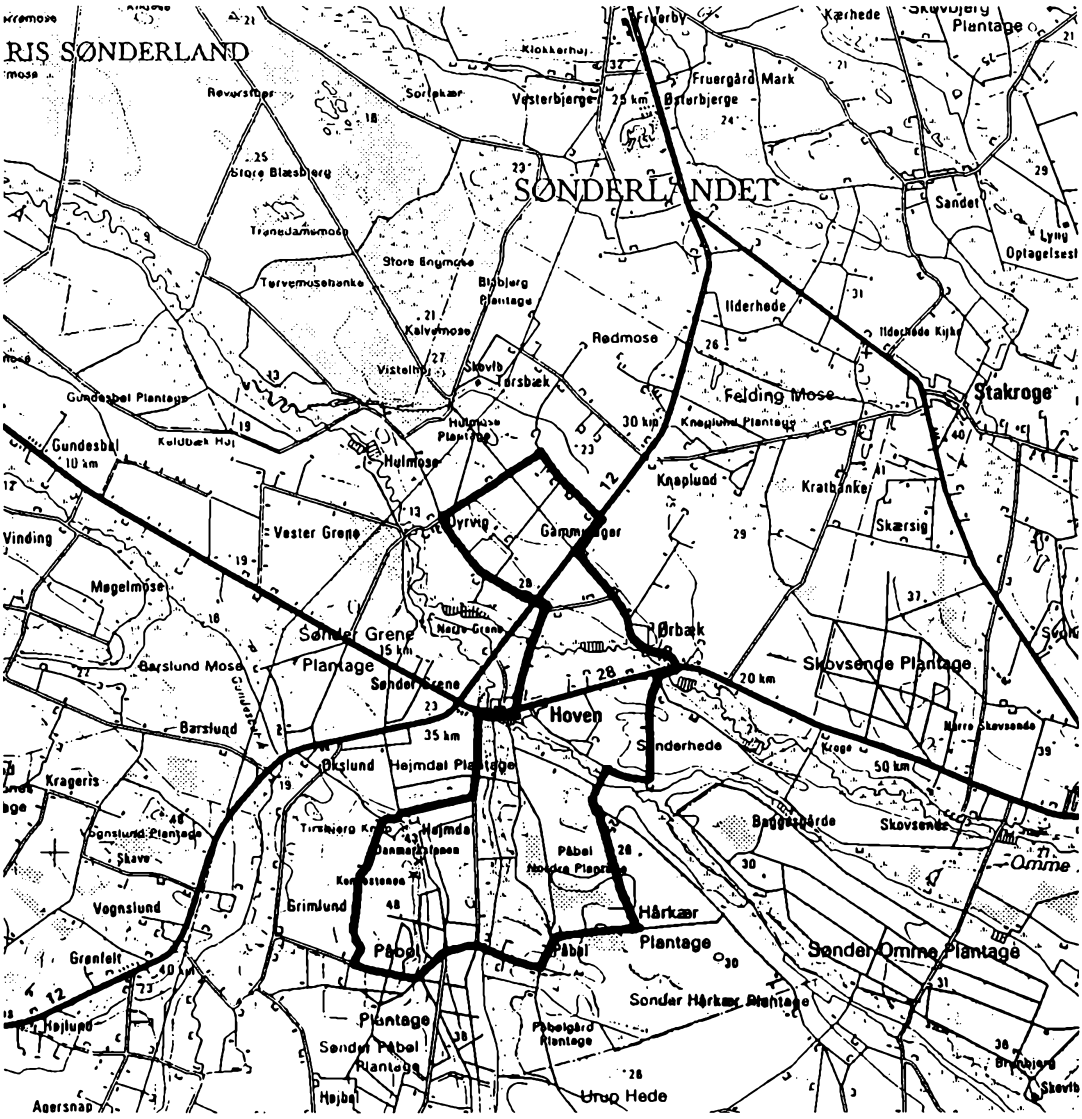
RIS SØNDERLAND
SØNDERLANDET
Plantage
Sandet
Lyng
Optagelsest
Ilderhede
Rødmose
Felding Mose
Stakroge
Knaplund
Kratbanke
Skærsig
Gundesbøl Plantage
Gundesbøl
Hulmose
Dyrvig
Vester Grene
Vinding
Møgelmose
Sønder Grene
Plantage
Barslund Mose
Barslund
Krageris
Vognslund Plantage
Vognslund
Grenfelt
Højlund
Agersnap
Dyrbæk
Skovsende Plantage
Hoven
Sønderhede
Dyklund
Hejmdal Plantage
Tirsbjerg Kirke
Hejmdal
Påbøl
Grimlund
Hårkær
Plantage
Sønder Hårkær Plantage
Sønder Omme Plantage
Omme
Påbølgård Plantage
Sønder Påbøl Plantage
Højbøl
Urup Hede
Skovsende
Baggesgårde
Kroge
Nørre Skovsende
Bryhøjgård
Skovb
Tørsbæk
Kalvemose
Store Engmose
Tørvemosehanke
Store Blæsbjerg
Vesterbjerge
Fruergård Mark
Fruerby
Kærhede
Ilderhede Kjær
Knaplund Plantage
Hulmose Plantage
Gammelager
Sønder Grene
Nørre Grene
Påbøl
Nørdre Plantage
Sønder Påbøl
Plantage
Sønder Hårkær Plantage
Påbølgård Plantage
Sønder Påbøl Plantage
Urup Hede
Bryhøjgård
Skovb
Ommé
Sønder Omme Plantage
Skovsende Plantage
Hårkær

De gamle bygninger fra Hoven Kvindehøjskole. – Kvindehøjskolen, der blev oprettet i 1877 af den kendte grundtvigianske skolemand og plantningsmand, højskoleforstander K. Kristensen. I 1891 blev Kvindehøjskolen anerkendt som uddannelsessted for vinterlærerinder, der indgik i den såkaldte »Vestjyske skoleordning«.

Overløb med fisketrappe ved Hoven Mølle. – I baggrunden ses Hoven Å, der løber gennem Påbøl Plantage.

Lokalrute 7. Borris-Astrup-Faster

1. Borris Kirke
2. Borris Krog, gl. færgested
3. Borris-lejren
4. Odderskær vandmølletomt
5. Egekrattet ved Lundsgård
6. Spangen ved Ahlergård
7. Ahlergård
8. Ahler Østergård, med rester af vandkraftanlæg
9. Engvandingskanal ved Vorgod Å
10. Dalagergård – gl. markedsplads
11. Langdysse ved Højbyvej
12. Kongens Høje – bronzealderhøje
13. Kulmiler i Horsmose
14. Borris plantage
15. Gl. brunkulslejer i Ejstrup
16. Gl. smedie i Astrup
17. Faster mejeri
18. Gamle vejspor i Klokmose
19. Stendiger i Klokmose
20. Fastergård
21. Gl. smedie i Faster
22. Faster kirke
23. Faster forsamlingshus
24. Borris gl. præstegård
25. Borris seminarium
26. Borris landbrugsskole
27. Borris station
28. Sønderbygård

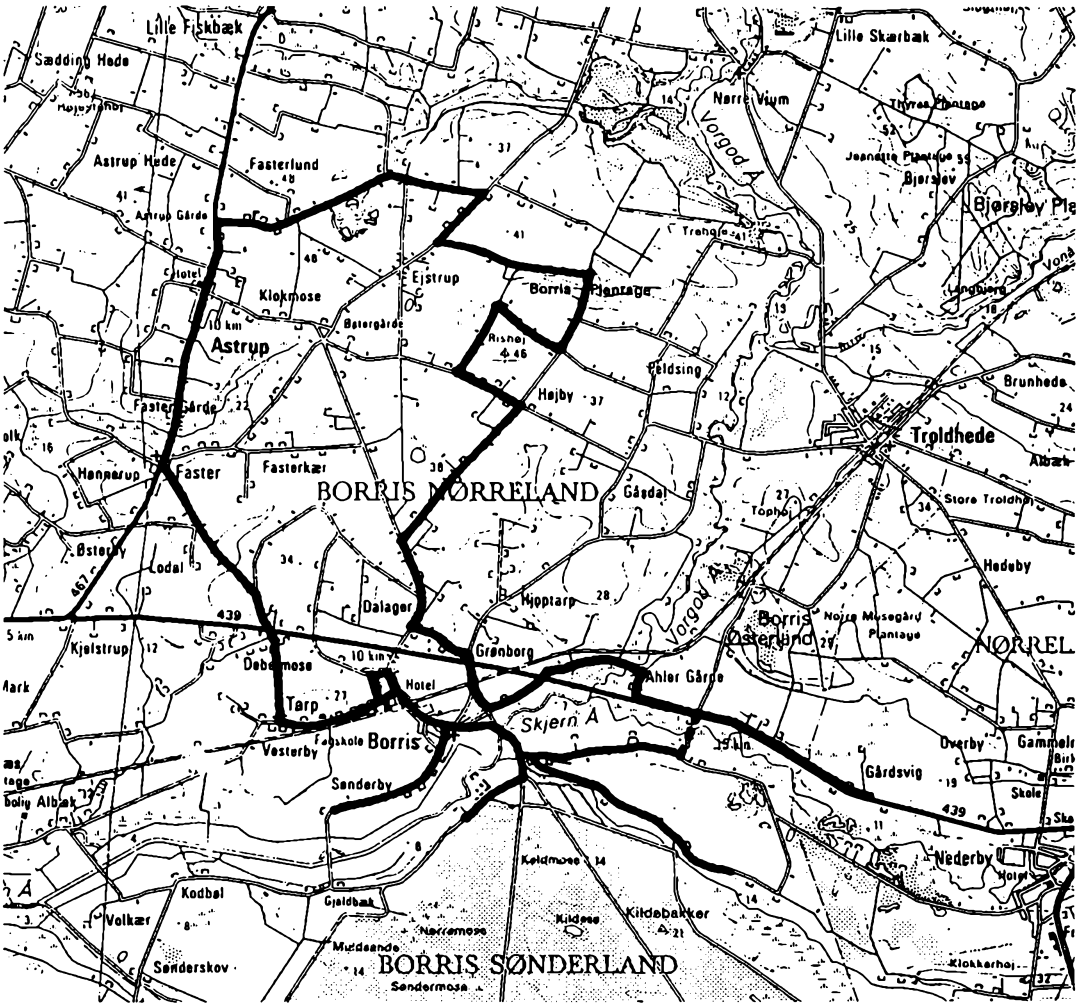

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Provst Lodberg Krarups gravminde på Borris kirkegård. – Provst Krarup (f. 1765, d. 1820) startede i 1806 Jyllands første seminarium i Borris. Han var en ivrig fortaler for, at de unge lærere også skulle have kendskab til landbrug, træplantning og havebrug. Marmorbikuben på gravmindet symboliserer den flittige seminarieforstanders indsats indenfor undervisning og landskabets nyttiggørelse. Borris Seminarium blev nedlagt i 1826.

Smedjen i Astrup fra 1894. – Den næsten 100 år gamle smedje fortæller om Astrups opståen som mølle- og mejeriby ved landevejen mellem Skjern og Videbæk.

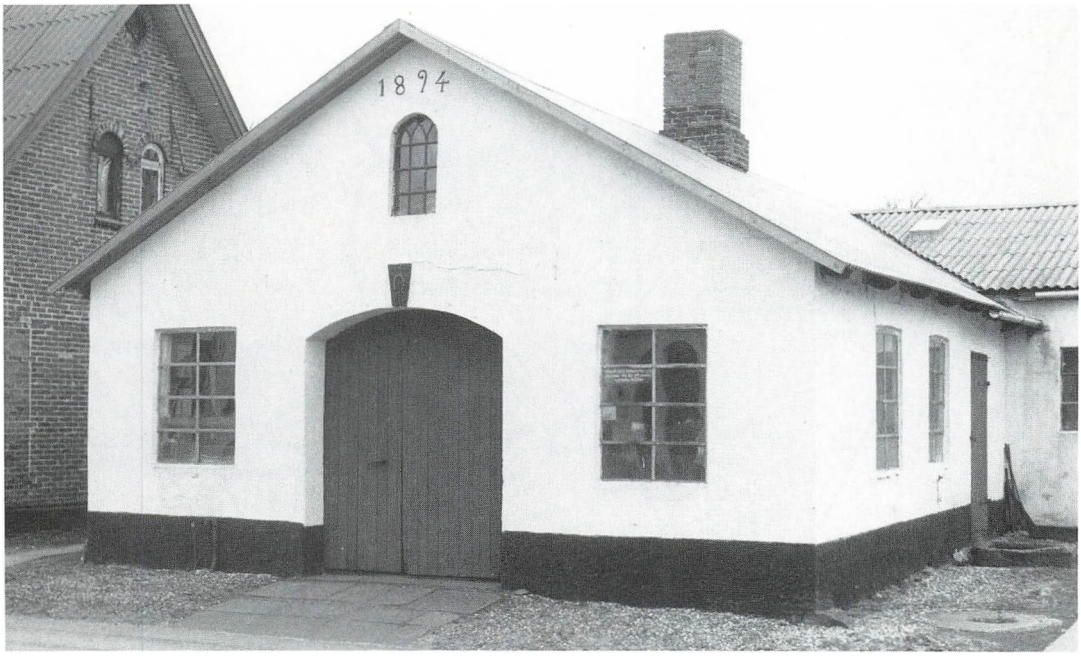

Lokalrute 8. Rk. Mølle-Finderup-Hanning-Bølling-Sædding

1. Bølling by
2. Bølling kirke
3. Sct. Hans' kilde
4. Anlægget i Damslund
5. Hanning Hedegård
6. Bronzealderhøje ved Holstebrovej
7. Hanning kirke
8. Hellig kors kloster
9. Øster Lem Hede – fredede jernaldermarker
10. Løvstrup plantage
11. Langdysser i Løvstrup plantage
12. Løvstrupgård
13. Finderup kirke
14. Finderup kirketomt
15. Finderup Rishøj – oldtidshøje og udsigtspunkt
16. Finderup missionshus
17. Finderup kartoffelmøllekanal
18. Rækker møllegård
19. Langdyssekammer ved Sædding station
20. Sædding kirke
21. Søren Kierkegaard-stenen
22. Hostedhøj
23. Statshusmandsbrug ved Fyrstenborgvej
24. Slumstrupgård
25. Slumstrup møllegård

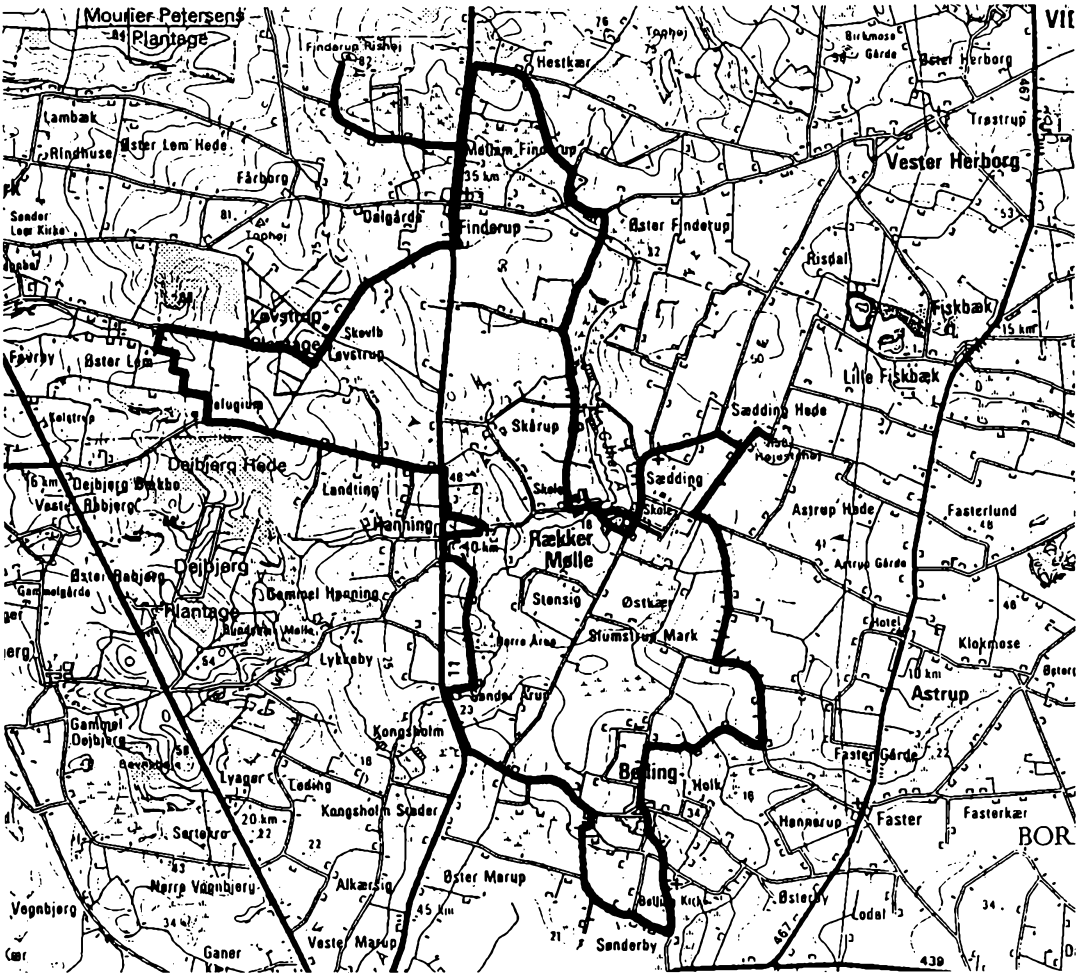

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Mindesten for Kierkegaard-familiens slægtsgård ved Sædding Kirke. – Den verdensberømte filosof Søren Kierkegaards far var født på dette sted. Som hyrdedreng forbandede han i 1768 Gud fra en høj på Sædding Hede. Skyldbevidstheden over denne handling kom indirekte til at præge sønnen Søren Kierkegaards opvækst og filosofi.

Rækker Møllegård. – Den gamle møllegård fra begyndelsen af 1800-tallet udgør en vigtig del af byen Rækker Mølles historie.

Lokalrute 9. Dejbjerg-Stauning

1. Bundsbæk Mølle. Fungerende vandmølle og museumsudstilling
2. Natursti til Rakkerhuset i Bjørnemosen
3. Naturstier i Dejbjerg Plantage
4. Rakkerhustomter og brønd ved Bjørnemosen
5. Helmisdalen
6. Fangelejren Bukkehuset
7. Jernalderagre på Troldebanken
8. Dalgasstenen
9. Gl. Landevej gennem Dejbjerg Plantage
10. Alkærsig Teglværk
11. Abrahams Kilde
12. Sorte Kro
13. Egelund
14. Lundemosen
15. Damhuset
16. Rakkerkulen i Tresogneskellet
17. Pumpestation Nord
18. Jagthytter m.v. ved Pumpestation Nord
19. Naturstier ved Pumpestation Nord
20. Fugletårn ved Skjern åens delta
21. Toldhuset, gl. toldsted
22. Stauning havn
23. Bovsøgård
24. Stauning kirke
25. Dansk Veteranflysamling i Stauning
26. Stauning Batteri
27. Natursti ved Halby
28. Dejbjergvognenes fundsted
29. Dejbjerg kirke
30. Parkanlæg ved Dejbjerglund, gl. herregård, nu præstegård
31. Studefold og gravhøje i hedeareal
32. Dejbjerglund Efterskole og Dejbjerg Sognearkiv
33. Kasper Hoddes høj
34. Udsigtspunkt ved oldtidshøje på Dejbjerg Hede
35. Stauning Præstegård
36. Tændpibe Vindmøllepark

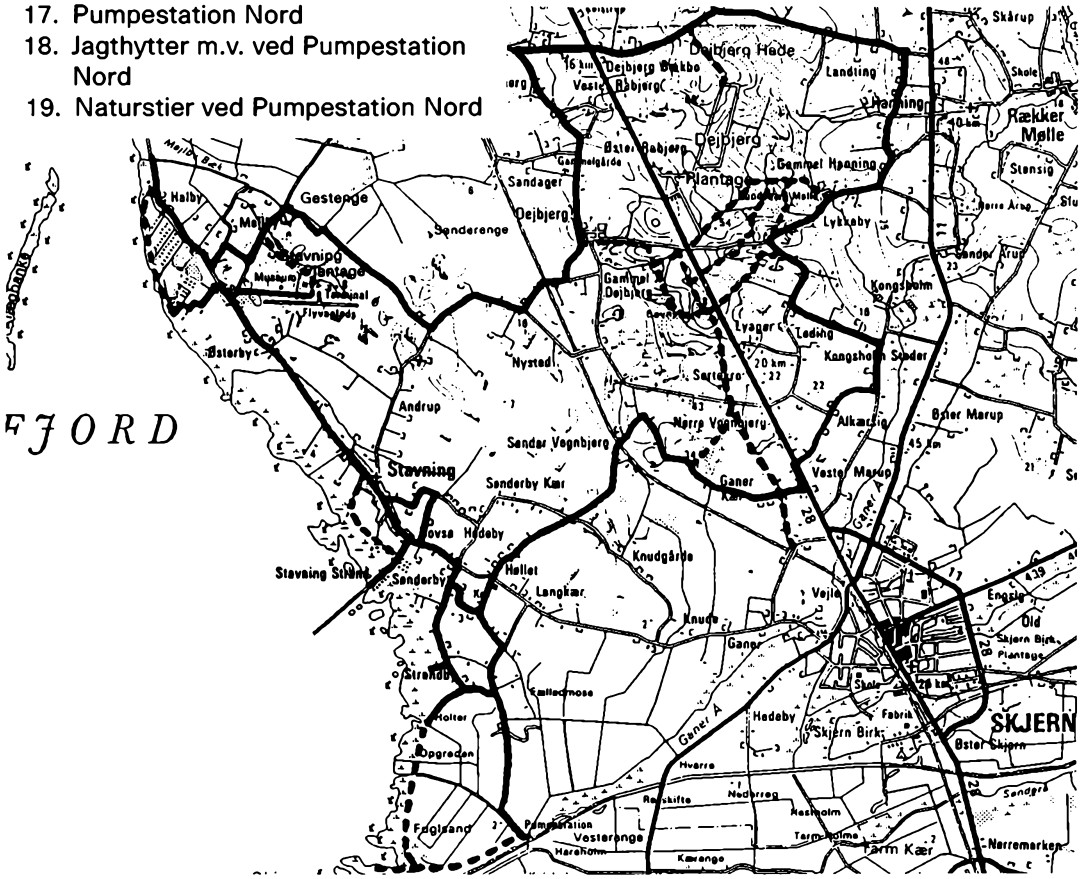

SIGNATUR: ——— *bil, cyklende el. gående* — — — *kun for cyklende el. gående.*

Mindesten for fundet af Dejbjergvognene. – Vognfundene i 1881 og 1883 i Dejbjerg Præstegårdsmose hører til blandt de vigtigste oldtidsfund i Danmark. Vognene blev ikke fundet der, hvor stenene er placeret men lidt til venstre for træerne i baggrunden af billedet. Mindestenen blev rejst på initiativ af lokomitivfører og formand for Skjern Turistforening, J. J. Scheel-Poulsen, på halvtredsårsdagen for fundet af den første vogn.

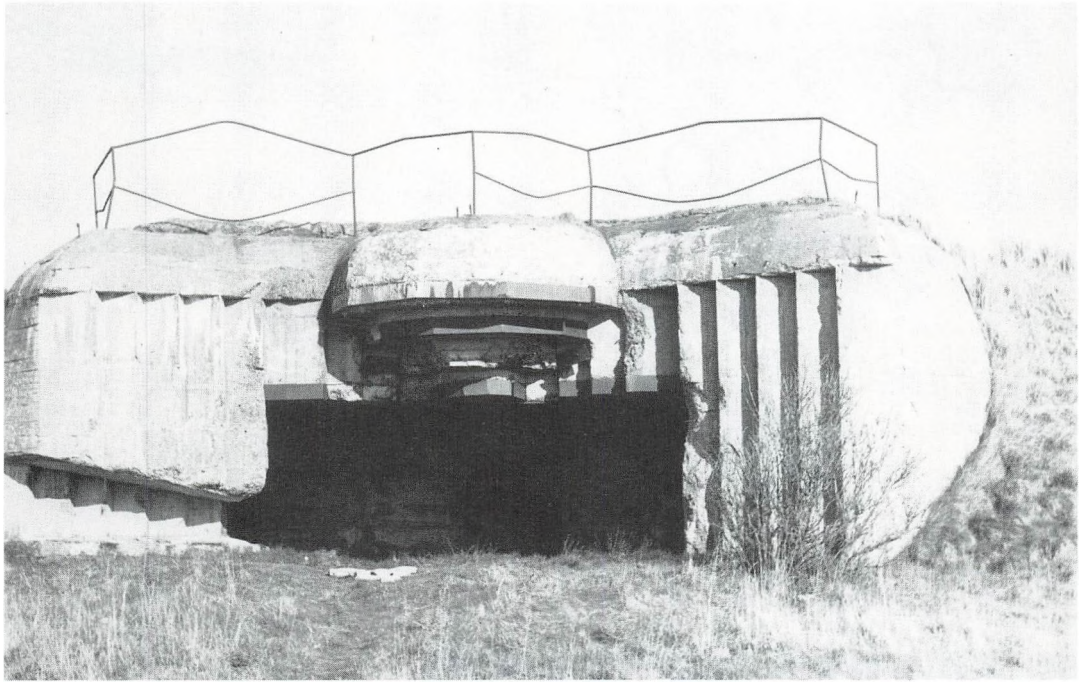

Kanonstilling fra Stauning Batteri. – Batteriet blev bygget af tyskerne under 2. Verdenskrig og indgik som en del af det store fæstningsbyggeri langs vestkysten – den såkaldte Atlantvold. Batteriet var udstyret med to franske kanoner fra Maginot-linjen.

5. MARKEDSFØRING

Navnet Vestjyllands Økomuseum

Markedsføring i form af bevidst påvirkning af forbrugernes forbrugsvalg har i de senere år fået en meget fremtrædende placering i det moderne informationssamfund.

I fremtiden må man således forvente, at markedsføring og produktinformation vil komme til at spille en endnu mere fremtrædende rolle i takt med at nye produkter kommer på markedet og informationsmulighederne øges.

Kulturelle institutioner som teatre, biblioteker og museer har også måttet tage markedsføring til hjælp for at få større gennemslagskraft over for de mere begivenhedsorienterede medietilbud.

For et økomuseum beliggende i Vestjylland er det et klart markedsføringsproblem, at økomuseumsbegrebet kun er lidt kendt i offentligheden. Ordene økologi eller økosystem betragtes nok af mange som fremmedord.

På lokalt plan kan man videre tænke sig, at betegnelsen økomuseum vil skabe forvirring i forhold til den traditionelle museumsbetegnelse Skjern-Egvad Museum.

Mange lokale beboere vil uden tvivl i praksis opleve og benævne museet under de enkelte besøgssteders navne: Bundsbæk Mølle, Fahl Kro, Stationsbymuseet, Skjern Vindmølle osv.

Når betegnelsen økomuseum alligevel foreslås anvendt, er det med baggrund i følgende:

- Økomuseumsbegrebet dækker over en reel museumsmæssig nyskabelse
- Økomuseumsbegrebet er et internationalt ord, som er kendt i flere lande og som må forventes at vinde indpas over alt i Europa
- Interessen for miljøet er ikke nogen døgnflue. Der vil i de kommende år komme en stigende interesse for at se tingene i deres naturlige sammenhæng. Økologi, økosystem og økomuseum vil i den forbindelse blive mere og mere anvendte begreber.

Vestjyllands Økomuseum

En rimelig indvending mod at knytte økomuseumsbetegnelsen alene til Skjern-Tarm egnen er, at dette område er geografisk og kulturhistorisk vanskeligt at afgrænse. Skjern-Tarm området indgår som en del af Ringkøbing Fjord området og Skjern Å systemet.

Det vil således være oplagt, at benytte økomuseumsbetegnelsen til at etablere et større formidlingsmæssigt samarbejde omkring Ringkøbing Fjord mellem Skjern-Egvad Museum og Ringkøbing Museum.

Som navn for en sådan samarbejdsstruktur, der på mange måder ville ligne det svenske økomuseumsprojekt i Bergslagen er betegnelsen Vestjyllands Økomuseum valgt.

Navnet vil være slagkraftigt og udadtil markedsføre Skjern-Egvad Museum og Ringkøbing Museums besøgssteder og museer som et samlet system af seværdigheder.

Et sådant samarbejde mellem de to museer vil kunne udvikles gradvist. Således satses der allerede nu på at etablere et samarbejde om videreførelse af naturvejledningen i de to museers arbejdsområder.

På lokalt plan vil de nuværende museumsbetegnelser naturligvis stadig blive benyttet som navne for to selvstændige museer.

Økomuseets målgrupper

Formålet med en øget markedsføringsindsats i forbindelse med økomuseet vil naturligvis være at øge kendskabet til og dermed besøgstallet på museets besøgssteder på en måde, der er i overensstemmelse med økomuseumsidéen: at få områdets kultur og natur sat ind i en sammenhæng. Det er desuden et formål at øge museets indtjening, så formidlingens omfang og kvalitet kan udvikles.

Spørgsmålet er imidlertid, om et museum, der i princippet er for alle befolkningsgrupper, skal begynde at dele sine besøgende op i specielle målgrupper?

I givet fald er det af afgørende vigtighed, at lokalbefolkningen klart defineres som den primære målgruppe.

Imidlertid viser den af dr. phil. Wolfgang Framke gennemførte turistøkonomiske analyse af Skjern-Tarm området, at der rent faktisk ikke er nogen modsætning mellem de behov, som lokalbefolkningen har, og de behov den største turistgruppe (tyske sommerhusgæster) har med hensyn til de oplevelser og tilbud, som økomuseet kan byde på. Således var 38% interesserede i museer, 58% i kulturlandskabet og 24% i kontakt med lokalbefolkningen.

En stor del af de udenlandske turister var generelt interesseret i at få øget deres kendskab til området: køre ture 67%, lære egnen at kende 63%, se på byer 50%.

Denne grundlæggende positive holdning til økomuseets tilbud er det egentlige udgangspunkt for en markedsføring af økomuseet.

Wolfgang Framke peger på grundlag af sin analyse på 4 målgrupper, som er særlig interessante i markedsføringen af økomuseet:

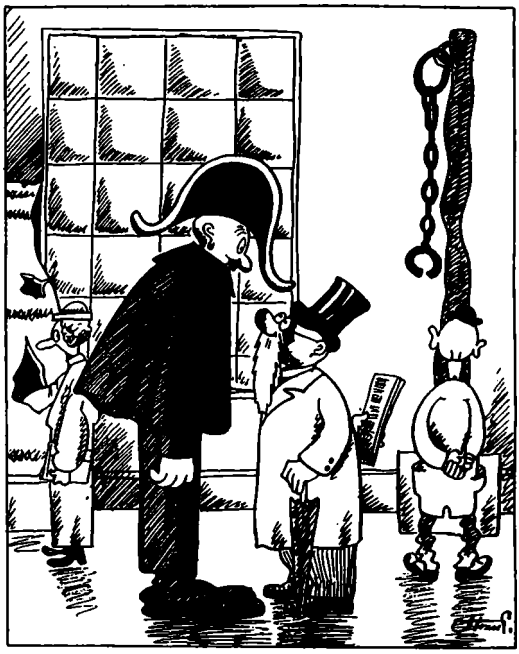

- *Musene skal nok til at reklamere.*
- *Ja, vi begynder med en lille annonce om, at her er lukket det meste af dagen.*

1. Den hjemmehørende befolkning
2. Folk med interesse for egnen og for »museumsprodukter« generelt
3. Folk med interesse i natur og landskab
4. Badeturister

Spørgeskemaundersøgelsen tyder på, at i turistsæsonen er gruppe 4 den største aktuelle besøgsgruppe. Uden for sæsonen kommer flest besøgende fra gruppe (1). Grupperne 1-3 er overvejende danskere, mens gruppe 4 indeholder mange gæster fra udlandet.

Økomuseets synliggørelse

Den første opgave i markedsføringen af økomuseet over for alle 4 målgrupper er at synliggøre økomuseet i medierne, i byerne, i landskabet og på overnatningsstederne.

Velkomstcentre

Stationsbymuseet i Skjern, Fahl Kro, »Trinbrædtet« i Bork Havn samt Bundsbæk Mølle skal udbygges som velkomstcentre til økomuseet. Her skal der gives information og vejledning om økomuseets aktiviteter og seværdigheder.

En økomus som mascot for økomuseet

Økomuseet skal have en mascot. Som mascot er valgt en »økomus«, der specielt appellerer til børn og samtidig gør økomuseet jordnært og uhøjtideligt.

Økomusen er venlig og nysgerrig. Den skal umiddelbart vinde børnenes og forældrenes accept og give dem lyst til at gå på opdagelse i økomuseet i den lille mus' fodspor.

Man skal kunne møde »økomusen« overalt i økomuseet f. eks. med bemærkninger som »Dette bør du også se...«

Skiltning

Det er afgørende for økomuseets funktion, at besøgende kan finde frem til besøgssteder og seværdigheder og kan følge de forskellige ruter.

- ***Henvisningsskilte***
  – på stats-, amts- og kommuneveje.
  I Frankrig markeres økomuseer og regionalparker f. eks. ved vejtavler langs med befærdede veje. Noget tilsvarende er ønskeligt her i området.
- ***Informationssøjler på rastepladser***

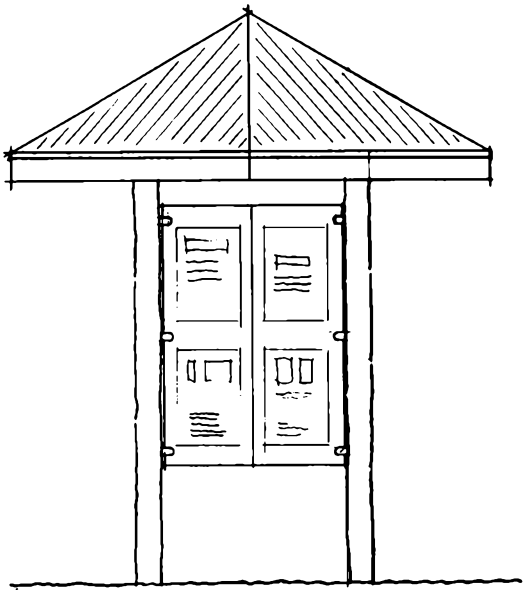

Informationssøjle.

  – godkendelse og opsætning af specielt designet oversigtstavler om seværdigheder og temaer i økomuseet som supplement til amternes information på rastepladser mv.
- ***Markering af lokalruter***

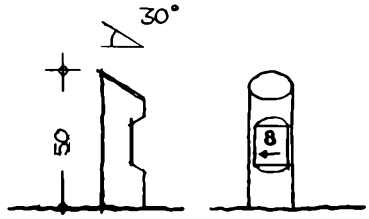

Ruteinformation.

  – med robuste vejvisningsstolper med indebrændt pil og farvesignatur eller talkode. Fremstilles af gamle telefonpæle.
- ***Informationsskilte ved seværdigheder***

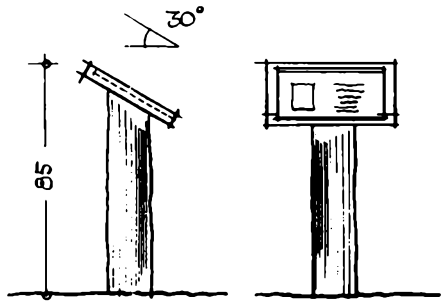

Pladsinformation.

  – f. eks. på en skråt savet stolpe af træ i A3-format med teksten indstøbt i laminеret plastic.
- ***Serviceskilte på museets arealer***
  – ensartede grønne træskilte med hvide bogstaver, der allerede anvendes på Fahl Kro. Skiltene anvendes såvel indendørs som udendørs.
- ***Aktivitetstavler***
  – sammenklappeligt skilt i træ, med en tavle som skriveflade, hvor aktuelle oplysninger om aktiviteter på det pågældende besøgssted påføres.

Foldere

En betydelig del af informationerne om økomuseets tilbud skal gives i form af foldere. Der planlægges udarbejdet et omslag, hvori folderne kan indsættes og på denne måde udgøre en lille »bog« om økomuseet.

Folderne oversættes til tysk og engelsk.

- ***Økomuseumsfolder***
  – med et kort over Skjern og Egvad kommuner med økomuseets ruteforløb, stiforløb og seværdigheder samt oplysninger om aktiviteter, overnatningssteder, trafikforhold osv.
- ***Temafoldere***
  – Introduktion til hvert tema med kort over de tema-relevante besøgssteder og seværdigheder.
- ***Foldere over lokalruter***
  – Udarbejdes i et samarbejde mellem repræsentanter for lokalsamfundene og Skjern-Egvad Museum.
- ***Museumsfoldere***
  – Beskrivelse af besøgsstederne med oplysninger om bygningens historie og udstillinger.
- ***»Ud på tur«-folder*** – Udgives i samarbejde med Ringkøbing Museum. Denne folder vil senere kunne indgå i økomuseumsfolderen.
- ***Andre foldere***
  – F.eks. Ringkøbing Amts foldere med forslag til bilture, cykelture og gåture.

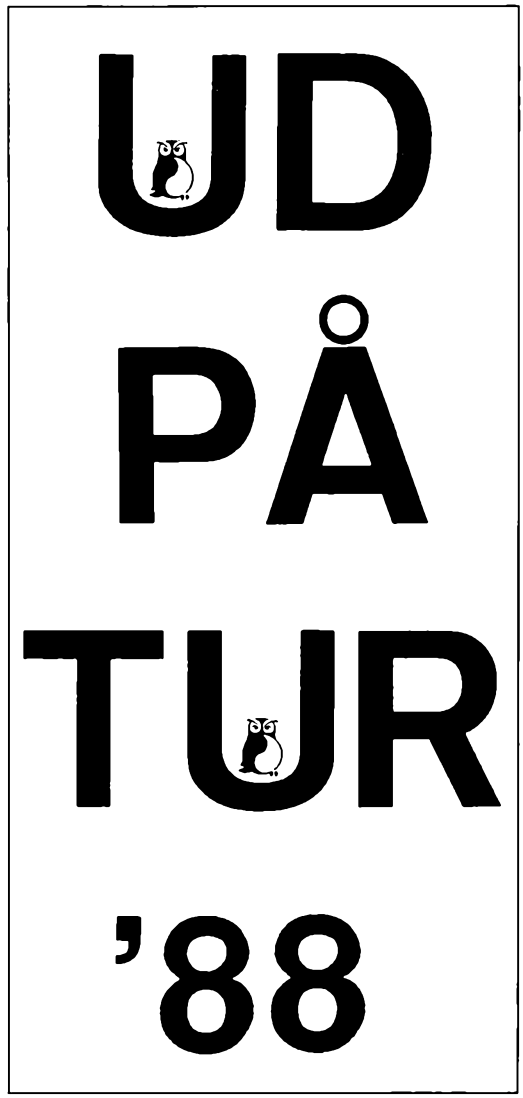

Forside fra »ud på tur«-folder fra 1988.

Bøger

Det er ønskeligt, at der udgives bøger, som giver overblik over økomuseet og indsigt i områdets natur- og kulturhistorie.

- ***Økomuseumsbog***
  En økomuseumsbog, der i vid udstrækning indeholder en gennemgang af økomuseets temaer, besøgssteder og ruter, bør udgives i løbet af nogle år.
- ***Temabøger/specialbøger***
  Det vil være nyttigt, at der udarbejdes bøger om økomuseets temaer. Temabøger må udarbejdes løbende i takt med udvikling af udstillinger og aktiviteter inden for temaet.

  Bøgerne bør oversættes til tysk og engelsk.

Lyd-dias og video

Der vil blive satset på at producere en række introducerende lyd-diasserier om de enkelte temaer i økomuseet. Disse serier overspilles til video, og båndene benyttes på besøgsstederne og tilbydes samarbejdspartnere som f. eks. vandrerhjem, hoteller, campingpladser og sommerhusudlejere.

Tekstning af udstillinger på fremmedsprog

Tekstning af udstillingerne på tysk og engelsk er et stort behov. Der udvikles nogle ringbind, hvor hver montre etc. er gengivet, og hvor den danske udstillingstekst er oversat. Ringbindene lånes ved indgangen til besøgsstedet og afleveres efter besøget.

Plakater

En væsentlig del af økomuseets annoncering vil ske ved hjælp af plakater og lignende, som opsættes på steder, hvor der kommer mange mennesker.

- Udstillingsplakater
- Begivenhedsplakater
- »Udstilling på hjul« om økomuseet – opstilles ved f. eks. byfester, markedsdage, dyrskuer, Vestjysk Visefestival osv.

Presse

Det har stor betydning for økomuseets synliggørelse, at pressen beretter om museets udbygning, udstillinger og aktiviteter.

- Pressemøder for lokale og ved særlige lejligheder regionale aviser;
- Udsendelse af pressemeddelelser med fotos til regionale aviser og ved særlige lejligheder landsdækkende aviser;
- Kontakt med lokale og regionale radio- og TV-stationer;
- Kontakt med relevante fagblade, børneblade, organer for naturforeninger mv.
- Annoncering af særlige begivenheder som f. eks. Vestjysk Fiskedag eller Dragedag.

Service og salg

Økomuseet vil bl. a. blive gjort synligt ved at satse på bedre service på besøgsstederne.

- Ansættelse af faste værter på Bundsbæk Mølle og Fahl Kro
- Uddannelse af frivillige kustoder
- Uddannelse af ledige, der fungerer som museumspersonale
- Ensartet påklædning af personale i kaffestuer og entre/butik.

Museumsbutikkerne skal primært sælge egnsspecifikke kvalitetsprodukter, som kun kan købes på museet. Der indledes et samarbejde med Midt West Husflidskreds om udvikling af egnsspecifikke husflidsprodukter.

Kaffestuerne på Bundsbæk Mølle og Fahl Kro skal videreudvikles til attraktive miljøer i økomuseumsidéens ånd.

Aktiviteter

Ved aktiviteter i det åbne land i form af naturvejlederture, naturskole, udgravninger eller sejlture i naturskolebåden »Laurids Fahl« vil det komme til at fremgå, at aktiviteten indgår i økomuseet. Det er bl. a. hensigten, at personale og materiel skal bære økomuseets mascot »økomusen« og Skjern-Egvad Museums logo.

Økomuseets markedsføringsstrategier

Ser man på økomuseets 4 målgrupper i et fremtidsperspektiv, kan man vælge 2 »strategier« i forsøget på at gøre disse grupper yderligere interesseret i at bruge økomuseet.

Den ene strategi går ud på at udvikle nogle tværgående tilbud, som vil vække interesse i flere af målgrupperne.

Den anden strategi går ud på at rendyrke nogle tilbud, som specielt menes at ville have interesse for den pågældende målgruppe.

Kaffestuen på Fahl Kro.

Tværgående tilbud, der kan anvendes over for alle 4 målgrupper:

Naturpas

Til at markedsføre økomuseet specielt over for børn tænkes udviklet et naturpas. Børnene skal løse et antal opgaver i forbindelse med besøg på økomuseets forskellige besøgssteder. »Økomusen« skal være en central figur. Når opgaverne er løst, får barnet udleveret et diplom og deltager i en konkurrence om nogle udsatte præmier. Der udvikles to typer naturpas: et for børn i 4-7 års alderen og et for børn i 7-16 års alderen. Naturpasset skal oversættes til tysk og engelsk.

Fællesbillet

For at øge interessen for at besøge flere besøgssteder, skal der kunne købes en fællesbillet, som giver adgang til alle økomuseets besøgssteder og omfatter et kaffestuekort, der giver ret til en kop kaffe eller the på de to besøgssteder, hvor der er kaffestuer.

Tilbud rettet specielt til de enkelte målgrupper:

(1) Den lokale befolkning

- De museumsfrivillige og medlemmer af museumsforeningen – kurser, møder, udflugter m.v.
- Specielt tilrettelagte besøg for foreninger, virksomheder m.fl., hvor der ydes en speciel service i for- og eftersæson.
- Naturskole for skoler, børnehaver m.fl.
- Naturvejlederture
- Lokale værter tager deres gæster en tur på museets seværdigheder. Museet må arbejde frem imod at holde museerne med kaffestuer åbne i weekenderne året rundt.

(2) Folk med interesse for egnen og for økomuseumsidéen (»kulturisterne«)

- Temafoldere med forslag til ture på egen hånd.
- Arrangerede temature for interesserede grupper og foreninger. I forbindelse med sådanne temature indgår en af museets medarbejdere som turleder.

Produktets kvalitet vil være afgørende for, om denne gruppe i større tal vil benytte sådanne temature. For museet vil det være en stor udfordring at uddanne vidende og engagerede turledere, der kan påtage sig at gennemføre sådanne temature.

(3) Folk med interesse for natur og landskab (natur-turisterne)

- Forslag til cykelture på egen hånd – temature om fugle og fiskeri, kombineret med fællesbillet.
- Lejrskoletilbud i samarbejde med Bork Havn Vandrerhjem.
- Tilbud til lystfiskere, jægere, golfspillere og surfere
- Tilbud til børne- og friluftsorganisationer, der har tradition for lejr og friluftsliv, som f. eks. spejdere og FDF. I tilbuddet kan indgå mulighed for fisketur på fjorden, fugleobservation og overnatning på primitive telt- og bålpladser ved Bundsbæk Mølle og Fahl Kro.

(4) Badeturister i området

- Information til turistchefer, aktivitetspersonale ved større hoteller og turistattraktioner i regionen, campingpladsejere m.fl. om, hvilke tilbud økomuseet kan tilbyde deres gæster.
- Samarbejde med sommerhusudlejere, hoteller m.fl. om udlevering af informationsmateriale og salg af fællesbillet med gratis kaffestuekort og naturpas til børnene.

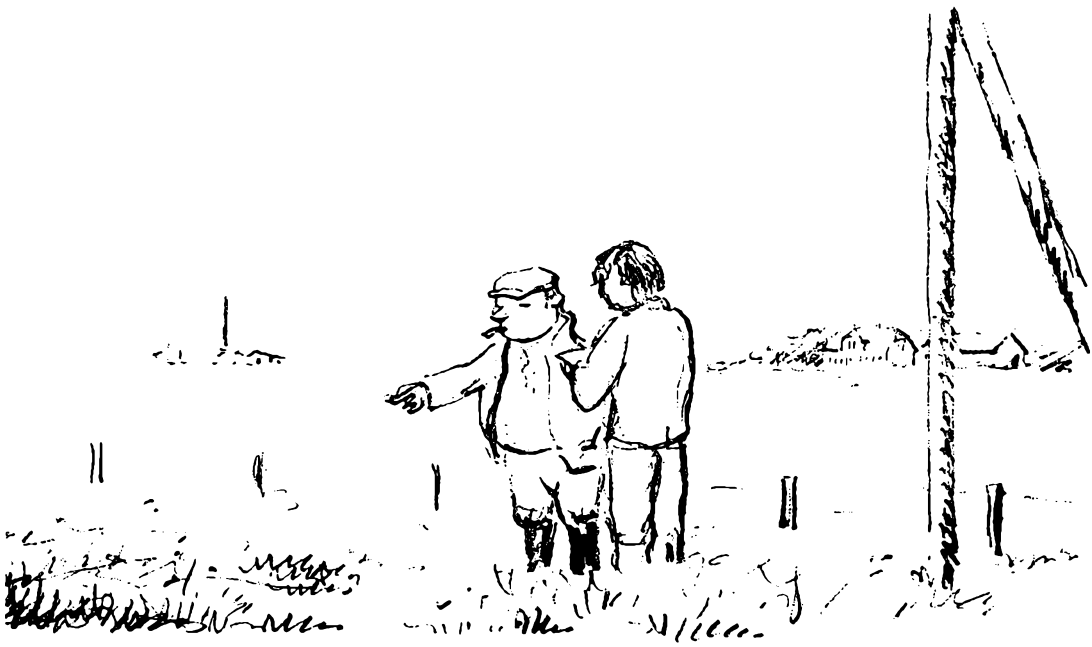

6. ØKOMUSEET OG TURISMEN

Turismen i Skjern-Tarm området

Tabel 1. Beregning af turisternes omsætning i mio. kroner (incl. moms)

Overnatnings-kategori	*Nationalitet*											
	Dansk		*Tysk*		*Holl./Brit.*		*Sven./Nor.*		*Andre*		*I alt*	
	absolut	%	*absolut*	%	*absolut*	%	*absolut*	%	*absolut*	%	*absolut*	%
Hotel m.v.	16.3	32	13.41	26	11.5	23	9.54	19	0.18	–	50.93	37.0
Camping	12.51	72	2.82	16	0.79	5	0.79	5	0.4	2	17.31	12.0
Sommerhus	26.04	35	36.63	54	1.0	1	3.46	5	0.19	–	67.32	48.0
Vandrehjem	0.37	56	0.03	5	0.04	6	0.18	27	0.04	6	0.66	0.5
Lystbåde	0.84	29	0.92	32	–	–	1.09	38	–	–	2.85	2.0
Privat udlejning	0.25	59	0.17	–	–	–	–	–	–	–	0.42	0.3
I alt	56.3	40	53.91	39	13.33	9	15.06	11	0.81	1	139.50	100

Skjern og Egvad kommuner har tilsammen et indbyggertal på ca. 22.000. I sommerperioden stiger indbyggertallet imidlertid betydeligt som følge af overnattende sommergæster i området.
De turistmæssige overnatninger i Skjern og Egvad kommuner var i 1988 beregnet til knap 700.000. Det svarer til en en stigning på 50% i indbyggertallet i de 10 uger, som normalt er højsæsonen. Denne forøgelse af indbyggertallet må dog ses i lyset af, at en del af områdets faste befolkning selv rejser andre steder hen på ferie.

Overnatningskategorien med den største omsætning er sommerhusene, hvor 26,04 mio. kroner af 67,32 mio. kroner kommer fra danske sommerhusejere. Derefter følger hotellerne, campingpladserne og lystbåde. I bund ligger den private udlejning og vandrerhjemmet. Det må forventes, at vandrerhjemmet vil forbedre sine overnatningstal i de kommende år.

De fleste penge lægges i området af danskere, tyskere og svenskere. Nordmændene kommer på en 4. plads, dog med det specielle karakteristika, at de bruger flest penge pr. person pr. døgn.

Tabel 2. Beregning af omsætningens fordeling på erhverv og brancher, i mill. kr. (excl. moms) og i procent.

Overnat- DS nings- DT kategori	Overnatning/restauration				Transport		Forl./kultur		Detailhandel						I alt	
	Overnatning		Restauration		Transport		Entré		Kiosker		Fødevarefor.		Udvalgsvarer			
	mill.kr.	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%	*mill.kr.*	%
Hotel m.v.	14,74	36,0	10,65	26,0	3,69	9,0	0,82	2,0	0,82	2,0	0,82	2,0	9,42	23,0	40,96	37,0
Camping	2,23	16,0	1,25	9,0	2,65	19,0	0,42	3,0	1,39	10,0	2,79	20,0	3,20	23,0	13,93	12,6
Sommerhus	13,76	26,0	3,30	6,0	8,08	15,0	0,76	1,0	2,01	4,0	5,42	10,0	19,25	37,0	52,58	47,5
Vandrehjem	0,08	15,0	0,05	9,0	0,10	19,0	4,0	0,05	9,0	0,11	21,0	0,12	23,0	0,53	0,5	
Lystbåde	0,21	9,0	0,55	24,0	0,04	2,0	–	–	0,16	7,0	0,67	29,0	0,67	29,0	16,40	2,1
Priv.udlej.	0,16	53,0	0,02	7,0	0,05	17,0	0	–	0,01	3,0	0,05	17,0	0,01	3,0	0,30	0,3
I alt, DT	31,19	28,2	15,82	14,3	14,60	13,2	1,99	1,8	4,46	4,0	9,85	8,9	32,68	30,0	110,60	99,7
I alt, DS	47,01 mill. = 42,5 %				14,60	13,2	1,99	1,8	46,9 mill. = 42,50 %							

Prøver man at se på, hvilke erhverv og brancher, der forøger omsætningen pga. turisterne, så bliver flest penge lagt i udvalgsforretningerne – næsten en trediedel af hele turistomsætningen! Tages hele detailhandelen under ét, så bruges her godt 2/5 af den samlede turistomsætning.

På andenpladsen kommer overnatningssektoren med godt en 1/4 af den samlede omsætning – sammen med omsætningen på restaurationer bruges her lidt over 2/5 af samtlige udgifter.

På trediepladsen ligger transport med 14,6 mio. kroner, og på fjerdepladsen forlystelses- og kultursektoren med 1,99 mio. kroner.

Den samlede turistomsætning (excl. moms) anslås til 110,6 mio. kr.

Hvad betyder denne omsætning så beskæftigelses- og indkomstmæssigt?

Tabel 3. Omsætningens økonomiske effekter (multiplikator-procenter fra DS)

Branche	*Omsæt.*	*Beskæftigelse*		*Importindhold*		*Løn*		*Skatter*			
	excl.-moms *mil.kr.*	%	*antal*	%	*mill.kr.*	*kvote*	*sum mill.kr.*	%	*mill.kr.*	*moms mill.kr.*	*I alt mill.kr.*
Overnat./rest.	47,0	4,99	235	15,74	7,9	45,26	22,6	9,95	5,0	10,89	15,1
Transport	14,6	2,26	33	45,3	6,6	35,00	5,1	6,00	0,9	3,68	4,1
Forl. og kultur	2,0	5,01	10	8,27	0,2	67,11	1,3	5,15	0,1	0,48	0,5
Detailhandel	47,0	4,42	207	7,32	3,4	54,37	15,5	4,02	1,9	14,6	12,2
I alt	110,6	4,39	485	16,4	18,1	40,20	44,5	7,10	7,9	24,2	32,1

Den med udgangspunkt i DS' multiplikatorer for 1982 beregnede omsætning betyder, at der direkte og indirekte skabes knap 600 arbejdspladser, halvdelen gennem detailhandel og lidt under halvdelen gennem overnatnings- og restaurationserhvervene. Derimod er transportbranchens samt forlystelses- og kulturbranchens generering af arbejdspladser ikke særlig stor. Det samlede antal arbejdspladser passer godt sammen med den lønsum, der med 44,5 mio. kr. svarer til en gennemsnitsløn på knap 112.000 kr. årligt. Desuden kan det offentlige glæde sig over 32,1 mio. kr. i skat, heraf alene 24,2

mio. kr. i moms (hvilket p.gr.a. sommerhusudlejningens delvis »sorte« økonomi nok må anses at være for højt sat).

Disse tal er imidlertid beregnet for det nationale niveau. Hvis den lokale effekt skal beskrives, skal tallene reduceres. Reduktionsfaktorerne er vurderet således:

- for overnatning og restaurationsbesøg: ved overnatning er indtægterne for sommerhuse blevet reduceret med 80 %, idet den andel af sommerhusejerne skønnes at bo udenfor de to kommuner;
- ved restaurationer er omsætningen blevet reduceret med 50 % ud fra den antagelse, at halvdelen af udgifterne til dette formål falder uden for de to kommuner.
- for transportens vedkommende er 75 % af transportomkostningerne blevet henlagt til områder uden for de to kommuner (f.eks. køb af benzin på vejen til og fra området).
- for forlystelser/kultur er udgifterne skønsmæssigt blevet reduceret med 50 %.
- for detailhandelen skønnes det, at 65 % af handelen foregår i byer udenfor de to kommuner.

Det kan naturligvis diskuteres, hvorvidt disse skøn er i overensstemmelse med de faktiske forhold.

Tabel 4. Omsætningens lokale økonomiske effekter

Branche	Reduktionsfaktor i %	*Omsætning i mill. kr.*	*Lokaløkonomisk effekt*		
			Beskæftigelsesantal i	Lønsum i mill. kr.	Skat i mill. kr.
Overnat./rest.	60	18,8	94	9,0	6,1
Transport	75	3,7	8	1,3	1,0
Forlyst./kultur	50	1,0	5	0,7	0,3
Detailhandel	65	16,5	72	8,9	4,3
I alt	63	40,0	179	19,9	11,7

Sammenlagt bliver reduktionen på 63%, svarende til en omsætning på 40,0 mio. kroner. Denne omsætning skønnes at have en beskæftigelseseffekt lokalt på 179 personer med en gennemsnitsløn på 111.000 kroner (lønsum 19,9 mio. kroner) og en samlet skattebetaling på 11,7 mio. kroner, hvoraf 7,9 mio. kroner er moms. Overnatnings- og restaurationsbranchen bidrager med ca. 94 beskæftigede, detailhandelen med ca. 72, transportsektoren med 8 og kultur- og forlystelsessektoren med 5 beskæftigede.

Et interessant spørgsmål er imidlertid, hvorledes den turistøkonomiske effekt kan forbedres i Skjern-Tarm området?

Et problem i denne forbindelse er, at de største turistområder i Skjern-Tarm området er lokaliseret i den vestlige del af Egvad Kommune, ca. 10-20 km fra Tarm og Skjern. Man kan således m.h.t. omsætningen i detailhandelen have en mistanke om, at en ikke ubetydelig del af denne omsætning bliver lagt i nabobyerne Nr. Nebel, Ringkøbing, Hvide Sande, Varde, Esbjerg og Holstebro. Denne mistanke kan udover de geografiske forhold yderligere begrundes i analysen af, hvorledes sæsonforløbet påvirker omsætningen i seks brugsforeninger i de to kommuner.

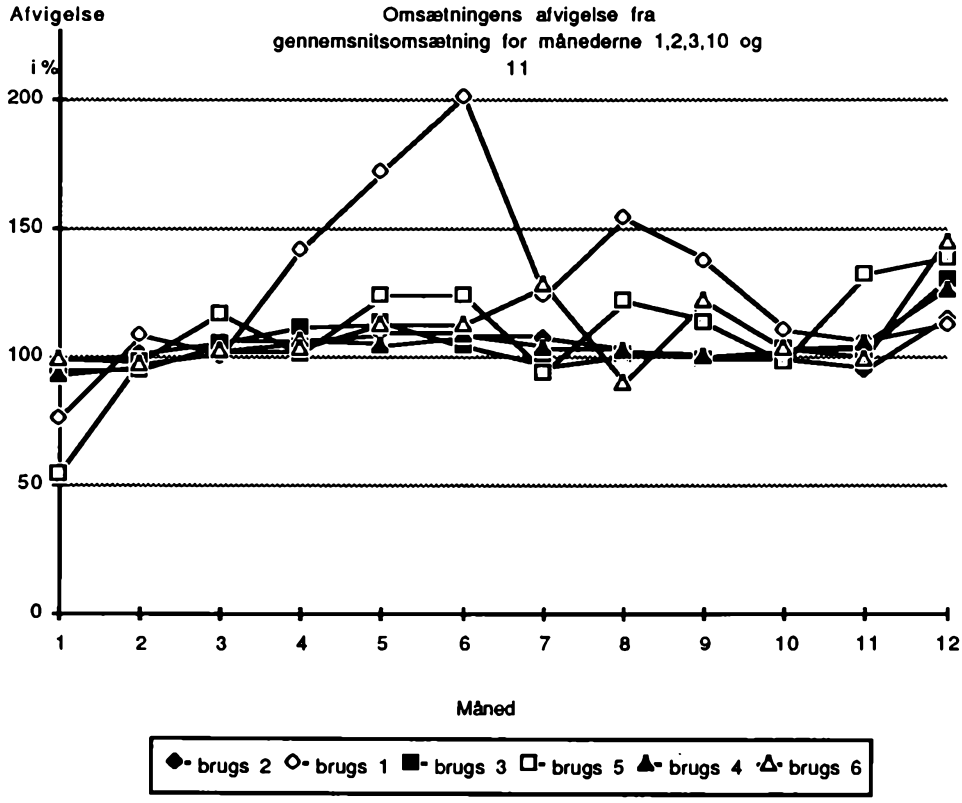

Figur 1. Brugsernes månedsvise %-afvigelse fra normalomsætningen

Undersøgelsen viste, at kun én forretning havde et meget tydeligt sæsonudsving, mens de andre ligger meget tæt sammen.

Den samlede årsomsætning for samtlige brugser udgør knap 15 mio. kroner, den samlede difference mellem de 6 sommermåneders øgede omsætning udgør knap 500.000 kroner, dvs. der kan kun konstateres en meromsætning på 3,3%. Dog er der én brugs, der viser en forskel på 21%, tre på hhv. 6,0-5,5 og 4,8%, og endelig er der to brugser med hhv. 2,7% og 2% forskel.

Det synes således muligt at forøge den turistøkonomiske effekt, hvis man kan få turisterne til at bruge mere tid i området og til at søge ind til byerne Skjern og Tarm i større omfang end tilfældet er i øjeblikket.

Spørgsmålet om hvorledes man skal få Skjern og Tarm til at blive bedre turistbyer er således helt centralt. Kan øget markedsføring alene gøre det – eller forudsætter det, at byerne simpelthen må udvikle nogle oplevelsestilbud til turisterne? En nærliggende mulighed vil være at udvikle de kulturhistoriske og naturmæssige seværdigheder som området og de to byer har.

Økomuseet som turistattraktion

En vurdering af økomuseets økonomiske effekt som turistattraktion må foretages ud fra flere forskellige synsvinkler:

Økomuseets mulighed for større egen indtjening, hvorved der vil kunne laves et bedre museum for de samme offentlige tilskud.

Økomuseets betydning for at skabe et sammenhængende net af oplevelser og attraktioner, som dels får turisterne til at bruge mere tid i området, og dels gør de to byer Skjern og Tarm til mere spændende besøgsmål – med øget omsætning til følge.

Økomuseets betydning for udviklingen af turisme i landsognene.

Økomuseets beskæftigelsesmæssige effekt.

Økomuseets PR-mæssige betydning for Skjern-Tarm området.

Økomuseets egen indtjening

Tabel 5. Nuværende og forventet besøgstal på besøgsstederne

STED	*BESØGSSTED*	*BESØGSTAL*		
		Besøg i 1988	*Skønnet fremtidigt besøg*	*Samlet*
Skjern by	Bymuset	2.300	7.000	
	Vindmuseet		5.000	
	Veteranjernbane		10.000	22.000
Tarm by	Hattemagerhuset		2.000	
	Vognudstillingen		2.000	4.000
Bundsbæk Mølle	Bundsbæk Mølle incl. Dejbjergvognen	6.900	15.000	15.000
Fuglecenter			20.000	20.000
Fahl Kro	Kroen	5.900	20.000	20.000
	Jernalderboplads			
Laksecenter			20.000	20.000
I alt		15.100	101.000	101.000

En udbygning af de skitserede projekter vurderes at ville betyde en forøgelse af museets samlede besøgstal fra det nuværende 15.100 til ca. 61.000.

Endvidere forventes det, at de to naturcentre – Skjern Å Laksecenter og Fuglecentret ved Tipperhalvøen – hver vil kunne trække 20.000 besøgende om året, således at det samlede besøgstal vil kunne komme op på 101.000 besøgende.

Museets besøgstal i 1988/89 (sidste halvår i 1988 og første halvår i 1989) er uden tvivl sat for lavt, da det specielt på Bundsbæk Mølle har vist sig at være svært at kontrollere adgangsforholdene. Ligeledes er deltagertallet for naturvejleder-ture – der

skønnes at ligge på ca. 3.000 (heraf ca. 1.000 i Skjern-Tarm området) ikke medregnet.

Størst usikkerhed synes der at være om besøgstallet på et evt. Veteranbanecenter i Skjern. Et besøgstal på 10.000 forudsætter en regelmæssig kørsel i sommerperioden – er dette realistisk? De øvrige besøgstal synes derimod at være realistiske – såfremt de skitserede projekter virkeliggøres.

Besøgstallene vil i kraft af den måde, hvorpå økomuseet vil blive opbygget og markedsført, have en tendens til at styrke hinanden. Således vil et forøget besøgstal på Fahl Kro også betyde et øget besøgstal på Bundsbæk Mølle. Det reelle tal af personer, der forventes at besøge økomuseet, er således lavere – idet de samme personer vil gå igen i besøgstallet på de andre besøgssteder.

Hvor stort dette »besøgsgenbrug« vil vise sig at være, vil i høj grad afhænge af økomuseets evne til at synliggøre sig.

Spørgsmålet er, om et besøgstal på f. eks. 30.000 forskellige personer kan fordobles til 60.000, således at hver besøgende i gennemsnit besøger to af økomuseets attraktioner?

Dette skønnes ikke at være urealistisk. Formoder man, at der i museets nuværende besøgstal på 15.000 + 3.000, der har deltaget i naturvejlederarrangementer, er ca. 7.000 gengangere, så vil der være tale om en tredobling af museets besøgstal i forbindelse med økomuseet.

En forøgelse af besøgstallet fra ca. 20.000 til 60.000 besøgende vil forbedre museets økonomi mærkbart. Indtjeningen vil kunne forøges gennem entréindtægter, caféindtægter samt kiosksalg.

Hvis den nuværende omsætning på ca. 200.000 kroner forøges til ca. 600.000 kr. vil det betyde, at museet vil blive i stand til at forbedre sine kulturtilbud til egnens fastboende befolkning samt til besøgende turister. Med andre ord Skjern-Tarm området vil få et mere attraktivt museum for de samme penge.

Økomuseet og hovedbyerne Skjern og Tarm

Det er svært at vurdere, i hvor stor udstrækning økomuseet vil være i stand til at »trække« turisterne ind til Skjern og Tarm. Hvor meget besøgsstederne vil betyde og hvor meget økomuseets stier/ruter vil betyde?

En realisering af projekterne vil kunne forøge besøgstallene i Skjern og Tarm fra det nuværende 2.300 til ca. 26.000, dog igen med Veteranbanecentret som den største usikkerhedsfaktor, der kan reducere besøgstallet til 16.000. Sammen med andre tiltag kan økomuseet således være en medvirkende faktor til at trække flere turister til Skjern og Tarm og på den måde være med til at øge omsætningen i disse byer.

Økomuseet og turismen i landsognene

De planlagte lokalruter vil kunne få en økonomisk effekt på flere måder.

Hvis således hver lokalrute årligt benyttes af 2000-3000 vil det kunne få en vis økonomisk betydning for de lokale butikker.

Bliver lokalruterne en succes, og får lokalbefolkningen en positiv opfattelse af de besøgende turister, vil lokalruterne måske indirekte kunne blive en inspirationskilde til igangsætning af bondegårdsferie og andre turistinitiativer i landsbyerne.

Økomuseets beskæftigelsesmæssige effekt

En realisering og drift af økomuseet vil kunne bidrage positivt til en forbedring af beskæftigelsen på følgende måder:

Beskæftigelse af ledig arbejdskraft i opbygningsperioden

En stor del af økomuseets projekter er planlagt således, at de kan gennemføres som beskæftigelsesprojekter for unge ledige.
Men også ved driften af besøgsstederne er der oplagte muligheder for at benytte ledig arbejdskraft, som gennem økomuseets kursusvirksomhed vil kunne få en basisviden, som på længere sigt vil gøre dem bedre egnede til beskæftigelse inden for service og turisme.

Oprettelse af nye stillinger på økomuseet

En forøgelse af museets omsætning gennem entré, kaffestuer og kiosksalg vil kunne danne basis for oprettelse af nogle deltidsstillinger omkring disse funktioner.

Økomuseets afledte beskæftigelsesmæssige effekt

På kort sigt må man regne med, at et attraktivt økomuseum vil hente en del af sine besøgende fra følgende steder:

- I turistområderne i de to kommuner
- I turistområderne ved Vestkysten
- Fra andre byer i Vestjylland/Østjylland

Man kan indvende, at der således ikke vil være tale om en »ægte« turistmæssig udvidelse, men blot en omfordeling fra andre steder og egne og fra andre kulturelle og forlystelsesmæssige aktiviteter til økomuseet. Hvorvidt dette vil være tilfældet, vil ikke kunne fastslås.

Forudsætter man imidlertid, at økomuseet får 100.000 besøgende og antager man samtidig, at de i gennemsnit vil beskæftige sig en dag med økomuseet, og at halvdelen derfor spiser mad på en kro. restaurant eller en pølsevogn, vil det få nogle afledte beskæftigelsesmæssige virkninger. Alt i alt vurderes økomuseets afledte beskæftigelsesmæssige effekt til at være på ca. 17 personer.

På længere sigt kan det tænkes, at økomuseet bliver så kendt, at det trækker flere opholdsturister til egnen. I så tilfælde vil næsten hele gevinsten tilfalde egnen, idet overnatningskapaciteten er stor nok til at bære en sådan udvidelse af antallet af ophold.

En forøgelse af turistovernatningerne i området med 10% – således at det samlede overnatningstal kommer op på ca. 800.000, vil forøge beskæftigelsen i de to kommuner med yderligere 15-20 personer.

Ved at se på de mest fordelagtige turistsegmenter – som norske hotelgæster eller britiske sommerhusgæster – kan en 10% stigning i overnatningstallene give en meget større beskæftigelseseffekt.

Økomuseets imageskabende betydning

Erfaringerne fra andre europæiske lande som England, Frankrig og Tyskland viser, at kultur er en af mest effektive måder en egn, en by eller en nation kan synliggøre sig på.

I udlandet synes der således at være en klar tendens til, at folks opfattelse af en lokalitet vil være præget af, hvilke kulturtilbud og ikke mindst hvilke museer, der er på det pågældende sted. Derfor kan de tyndt befolkede områder i Vestjylland med deres få og spredte kulturtilbud let få et dårligt kulturelt image.

Et sådant dårligt image kan stille Vestjylland og ikke mindst Skjern-Tarm egnen i en vanskelig position med hensyn til at få arbejdskraft og nye virksomheder til at flytte til området.

Alene vil økomuseet naturligvis ikke kunne ændre et negativt kulturelt image af Skjern-Tarm egnen – men økomuseet vil kunne spille en vigtig rolle i samspil med andre kulturelle tilbud med henblik på at ændre et sådant image.

I en så tyndt befolket og relativt svagt udviklet egn som Skjern og Egvad kommuner er der dog grund til at lægge vægt på en anden effekt – nemlig økomuseets muligheder for at inspirere til en række andre kulturelle aktiviteter på egnen. Der sættes gennem økomuseet kulturelle processer i gang, som engagerer lokalbefolkningen, og derved gør området mere attraktivt for befolkningen selv. På den måde kan økomuseet være medvirkende til at reducere en fraflytning fra området.

7. REALISERINGEN AF ØKOMUSEET

Realiseringen af økomuseet rejser en række spørgsmål af organisatorisk og økonomisk karakter.

Det må imidlertid være væsentligt først at skitsere, hvad målet for udviklingen af økomuseet er.

I forbindelse hermed må man gøre sig klart, at flere forskellige udviklingsforløb af økomuseumsprojektet er tænkelige. Man må her opfatte økomuseet som en samarbejdsproces mellem museums- og turistinteresser. Denne proces er sat i gang i Skjern og Egvad kommuner, men ønskes gerne videreført til et samarbejde med Ringkøbing Museum om formidlingen af området omkring hele Ringkøbing Fjord, ligesom Skjern Å systemet også gerne ses inddraget i økomuseumssamarbejdet.

Der må således dels arbejdes med nogle nære og konkrete mål for økomuseets udvikling i Skjern og Egvad kommuner, og dels med nogle langsigtede mål for samarbejde med andre museer, som i begyndelsen mere vil have karakter af hensigtserklæringer end præcise og konkrete målformuleringer.

I det følgende vil der således især blive lagt vægt på at skitsere en handlingsplan for, hvorledes økomuseet kan realiseres i Skjern og Egvad kommuner, hvor Skjern-Egvad Museum selv kan gå ind og søge at fremme denne proces.

Det er imidlertid klart, at Skjern-Egvad Museum hverken kan eller skal forsøge at gennemføre denne koordineringsproces alene. Et mangesidet samarbejde er en nødvendighed.

Et afgørende spørgsmål er således, hvordan dette samarbejde skal struktureres.

Et andet, vigtigt spørgsmål er, hvorledes økomuseets projekter rent konkret skal realiseres. Hvor skal ressourcerne (arbejdskraft og penge til materialer) komme fra?

Endelig må en handlingsplan også vurdere, hvorledes driften af Skjern-Egvad Museum vil blive påvirket af økomuseumsprojektet.

Økomuseet som en paraply for samarbejde

Spørgsmålet om, hvem der skal påtage sig ansvaret for økomuseumsidéens realisering og koordinering, rejser spørgsmålet om økomuseets organisation.

Det udviklingsforløb, som økomuseumsidéen har haft på Skjern-Tarm egnen, hvor museet hidtil har været den igangsættende organisatoriske kraft, peger naturligvis i retning af en model, hvor Skjern-Egvad Museum fortsat spiller en vigtig rolle.

Det må imidlertid også understreges, at der i kraft af processen med udarbejdelsen af denne rapport er inddraget en lang række samarbejdspartnere, som bør søges fastholdt i en fremtidig organisationsstruktur for økomuseet.

I den forbindelse vil det være et frugtbart udgangspunkt at opfatte økomuseet som en paraplyorganisation for samarbejdet mellem de parter, som inddrages i dets realisering. En sådan paraplyorganisation skal være vejledende, koordinerende og igangsættende, men må ikke opfattes som styrende over for de deltagende institutioner og organisationer.

Paraplyen eller samarbejdsstrukturen bør bestå af de institutioner, organisationer og offentlige myndigheder, der har indflydelse på økomuseets realisering.

På nuværende tidspunkt synes følgende at være relevante:

- Ringkøbing Museum
- Skjern-Egvad Museum
- Skjern Kommune
- Egvad Kommune
- Ringkøbing Amtskommune
- Skov- og Naturstyrelsen
- Skjern Turistforening
- Tarm/Egvad Turistforening
- Repræsentanter for lokalområderne
- Skjern Handelsforening
- S-butikkerne
- Tarm Handelsforening
- FO i Skjern og Egvad kommuner
- Skjern Erhvervsråd
- Egvad Erhvervsråd
- Midt West Husflidskreds

- Landboorganisationer
- Skjern Å Sammenslutningen/ Vestjysk Fiskepark
- Hedeselskabet
- Danmarks Naturfredningsforening
- Ornitologisk Forening
- Jagtorganisationer
- Bork Fiskeriforening
- Veteranflymuseet i Stauning

Disse organisationer, institutioner og foreninger foreslås at sende en repræsentant til økomuseets repræsentantskab. Repræsentantskabet indkaldes 2 gange om året, hvor der informeres om økomuseets udvikling.

Den daglige koordinering foreslås gennemført af en »tekniker-gruppe«, hvor de organisationer, der har direkte indflydelse på økomuseets realisering er repræsenteret.

Det vil i første omgang sige:

- Lederen af Skjern-Egvad Museum
- Teknikere fra de to teknik- og miljøforvaltninger i Skjern og Egvad kommuner
- Repræsentant for kulturforvaltningerne i Skjern og Egvad kommuner
- Repræsentant for beskæftigelsesudvalg
- Repræsentant for Skjern Å Laksecenter
- Repræsentant for Fuglecenter (Skov- og Naturstyrelsen)
- Turistcheferne i Skjern og Egvad komuner

Det foreslås, at Skjern-Egvad Museum fungerer som sekretariat for denne koordinationsgruppe.

Koordinationsgruppens arbejde vil være fra sag til sag, og først og fremmest bestå i at få økomuseumssamarbejdet til at fremtræde som en samlet enhed udadtil.

Forslag til organisationsmodel for økomuseet

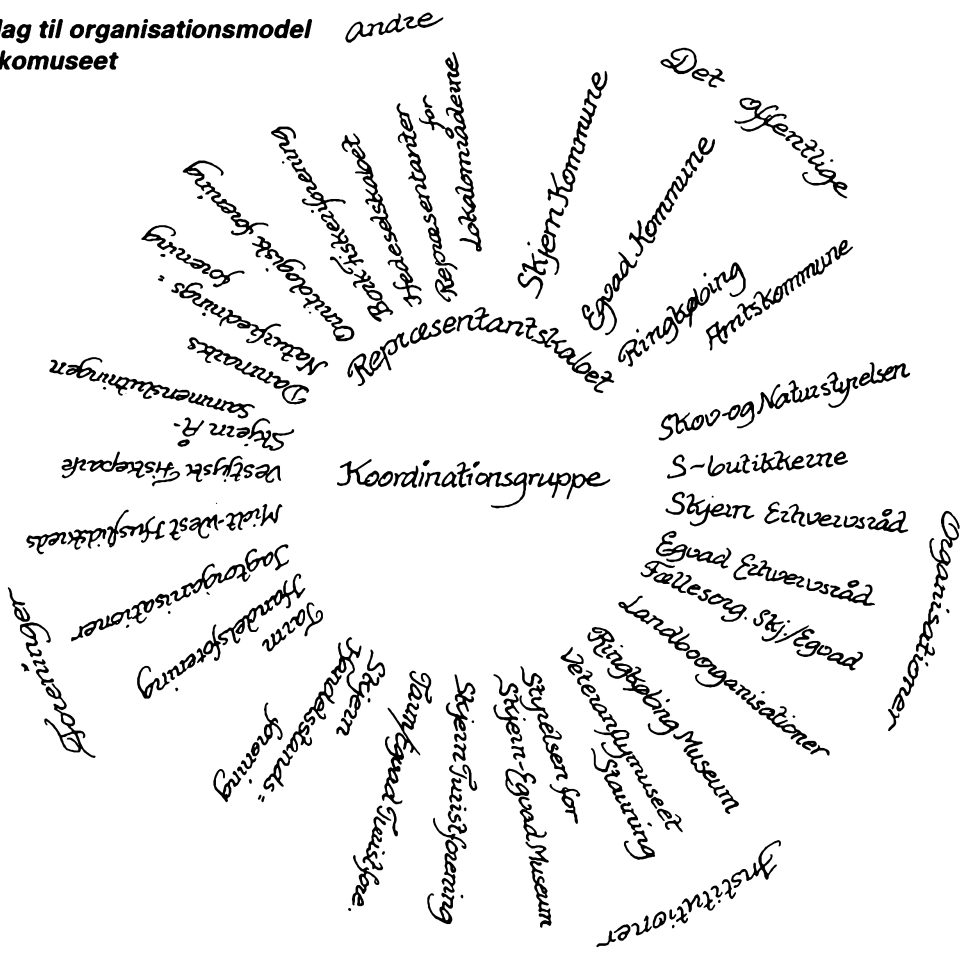

Ressourcerne til økomuseets realisering

Selv om en realisering af økomuseet som beskrevet i denne rapport vil være en klar økonomisk og kulturel gevinst for Skjern-Tarm området, må det anses for tvivlsomt at realiseringen i større omfang kan baseres på tilskud fra Skjern og Egvad kommuner på grund af kommunernes vanskelige økonomiske situation.

Den eneste realistiske offentlige tilskudsmulighed fra primærkommunerne synes at være tilskud under beskæftigelsesordningen.

Delprojekterne er formuleret således, at de vil egne sig fint som beskæftigelsesprojekter. Det vil imidlertid være nødvendigt at fremskaffe midler til materialer m.m. i form af EF-midler, fondsmidler, sponsormidler eller lokalt indsamlede midler for at gennemføre de skitserede delprojekter.

Således er de udgifter, der søges støtte til vedrørende de projekter, Skjern-Egvad Museum vil have ansvaret for, følgende:

Når det gælder forslagene til de to delprojekter Skjern Å Laksecenter og Fuglecentret ved Tipperhalvøen (der hver for sig skønnes at ville koste 2-3 mio. kr.) kan Skjern-Egvad Museum kun spille igangsætterens rolle gennem denne rapport. Disse to projekter må så at sige leve deres eget liv og søges realiseret uden for museets regi, men gerne i samarbejde med museet.

1.000 kr.

	ANLÆG						
	Bygninger, materialer (1)	*Løn*	*Inventar*	*Moms*	*I alt*	*Andre udgifter* (2)	*Samlede udgifter*
Skjern Vindmølle	295	233	30	71	629	139	768
Bundsbæk Mølle	127	116	5	29	277	75	352
Hattemagerhuset	90	186	–	20	296	113	409
Pakhuset	70	71	72	31	244	43	287
Jernaldergård	75	212	–	17	304	128	432
Veteranbanecenter	75	158	135	46	414	102	516
Stationsbymuseet	200	119	20	48	387	73	460
Bundsbæk Mølle velkomstcenter	85	81	30	25	221	49	270
Trinbrædtet	60	63	50	24	197	38	235
I alt	1077	1239	342	311	2969	760	3729

(1) *Heri er medregnet honorarer til detailprojektering, værktøj, kørsel o.lign.*

(2) *statsrefusioner til kommuner og amtskommune, 45–50 % af samlet lønudgift for arbejdsløse og 40 % for leder.*

Økomuseets drift

Realiseringen af de skitserede delprojekter skønnes at ville kunne danne grundlag for en betydelig forøgelse af museets besøgstal. Dette vil skabe det økonomiske grundlag for en udbygning af den faste kerne af ansatte i økomuseumsstrukturen. Men som det fremgår af det foranstående, vil det tillige være et vigtigt led i økomuseets drift, at man også fremover i stor grad involverer museumsfrivillige. Alt tyder på, at der vil kunne skabes et spændende samspil mellem ansatte på museet og museumsfrivillige, som dyrker deres interesser som et led i økomuseets drift.

Også med med hensyn til langtidsledige, unge under uddannelse etc vil økomuseet betyde nye udfordringer og nye muligheder. Økomuseet vil være i stand til at gennemføre kurser for f. eks. langtidsledige, så disse gennem en kombineret undervisning og praktik på økomuseet vil blive optrænet til jobs i service- og turistsektoren. Økomuseet vil tage kontakt med de regionale AMU-centre med henblik på at tilrettelægge sådanne kurser i fremtiden.

Et forøget besøgstal med deraf forøgede indtægter, vil betyde at der vil kunne ansættes mere personale til formidling, til markedsføring og til koordinering af det frivillige arbejde, forudsat at de nuværende driftstilskud til museets virksomhed fra kommuner, amter og stat ikke formindskes.

Handlingsplan

Museum

Skjern-Egvad Museum vil bestræbe sig på at realisere følgende projekter.

Realisering af delprojekter

1990/91
- Naturskole/bådebyggeri på Fahl Kro
- Velkomstcenter og renovering af udstillingsrum i laden på Bundsbæk Mølle
- Vindmuseum på Skjern Vindmølle

1991/92
- Velkomstcenter ved Stationsbymuseet i Skjern
- Hattemagerhuset i Tarm
- »Trinbrædtet« i Bork Havn
- Jernaldergård ved Fahl Kro

1992/93
- Kopi af den store Dejbjergvogn
- Vognudstilling i Pakhuset i Tarm
- Veteranbanecenter i Skjern

Realisering af økomuseets temaer

Realiseringen af økomuseets temaer indebærer, at der tilrettelægges udstillinger, historiske værksteder, naturskole-aktiviteter, naturvejledning og frivillige grupper efter en prioriteret plan.

1990
- Dejbjerg-rakkerne
- Fiskeri
- Fugle
  Fugletemaet må dog i første omgang realiseres uden det planlagte fuglecenter ved Tipperhalvøen, ligesom fiskeritemaet skal igangsættes uden det planlagte Skjern Å Laksecenter.

1991/92
- Vand- og vindmøller
- Det daglige brød
- Fra boplads til stationsby – påbegyndes
- Tro og overtro
- Landbrug

Realisering af markedsførings- og informationsplan

Markedsførings- og informationsplanen forventes realiseret gradvist i 1990/91 og 1992.

To af museets frivillige i den gamle købmandsbutik.

Udvikling af det frivillige arbejde
Den frivillige struktur i forbindelse med økomuseet vil komme til at bestå af 3 hovedgrupper:

(A) Gruppe af museumsværter – frivillige, der arbejder i kaffestuer og i butikker.

(B) Faglige grupper – frivillige, der arbejder i en arbejdsgruppe i relation til museets temaer.

(C) Lokalgrupper – frivillige der arbejder i lokalsamfundene.

I 1991 bør gruppe A og B indgå i en egentlig struktur bestående af følgende:

For gruppen af museumsværter:
- Klare stillingsbeskrivelser og oplæring til de forskellige jobs
- Entydigt aftalesystem
- Kursus i service og viden om økomuseets seværdigheder
- Påklædning – museet bør stille en passende ensartet påklædning til rådighed for de frivillige
- Medarbejderkort, ved hjælp af hvilket den frivillige kan dokumentere sin tilknytning til museet.

For de frivillige i faglige grupper:
- Udarbejdelse af en klar målsætning for gruppens arbejde
- Undervisning til opbygning af viden og håndelag om de opgaver gruppen varetager
- Formidlingskursus

Lokale grupper – samarbejdet er ikke fastlagt; vil kunne inddrage lokalarkiverne

I 1991 bør der udover de selvstændige gruppeaktiviteter etableres følgende fælles aktiviteter for de frivillige:

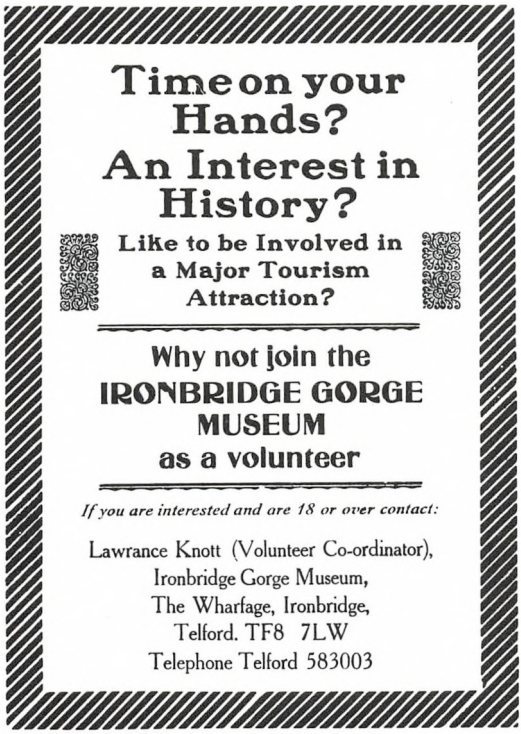

Hverveplakat for frivillige til Ironbridge Gorge Museum.

- Udgivelse af fælles informationsblad med koordinatoren for de frivillige grupper som redaktør og med formænd og gruppetilknyttede fastansatte som hovedleverandører af stof
- Foredragsaftener
- Kursusvirksomhed
- Årlig fællestur og sammenkomst

I 1990 ansøges om støtte fra den nye statslige kulturfond til aflønning af en koordinator til at udvikle de frivilliges aktiviteter ved økomuseet.

Uddannelse af langtidsledige i service- og turistsektoren
1990
Skjern-Egvad Museum tager kontakt til de regionale AMUcentre med henblik på at få iværksat kurser for langtidsledige til jobs i service- og turistsektoren.

Skjern og Egvad kommuner

Kommuneplaner. Idéerne og forslagene til udviklingen af økomuseet ønskes indarbejdet i kommuneplanerne. Kommunalbestyrelserne opfordres til at gøre det til et fælles mål at prioritere økomuseet og til at sikre de fysiske rammer for den foreslåede udbygning.

Kommuneplantager. Driften af kommunernes plantager foreslås tilrettelagt på en sådan måde, at de bliver varierede og attraktive for besøgende, samt at plantagerne åbnes for besøgende ved indretning af parkeringspladser, afmærkning af stier mv.

Bevaring af bymiljøer. Det foreslås, at kommunerne nedsætter et bevaringsråd med det formål at udarbejde bevaringsplaner med retningslinjer og projekter for bevaring af værdifulde bymiljøer både i Skjern, Tarm og landsbyerne.

Besøgssteder. Kommunerne opfordres til at støtte udbygningen af de foreslåede besøgssteder i økomuseet. Beskæftigelsesudvalgene anmodes om at medvirke hertil ved at prioritere beskæftigelsesprojekter med tilknytning til økomuseet. Særligt anmodes Egvad Kommune om at overdrage Hattemagerhuset til Skjern-Egvad Museum, og Skjern kommune om at købe Bundsbæk Møllegård – begge med henblik på indretning og drift af historiske værksteder. De tekniske udvalg anmodes om at opstille henvisningsskilte til økomuseets besøgssteder og seværdigheder.

Formidlingscentre. Kommunerne opfordres til at støtte etableringen af et Fuglecenter ved Tipperhalvøen og et Skjern Å Laksecenter ved Albæk.

Informationssøjler. Kommunerne anmodes om at deltage i opstilling af informationssøjler på udvalgte rastepladser.

Stier og cykelveje. Den fastlagte økomuseumssti forventes etableret i løbet af 1990. Når Skjern Åens fremtidige forløb er afklaret, er det ønskeligt, at stien føres over åen ud for Pumpestation Nord. Det foreslås, at »økostien« fra Bundsbæk Mølle til Fahl Kro søges forgrenet mod Dejbjerg, Kjelder Bakke og Rækker Mølle, samt at der etableres adgang for gående fra Skjern Å mundingen

til Borris langs åen, samt til Halby langs Ringkøbing Fjord.

Herudover anmodes kommunerne om at medvirke ved etablering og afmærkning af stier, hvor der eksisterer eller er aftalt adgang til økomuseets seværdigheder. Det foreslås, at kommunerne udarbejder en fælles stiplan, som bl. a. fastlægger, hvordan de planlagte stier i og ved Skjern og Tarm kan forbindes hen over Skjern Å dalen.

Parkerings- og vigepladser. De tekniske udvalg anmodes om at etablere mindre parkerings- og vigepladser ved kommuneveje, hvorfra der er adgang til økomuseets seværdigheder.

Turisme. Kommunerne opfordres til at udarbejde en fælles turistplan, som afklarer kommunalbestyrelsernes turistpolitik og de initiativer, der vil blive satset på at gennemføre, herunder økomuseets udvikling som en del af den samlede indsats.

Økomuseet vil først komme til sin fulde ret i en samlet proces for turismens udvikling, når kommunerne sammen med turistforeningerne tager initiativ til en sammenhængende information om de årlige aktiviteter og begivenheder, der har interesse for turister.

Ringkøbing Amtskommune

Regionplanen. Forslagene til udvikling af økomuseet ønskes udarbejdet i regionplanen.

Vandløbsregulativer. Ved ændringer af regulativerne henstilles det, at værdifulde kulturspor søges bevaret. For Fahlen Å ønskes der muligheder for at sejle med museets fiskejolle fra Fahl Kro ud i Ringkøbing Fjord bl. a. ved opgravning af sandbarrer.

Besøgssteder. Amtskommunen opfordres til at støtte udbygningen af de foreslåede besøgssteder, bl. a. ved at prioritere beskæftigelsesprojekter med tilknytning til økomuseet. Teknik- og miljøudvalget anmodes om at opstille henvisningsskilte ved hovedlandeveje og landeveje til økomuseets besøgssteder og seværdigheder.

Formidlingscentre. Amtskommunen opfordres til at deltage i etableringen af et Fuglecenter ved Tipperhalvøen og et Skjern Å Laksecenter ved Albæk.

Informationssøjler. Amtskommunen anmodes om at medvirke til, at der på udvalgte rastepladser ved hovedlandeveje og landeveje opstilles informationssøjler om besøgssteder, seværdigheder, aktiviteter mv. inden for det område, økomuseet dækker.

Foldere. Amtskommunen opfordres til at medvirke til og støtte udgivelsen af turfoldere.

Stier og cykelveje. Ud over afmærkningen af den planlagte regionale cykelvej øst om Ringkøbing Fjord ønskes snarest muligt en afmærkning af den regionale cykelvej langs Skjern Å. Amtskommunen opfordres til at anlægge den fastlagte sti på den tidligere Videbækbane, og til at undersøge, om dette kan lade sig gøre sådan, at dele af strækningen samtidig kan bruges til dresinekørsel.

Turisme. Det anbefales, at amtskommunens planlægning vedrørende turisme fremskyndes, og at amtsrådet i forbindelse hermed tager stilling til, hvilke initiativer der vil blive taget for at forbedre turisternes oplevelsesmuligheder i området omkring Ringkøbing Fjord og Skjern Å dalen.

Foreninger

Turisme. Turistforeningerne anmodes om at tage initiativ til, at der udarbejdes en fælles turistplan, som bl. a. omhandler økomuseets rolle og udvikling i en samlet turistpolitik. Turistkontorerne opfordres til at inddrage økomuseet i den samlede markedsføring og til at give tilrejsende feriegæster en samlet information om de årlige aktiviteter og begivenheder, herunder økomuseets.

Fuglecenter ved Tipperhalvøen. Ornitologisk Forening og Jagtforeningernes Fællesråd opfordres til at gå ind i et samarbejde om etablering af et formidlingscenter om fugle.

Skjern Å Laksecenter. Skjern Å Sammenslutningen, Vestjysk Fiskepark og Friluftsrådet opfordres til at tage initiativ til, at der etableres et formidlingscenter, der også kan fungere som en friluftsgård for lystfiskere og friluftsfolk.

Sogneforeningerne i de to kommuner opfordres til at indgå i samarbejdet om udvikling og drift af de skitserede lokalruter.

Skov- og naturstyrelsen

Formidlingscentre. Styrelsen anmodes om aktivt at medvirke til at der etableres et Fuglecenter ved Tipperhalvøen og et Skjern Å Laksecenter ved Albæk. Hvis/når der igangsættes projekter for ændringer af Skjern Åens løb, opfordres styrelsen til at etablere et formidlingscenter om Skjern Ådalens natur og kulturhistoriske udvikling.

Naturvejledning. Styrelsen anmodes om at medvirke til, at naturvejledning ved Ringkøbing Fjord udvikles i samarbejde med Skjern-Egvad Museum og Ringkøbing Museum og integreres i økomusets udvikling.

DSB

Veteranbanecenter. DSB opfordres til at medvirke til, at der kan etableres et Veteranbanecenter ved Stationsbymuseet med skinneplads ved museet, remise til vogne og lokomotiv, kørsel med veterantog på de eksisterende skinner og indretning af udstilling m.v. i de tidligere kolonnehuse.

TRA

Rutebiler. TRA anmodes om at tilrettelægge rutebilruterne således, at der i det mindste i ferieperioder er forbindelser forbi Fahl Kro og Bundsbæk Mølle. Det foreslås desuden, at der gøres forsøg med en turistkøreplan for ruten omkring Ringkøbing Fjord og ruten Skjern-Stauning-Lem-Dejbjerg, med en afstikker til Bundsbæk Mølle.

Skoler o.lign.

Naturskole. Det indledte samarbejde med de to kommuners skolevæsen ønskes fortsat og andre uddanelsesinstitutioner, børnehaver m.fl. opfordres til at indgå i samarbejdet.

Menighedsråd

Kirkerne. Menighedsrådene opfordres til at samarbejde med museet om formidling af kirkerne, kirkegårdene og deres omgivelser.

Sammenfatning

En grundlæggende ide i økomuseumsfilosofien er, at økomuseet i samarbejde med lokalbefolkningen bevaringsmæssigt, forskningsmæssigt og formidlingsmæssigt sammenkæder en egns kultur og natur i et historisk perspektiv, således at de besøgende får en forståelse for hvorledes dagens samfund er opstået.

En anden grundlæggende ide ved økomuseumstankegangen er, at økomuseet er et museum uden vægge, forstået på den måde, at økomuseet bestræber sig på at bevare bygninger, monumenter og kulturspor i deres oprindelige sammenhæng.

Et økomuseum kommer på den måde til at danne et kulturhistorisk netværk, som omfatter en hel egn.

Skjern-Egvad Museum kan allerede i dag i kraft af sin decentrale opbygning opleves som et økomuseum. Endvidere har museet en lang tradition for at benytte frivillige til formidling og drift af museets enkelte besøgssteder: Bundsbæk Mølle, Skjern Vindmølle, Stationsbymuseet og Fahl Kro.

Ideudviklingen af et økomuseum på Skjern-Tarm, der er betalt af Industriministeriets PUTO-midler til produktionsudvikling af turisme, er dels inspireret af økomuseumsinitiativer i andre lande dels baseret på eksisterende danske formidlingstraditioner.

Udviklingsarbejdet har her især drejet sig om følgende:

- at beskrive en række karakteristiske temaer for Skjern-Tarm egnen
- at ideudvikle og planlægge en række besøgssteder (museer), der kan formidle de enkelte temaer.
- at planlægge en hovedrute (økostien), der kan kæde økomuseets besøgssteder sammen
- at planlægge en række lokalruter, der kan knytte de enkelte lokalsamfund i området sammen
- at udarbejde en informations- og markedsføringsplan for økomuseet

Sideløbende med dette udviklingsarbejde har dr. phil Wolfgang Framke udarbejdet en vurdering af økomuseets turistøkonomiske effekt på Skjern-Tarmegnen.

Som temaer for økomuseet er følgende valgt:

1. Fra boplads til stationsby: En beretning om lange linjer i bebyggelsens udvikling på egnen fra oldtid til nutid
2. Landbrug: Vestjysk landbrugs udvikling i fortid, nutid og fremtid
3. Fiskeri: Om fiskeri på Ringkøbing Fjord og ved Skjern Å, hvor en oprindelig bestand af laks endnu er bevaret.
4. Fugle: Med udgangspunkt i de store fugleområder på Værnengene og Tipperne
5. Vand og vindmøller: Med udgangspunkt i Bundsbæk Mølle og Skjern Vindmølle samt Vestjyllands betydning som foregangsområde for produktion og brug af moderne vindmøller.
6. »Det daglige brød«: Om brødbagning og den daglige kamp for tilværelsen i Vestjylland i gamle dage
7. Rakkerne: Beretningen om en udstødt minoritetsgruppe, der levede i Dejbjerg området helt frem til begyndelsen af dette århundrede
8. Tro og overtro: Med udgangspunkt i egnens kirker og folkesagn

Udstillingsmæssigt ønsker økomuseet at fremstå som et museum:

- hvor man som museumsgæst vil kunne møde mennesker, der kan fortælle om udstillingerne
- hvor der er sammenhæng mellem museumsbygningernes historie og oprindelige funktion og udstillingernes tema
- hvor der fortælles om de lange linjer i udviklingen, og hvor der lægges vægt på helheden mellem mennesker, genstande, bygninger, dyr, planter og landskab
- hvor den besøgende selv får lyst til at gå på opdagelse i landskabet efter at have besøgt museet

Formidlingsmæssigt benytter økomuseet sig af museumsudstillinger, historiske værksteder, naturskole og naturvejledning, hvor det tilstræbes, at grænserne mellem disse forskellige formidlingsformer overskrides.

Da en betydelig del af økomuseets formidling foregår på de enkelte besøgssteder, har en stor del af ideudviklingsarbejdet dels bestået i at udvikle de eksisterende besøgssteder dels at udarbejde skitseprojekter til nye besøgssteder.

Der er således blevet udarbejdet følgende delprojekter:

- Fugleformidlingscenter ved Tipperhalvøen
- Skjern Å laksecenter ved Albæk
- Jernaldergård (historisk værksted) ved Fahl Kro
- »Trinbrædtet« – velkomscenter ved Bork Havn
- Hattemagerhuset – historisk værksted ved Tarm by
- Vognudstilling i pakhuset ved Tarm Station
- Velkomstcenter ved Stationsbymuseet i Skjern by

- Veteranbanecenter ved Skjern Station
- Vindmuseum på Skjern Vindmølle
- Velkomstcenter ved Bundsbæk Mølle
- Kopi af Dejbjergvognen

I økomuseets formidling af kulturlandskabet arbejdes der med to forskellige indfaldsvinkler – en tematisk og en topografisk.

Den tematiske tager udgangspunkt i de tidligere nævnte temaer og fører med dette udgangspunkt den besøgende rundt i landskabet til seværdigheder, der er relevante i forbindelse med det pågældende tema.

Den topografiske tager udgangspunkt i de forskellige lokalområder og forsøger der at vise en række seværdigheder, der er interessante for et pågældende område.

Disse lokalruter indeholder mulighed for at inddrage lokalbefolkningen aktivt i økomuseets virksomhed, ligesom lokalruterne kan benyttes af lokalbefolkningen som et redskab til at udvikle turismen i lokalsamfundene.

Fremtidens udbud af kultur og fritidstilbud menes at ville medføre, at kulturelle institutioner som f. eks. museer i stigende grad må tage markedsføring til hjælp for at kunne få tilstrækkelig stor gennemslagskraft overfor de mere begivenhedsorienterede tilbud.

Økomusets markedsføring tager udgangspunkt i den turistøkonomiske undersøgelse, der er blevet gennemført i forbindelse med udviklingsarbejdet. I denne undersøgelse peges der på flg. 4 grupper som synes interessante for økomuseets markedsføring:

1. Den lokale befolkning
2. Folk med interesse for Vestjylland og for museumsproduktet generelt
3. Folk med interesse for natur og landskab
4. Badeturister der opholder sig i Vestjylland

Markedsføringen overfor disse 4 målgrupper vil koncentrere sig om to strategier. Den ene går ud på at udvikle nogle tværgående tilbud, der vil interessere især børn i alle 4 målgrupper. Den anden strategi går ud på at rendyrke nogle tilbud specielt til den pågældende målgruppe.

Ud over markedsføringen vil der i første omgang blive arbejdet på at gøre økomuseet synligt.

Dette vil ske gennem følgende:

- etablering af 4 velkomstcentre
- anvendelse af en mascot for økomuseet
- opsætning af intormationsskilte – dels på besøgsstederne dels i det åbne land
- udarbejdelse af en række foldere om økomuseets temaer, besøgssteder og aktiviteter
- udgivelse af bøger om økomuseet
- produktion af lyd/diasserier
- plakater
- forbedret kontakt til medierne
- forbedret service og salg på besøgsstederne
- nye aktiviteter i forbindelse med naturvejledning, historiske værksteder og naturskole

Et turistøkonomisk mål for økomuseumsprojektet er dels at forbedre museets økonomi dels at medvirke til at turistomsætningen i Skjern-Tarm området forøges.

Dette opnås naturligvis ikke alene gennem økomuseet, men økomuseet vil med sin decentrale struktur og kombinering af kultur- og naturhistoriske seværdigheder kunne yde et vigtigt bidrag til en sådan udvikling både i lokalsamfundene og i områdets to hovedbyer Skjern og Tarm. Realiseringen af økomuseet rejser en række organisatoriske problemer, som langt fra alle er afklarede. I store træk tænkes Vestjyllands Økomuseum organiseret som en paraplyorganisation for de parter, der indgår i økomuseumssamarbejdet.

Resourcerne til realiseringen af økomuseet forventes dels at komme fra primærkommunerne og Ringkøbing Amtskommune dels i form af støtte udefra.

Delprojeterne er udarbejdet således, at de kan gennemføres som beskæftigelsesprojekter, da denne form for støtte må anses for at være den mest realistiske fra primærkommunerne. Midler til materialer m.m. tænkes fremskaffet i form af EF-midler, fondsmidler og sponsorstøtte. Et vigtigt led i den fremtidige drift af økomuseet vil være en yderligere oplæring og koordinering af de museumsfrivilliges indsats. I den forbindelse er det hensigten at søge den nye statslige kulturfond om midler til ansættelse af en koordinator, der skal udvikle de frivilliges indsats omkring økomuseet.

På længere sigt forventes det, at økomuseet vil give museet en forbedret økonomi, således at museets fortsatte vedligeholdelse og fornyelse kan sikres bl. a. ved ansættelse af nye medarbejdere.

Som en slags konklusion for udviklingsarbejdet omkring Vestjyllands Økomuseum kan følgende syv argumenter fremhæves:

1. Skjern-Tarm egnen er rig på spændende og interessante seværdigheder, der kan give fastboende og besøgende i området et godt indblik i Vestjyllands historie og naturforhold, hvis disse seværdigheder bliver gjort tilgængelige og formidlet i en sammenhæng.
2. Vestjyllands Økomuseum kan samle disse seværdigheder til et netværk, der ud ad til vil kunne markedsføres som en samlet attraktion af stor turristmæssig værdi.
3. En udvikling af økomuseet kan ske som led i en perspektivtfyldt beskæftigelses- og erhvervspolitik. På kort sigt skabes der fælles attraktioner og meningsfyldt beskæftigelse for de ledi-

ge, hvilket vil have en positiv effekt i det lokale miljø. På længere sigt kan disse attraktioner medvirke til at skabe øget beskæftigelse inden for handel, service og turisme.

4. En rigtig markedsføring af økomuseet kan øge såvel museets besøgstal som indtjeningen i det lokale turisterhverv.
5. Et udviklet og aktivt økomuseum kan give Skjern og Egvad kommuner et positivt image.
6. Et fuldt udbygget økomuseum kan være en medvirkende kraft til at skabe en turistmæssig sammenhæng omkring Ringkøbing Fjord og Skjern Å systemet.
7. Et økomuseum har en spændende nyhedsværdi i Danmark og kan blive et godt eksempel på, hvorledes en egnspræget turisme kan udvikles samtidig med, at den lokale identitetsfølelse fremmes.

Litteratur

Acton, Steen: Grøn turisme. Rapport fra en arbejdsgruppe under PUTO, Hørsholm 1989

Amtscentralen, Vejle: Historiske værksteder i Danmark, Vejle 1989

Damgård, Ellen (red.): Kulturlandskabet i Ringkøbing Amt, Ringkøbing 1984

Dragsbo, Peter og Nina Fabricius (red.): Kulturbevaring og dagligt liv, København 1987

Ehn, Billy: Museendet. Den museale verkligheten, Helsingborg 1986

Farner, Asle: Usynlig arbeid og skjulte ressurser Ressurser for og i lokalt udviklingsarbeid Rapport fra statens nærmiljøutvalgs forsøk i nærmiljø og lokalsamfunn fase 1: – 1982 – 86, Oslo 1988

Framke, Wolfgang: Turisme – betyder det noget for den økonomiske udvikling i en region? Handelshøjskolen i København. Institut for Trafik-, Turist- og Regionaløkonomi, København 1988

Framke, Wolfgang og Birthe Troelsen: Turisme på Danmarks småøer, Århus 1988

Gjestrum, John Aage: I stedet for museumsbygg? Økomuseet – det åpne museet. Museums Nytt 1 – 2, 1989

Gjestrum, John Aage og Marc Maure (red.): Økomuseumsboka – identitet, økologi, deltagelse, Tromsø 1988

Greeves, Tom: Paris Maphs. Celebrating and looking after your Place, London 1987

Horne, Donald: The great Museum. The Representation of History. London 1984

King, Angela og Sue Clifford: Holding your ground, London 1985

Kultur Miljø Vård. Tema nr. om kultur og turisme. Nr. 2 1989

van Mensch, Peter: Museology and Museums. Icom news. vol. 41 no. 3, 1988

Meyerscough, John o.a.: The Economic Importance of the Arts in Britain, London 1988

Nordisk Ministerråd. NERP's Glesbygdpolitiske arbejdsgrupppe: Kultur og lokal udvikling, København 1989.

Nordjyllands, Viborg og Ringkøbing Amtskommuner: Vestkystprojektet, Viborg 1989

Postman, Neil: Når barndommen forsvinder. Har fjernsynet skylden? København 1987

Rehnberg, H. og Ørjan Hamrin: Ekomuseum Västerbergslagen. Utredning och forslag, Falun 1985

Sørensen, Ulf: Järn bryter bygd, Skinskatteberg 1987

Sørensen, Ulf: Resan till Sevärdheten, Borås 1989

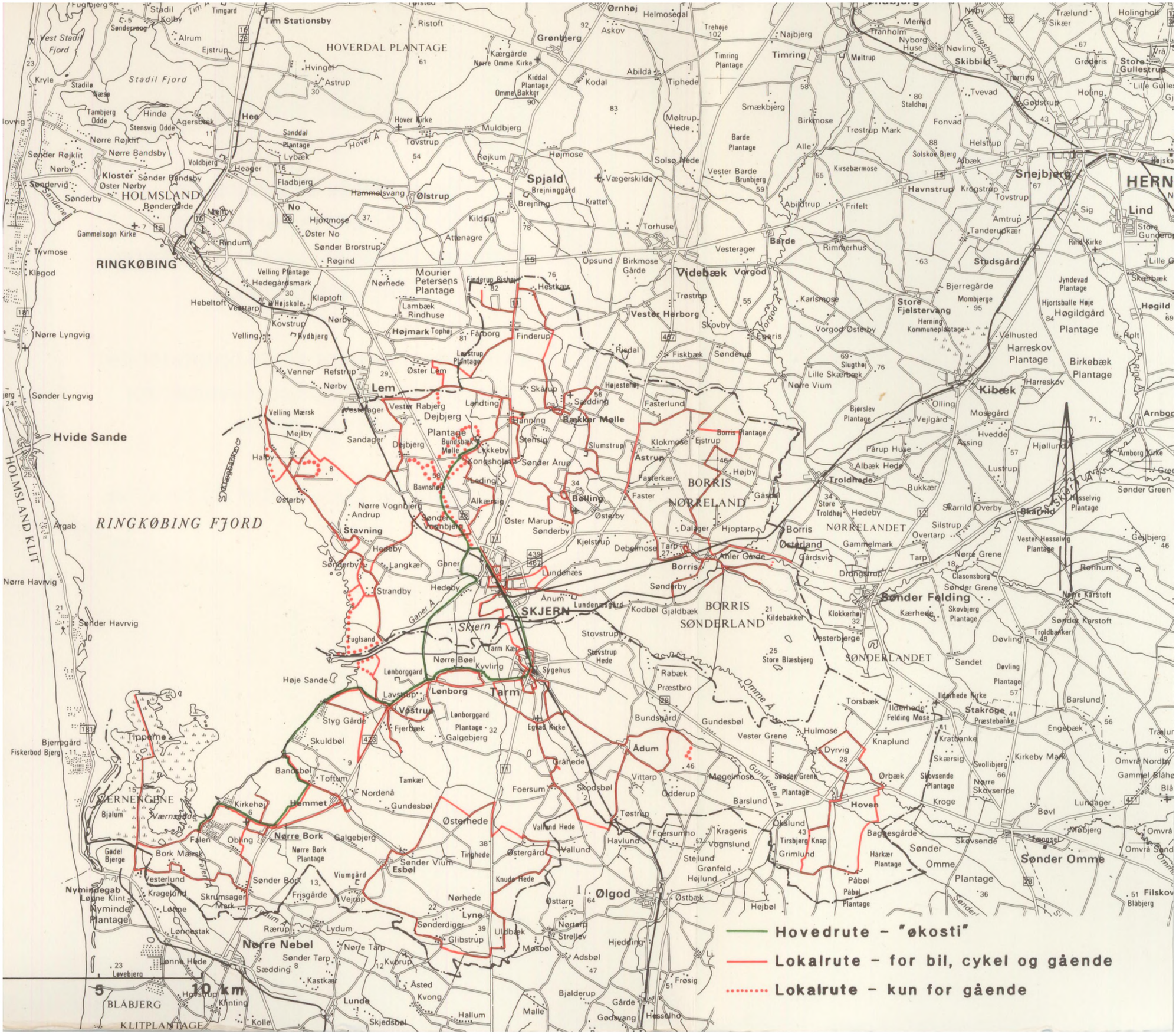
HOVERDAL PLANTAGE
HOLMSLAND
RINGKØBING
RINGKØBING FJORD
Hvide Sande
HOLMSLAND KLIT
Lem
Dejbjerg
Ringkøbing
Skjern
Tarm
Lønborg
Vestrup
Hemmet
Nørre Bork
Nørre Nebel
Ølgod
Spjald
Videbæk
Vorgod
Vester Herborg
Borris
NØRRELAND
BORRIS SØNDERLAND
NØRRELANDET
SØNDERLANDET
Sønder Felding
Kibæk
Snejbjerg
Havnstrup
Studsgård
Store Fjelstervang
Harreskov Plantage
Birkebæk Plantage
Højgildgård Plantage
Troldhede
Skarrild
Sønder Omme
Hoven
Stakroge
Ilderhede Kirke
Ilderhede Felding Mose
Sønder Karstoft
Sønder Grene
Nørre Grene
Vester Hesselvig Plantage
Hesselvig Plantage
Sønder Green
Arnborg Kirke
Lind
Rind Kirke
Rimmerhus
Barde
Vesterager
Opsund
Birkmose Gårde
Vester Barde
Brunbjerg
Abildtrup
Frifelt
Amtrup
Tanderupkær
Bjerregårde
Mombjerge
Herning Kommuneplantage
Velhusted
Olling
Vejlgård
Mosegård
Hvedde
Assing
Hjøllund
Lustrup
Bukkær
Albæk Hede
Pårup Huse
Bjerslev Plantage
Lille Skærbæk
Nørre Vium
Fasterlund
Fasterkær
Faster
Gåsdal
Klokmose
Ejstrup
Borris Plantage
Astrup
Højby
Sønder Årup
Stensig
Slumstrup
Rækker Mølle
Sædding
Højestehøj
Skårup
Landting
Hanning
Finderup
Fårborg
Fiskbæk
Sønderup
Ryegaard
Vorgod Østerby
Egeris
Skovby
Trøstrup
Karlsmose
Vester Rabjerg
Plantage
Bundsbæk Mølle
Lykkeby
Kongsholm
Bavnshøj
Løding
Alkærsig
Østerby
Halby
Mejlby
Vesterager
Velling Mærsk
Velling
Rydbjerg
Nørby
Refstrup
Venner
Øster Lem
Løvstrup Plantage
Kovstrup
Højmark Tophøj
Lambæk
Rindhuse
Klaptoft
Højskole
Hebeltoft
Vesttarp
Velling Plantage
Hedegårdsmark
Nørhede
Mourier Petersens Plantage
Finderup Bjerge
Hestkær
Rødgind
Rindum
Øster No
Sønder Brorstrup
Attenagre
Kildsig
Torhuse
Brejning
Brejninggård
Krattet
Ølstrup
Hammelsvang
Hjormose
No
Fladbjerg
Lybæk
Sanddal Plantage
Tovstrup
Hover A
Hover Kirke
Muldbjerg
Røjkum
Højmose
Solsø Hede
Vægerskilde
Kloster Sønder Bandsby Øster Nørby
Nørre Bandsby
Sønder Røjklit
Nørre Røjklit
Nørby
Sønderby
Søndervig
Bønderparte
Møllby
Gammelsogn Kirke
Tyvmose
Klegod
Nørre Lyngvig
Sønder Lyngvig
Havvig
Nørre Havvig
Sønder Havrvig
Argab
Tippelne
Bjerregård
Fiskerbod Bjerg
Bjalum
Værnsgade
Gødel Bjerge
Bork Mærsk
Falen
Obling
Vesterlund
Nymindegab
Løvne Klint
Nyminde Plantage
Løvne
Krageklond
Skrumsager Mark
Lønnestak
Løvne Hede
Løvebjerg
Sædding
Kastkær
Høvstrup
Klinting
BLÅBJERG
KLITPLANTAGE
Kolle
Lunde
Skjedsbøl
Kvong
Åsted
Hallum
Malle
Bjalderup
Gårde
Gødsvang
Hesselho
Frøsig
Hejbøl
Østbæk
Østtarp
Nørtarp
Strellev
Hjedding
Møsbøl
Adsbøl
Uldbæk
Knuds Hede
Vallund Hede
Vallund
Østergård
Tinghede
Østerhede
Esbøl
Sønder Vium
Viumgård
Nørhede
Lyne
Sønderdiger
Glibstrup
Rærup
Lydum
Sønder Tarp
Nørre Tarp
Kvorup
Sønder Bork
Frisgårde
Vejrup
Nørre Bork Plantage
Galgebjerg
Obling
Falen
Kirkehøj
Nordenå
Tamkær
Tofttum
Bandsbøl
Skuldbøl
Fjerbæk
Styg Gårde
Lønborggard
Plantage
Galgebjerg
Egvad Kirke
Lavstrup
Lønborggard
Sygehus
Nørre Bøel
Kyvling
Tarm Kær
Stovstrup
Stovstrup Hede
Fuglsand
Skjern A
Ganer A
Ganer
Langkær
Hedeby
Sønderby
Strandby
Høje Sande
Anum
Lundenæs
Lundenæsgård
Kodbøl Gjaldbæk
Kjelstrup
Debelmose
Tarp
Ahler Gårde
Dalager
Hjoptarp
Østerland
Gårdsvig
Gammelmark
Drongstrup
Silstrup
Overtarp
Skovbjerg Plantage
Kærhede
Klokkerhøj
Kildebakker
Vesterbjerge
Døvling
Døvling Plantage
Sandet
Store Blæsbjerg
Rabæk
Præstbro
Bundsgård
Gundesbøl
Vester Grene
Hulmose
Knaplund
Dyrvig
Torsbæk
Barslund
Engebæk
Kratbanke
Skærsig
Svollibjerg
Kirkeby Mark
Omvrå Nordby
Gammel Blåhøj
Ørbæk
Skovsende Plantage
Nørre Skovsende
Kroge
Lundager
Bøvl
Møbjerg
Omvrå Sønderby
Filskov
Blåbjerg
Mølgemose
Sønder Grene Plantage
Odderup
Vittarp
Skodsbøl
Foersum
Gråhede
Ådum
Tøstrup
Foersumho
Krageris
Vognslund
Havlund
Stejlund
Grønfeld
Højlund
Påbøl
Påbøl Plantage
Okslund
Tirsbjerg Knap
Grimlund
Baggesgårde
Harkær Plantage
Omme Plantage
Omme Bakker
Kiddal Plantage
Kødal
Abildå
Tiphede
Grønbjerg
Askov
Ørnhøj
Helmosedal
Trehøje
Najbjerg
Timring
Timring Plantage
Møltrup
Møltrup Hede
Smækbjerg
Barde Plantage
Birkmose
Trøstrup Mark
Fonvad
Tvevad
Staldhøj
Gødstrup
Holing
Skibbild
Nørvling
Nyborg Huse
Tranholm
Mern Ild
Nyby
Trælund
Sikær
Holingholt
Store Gullestrup
Lille Gullestrup
Grødaris
Vrå
Helstrup
Albæk
Solskov Bjerg
Kirsebærmose
Vester Barde Brunbjerg
Tovstrup
Krogstrup
Sig
Lille G
Skærbæk
Højgild
Jyndevad Plantage
Hjortsballe Høje
Rolt
Arnbor
Hjøllund
Hvedde
Assing
Mosegård
Olling
Vejlgård

Vestjyllands Økomuseum
vil fortælle om de lange linjer i
kulturlandskabets udvikling omkring
Ringkøbing Fjord.

Økomuseet lægger op til spændende
museums- og friluftsoplevelser for
børn og voksne.

Økomuseet er både kultur og turisme.

ISBN 87-89205-13-